

Regionalny Ośrodek
Polityki Społecznej
Województwa Śląskiego

Działania na rzecz aktywnej integracji

Katowice 2015

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Redakcja

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego

Zdjęcia

Archiwa podmiotów realizujących projekty

ISBN 978-83-926737-0-5

Copyright © by Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego

Publikacja wydana w ramach projektu systemowego „Kształcenie i doradztwo dla kadr pomocy i integracji społecznej województwa śląskiego” współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Egzemplarz bezpłatny

Projekt i opracowanie graficzne, skład, łamanie, druk i oprawa:

Grafpol Agnieszka Blicharz-Krupińska

ul. Czarnieckiego 1

53-650 Wrocław

tel. 507 096 545

fax 71 797 88 80

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział I Rola podmiotów trzeciego sektora w realizacji celów społecznych	7
Agnieszka Put Charakterystyka wybranych kampanii społecznych realizowanych przez podmioty trzeciego sektora na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie	9
Michał Karafiol Organizacja pozarządowa – ważny gracz w działaniach przeciw wykluczeniu społecznemu	21
Rafał Guzowski Realny obraz funkcjonowania spółdzielczości socjalnej w Polsce	25
Rozdział II Aktywizacja zdrowotna i edukacyjna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym jako warunek integracji społecznej i zawodowej	33
Izabela Andrysiak, Adrian Barszcz, Magdalena Dyrda, Agnieszka Grzyb, Karina Kukuła-Wielgus, Karolina Szywacz-Kozłowska, Agata Zasada Zabrzański KIS integruje skutecznie	35
Monika Potykanowicz Projekt mieszkania treningowego dla osób z niepełnosprawnością intelektualną	43
Monika Ostrowska-Cichy, Ewelina Popczyk, Agnieszka Rychłowska-Niesporek Pisanie bajek dla dzieci ze środowisk wykluczonych jako forma edukacji i integracji społecznej. Na podstawie akcji przeprowadzonej przez słuchaczy i nauczycieli Kolegium Pracowników Służb Społecznych w Czeladzi	49
Marcin Paruzel Aktywizacja edukacyjna członków i kandydatów na członków spółdzielni socjalnych w ramach lokalnego partnerstwa międzysektorowego	59
Rozdział III	
Działania na rzecz aktywizacji społecznej seniorów	65
dr Natalia Maria Ruman Edukacja ustawiczna. Współpraca środowiska szkolnego z seniorami na przykładzie gminy Pszczyna	67
Zofia Trzeszkowska-Nowak, Kinga Kamińska Aktywizacja społeczna osób starszych na przykładzie gliwickiego projektu <i>Senior – Obywatel</i> w ramach programu „Seniorzy w akcji”	77

Ewa Kulisz	
Park Śląski – miejsce przyjazne dla seniorów. Działania Parku Śląskiego i Fundacji Park Śląski na rzecz aktywizacji społecznej, zdrowotnej, edukacyjnej i zapobiegające wykluczeniu seniorów	85

Rozdział IV

Inicjatywy na rzecz pobudzania społecznego potencjału i aktywizowania społeczności lokalnej do wspólnych działań	93
---	----

Katarzyna Dudzic, Krystyna Fornal, Michalina Matusik-Blok	
Programy aktywności lokalnej w Bytomiu	95

Jolanta Baron, Henryk Kowalski, Piotr Kidawa	
Partnerstwo lokalne jako czynnik stymulujący rozwój lokalny oraz antidotum na lokalne problemy	105

Agnieszka Budzyńska (Kurda)	
W labiryncie działań społecznych	123

Beata Laska	
Mocni Razem	137

Patrycja Lukasek-Sompolska	
Wolontariat jako narzędzie w organizowaniu społeczności lokalnej na przykładzie Stowarzyszenia „Mocni Razem”	147

Rozdział V

Skuteczna współpraca partnerska ośrodków pomocy społecznej i powiatowych urzędów pracy na rzecz aktywizacji społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	151
--	-----

Anna Rucińska	
Skutecznie znaczy wspólnie	153

Marzena Śmiecińska, Elżbieta Rzeszut	
Współpraca partnerska Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie i Powiatowego Urzędu Pracy w Bytomiu na rzecz aktywnej integracji	159

Maria Kowalczyk-Cichy	
Współpraca się opłaca – działania Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie i Powiatowego Urzędu Pracy w Zabrze na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	167

Aneta Garbas, Karolina Więcek, Maciej Kalski	
Model współpracy urzędów pracy z ośrodkami pomocy społecznej na rzecz aktywizacji osób długotrwale bezrobotnych	179

O AUTORACH	187
-------------------------	-----

■ Wstęp

Aktywna integracja – na czym polega to promowane w ostatnich latach podejście do pomocy społecznej? Tradycyjne formy udzielania pomocy społecznej kojarzą się przede wszystkim z udzielaniem różnego typu wsparcia finansowego lub rzeczowego osobom w trudnych sytuacjach życiowych. Jednak pomoc społeczna z definicji niesie za sobą coś więcej – ma ona umożliwić osobom i rodzinom **przezwyciężanie** trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości, przez podejmowanie działań zmierzających do życiowego **usamodzielnienia** osób i rodzin oraz ich **integracji** ze środowiskiem.

Z pomocy społecznej korzystają w większości osoby nieposiadające pracy przez dłuższy czas. Długotrwały brak zatrudnienia jest nie tylko przyczyną znalezienia się w sytuacji problemowej, lecz także skutkiem różnych problemów o charakterze zdrowotnym, edukacyjnym, rodzinnym czy społecznym. Nagromadzenie tych problemów, które często są ze sobą powiązane i wynikają jedne z drugich, powoduje – oprócz skutków ekonomicznych – przyjmowanie biernej, apatycznej postawy, wycofywanie się z życia w środowisku, społeczeństwie. Podejmowane działania pomocowe powinny zapobiegać wykluczeniu społecznemu, a więc sprzyjać integracji rozumianej jako pełne uczestnictwo osób i rodzin w życiu wspólnoty. Pełne uczestnictwo wiąże się zarówno z posiadaniem pracy, osiągnięciem odpowiedniego dochodu, jak i swobodnym dostępem do dóbr i usług.

Aktywna integracja oznacza z jednej strony aktywne podejście instytucji świadczących pomoc, wykorzystujących spektrum różnorodnych, w tym nieszablonowych działań obejmujących całość potencjału człowieka, z drugiej zaś strony – pełną aktywność, uczestnictwo tego człowieka w procesie zmian.

Takie podejście do integracji znalazło odzwierciedlenie w Programie Operacyjnym Kapitał Ludzki 2007-2013, w którym założono szerokie wykorzystanie narzędzi i instrumentów, na rzecz aktywnej integracji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, poprzez kompleksowe wykorzystanie instrumentów rynku pracy oraz różnych instrumentów aktywizacyjnych z działaniami o charakterze wspierającym. Ich łączenie stanowi skuteczny sposób przeciwdziałania wykluczeniu i wychodzenia z sytuacji bezradności społeczno-zawodowej. Dlatego ważne jest budowanie współpracy i koordynacja działań podejmowanych przez instytucje rynku pracy oraz różnego rodzaju podmioty działające na rzecz pomocy i integracji społecznej. Istotną rolę w aktywizacji przypisano także sektorowi ekonomii społecznej.

Katalog instrumentów aktywnej integracji obejmuje **instrumenty aktywizacji**:

- **zawodowej**, np. skierowanie na zajęcia w CIS, KIS,
- **społecznej**, np. usługi animacji lokalnej, treningi kompetencji i umiejętności społecznych,
- **zdrowotnej**, np. skierowanie i sfinansowanie badań profilaktycznych lub specjalistycznych, związanych z możliwością podjęcia zatrudnienia, terapii psychologicznej,

- **edukacyjnej**, np. skierowanie i sfinansowanie zajęć szkolnych uzupełniających wykształcenie lub w formie kształcenia ustawicznego.

Do zadań Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego należy między innymi inspirowanie i promowanie nowych rozwiązań w ramach pomocy społecznej oraz – jeśli chodzi o koordynację działań na rzecz sektora ekonomii społecznej w regionie – nowych metod działań w zakresie aktywizacji, integracji oraz reintegracji społecznej i zawodowej osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym. W realizowanym przez ROPS projekcie systemowym „Kształcenie i doradztwo dla kadr pomocy i integracji społecznej województwa śląskiego” od kilku lat podejmowane są działania ukierunkowane na rozwój ekonomii społecznej, upowszechnianie aktywnej integracji oraz promocję partnerstw. Wpisuje się w nie wydanie niniejszej publikacji, która powstała przy uczestnictwie osób reprezentujących różne środowiska i punkty widzenia, w celu przedstawienia szerokiego spektrum działań podejmowanych w obszarze aktywizacji poszczególnych grup społecznych.

Zgromadzony materiał pogrupowaliśmy w pięć bloków tematycznych. W pierwszym pokazano rolę podmiotów trzeciego sektora w realizacji celów społecznych. Drugi koncentruje się na aktywizacji zdrowotnej i edukacyjnej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, która jest warunkiem integracji społecznej i zawodowej. Trzeci, poświęcony tematyce senioralnej, zawiera ciekawe przykłady przedsięwziętych w województwie śląskim działań, ukierunkowanych na aktywizację społeczną osób starszych. Kolejny prezentuje różne inicjatywy, w szczególności podejmowane w partnerstwie, na rzecz pobudzania społecznego potencjału i aktywizowania społeczności lokalnej do wspólnych działań. Ostatni dowodzi, że ścisła współpraca ośrodków pomocy społecznej i powiatowych urzędów pracy powoduje, że działania realizowane na rzecz aktywizacji społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym są skuteczniejsze niż w przypadku odrębnej pracy obu instytucji z tymi osobami.

Mamy nadzieję, że doświadczenia i informacje przedstawione przez autorów będą stanowiły źródło inspiracji dla samorządów, instytucji, podmiotów ekonomii społecznej oraz osób zainteresowanych tematem do poszukiwania własnych rozwiązań i inicjowania działań przyczyniających się do integracji społecznej.

*Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej
Województwa Śląskiego*

Rozdział I

**Rola podmiotów trzeciego sektora
w realizacji celów społecznych**

Charakterystyka wybranych kampanii społecznych realizowanych przez podmioty trzeciego sektora na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie

Wprowadzenie

Przemoc w rodzinie określana jest jako „każde zachowanie skierowane wobec osoby bliskiej, którego celem jest utrzymanie nad nią kontroli i władzy. Przemoc w rodzinie to zamierzone, wykorzystujące przewagę sił działanie przeciwko członkowi rodziny naruszające jego godność oraz podstawowe prawa i wolności, powodujące cierpienie i szkody”¹. Działanie to ma charakter intencjonalny i jest nakierowane na kontrolę i podporządkowanie drugiej osoby z wykorzystaniem nierównowagi sił – sprawca ma przewagę fizyczną, psychiczną lub ekonomiczną nad ofiarą, i pozbawiając ją podstawowych praw i wolności, naraża ofiarę na utratę zdrowia i/lub życia.

Zgodnie z ustawą o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z dn. 29 lipca 2005 r. (Dz.U. z 2005 r. Nr 180, poz. 1493 z późn. zm.) oraz w oparciu o założenia Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2006-2016 w ostatnim czasie podejmowane są liczne działania mające na celu przeciwdziałanie skutkom przemocy w rodzinie. Mimo założeń programu, którego celem jest zmniejszenie skali zjawiska przemocy w rodzinie, zwiększenie skuteczności ochrony ofiar przemocy oraz działań interwencyjnych i korekcyjnych wobec osób stosujących przemoc², statystyki wskazują na fakt, że zjawisko to jest wciąż powszechne, a jego skala rośnie. W 2014 r. zanotowano 105 332 ofiar przemocy w rodzinie, przy czym w 2013 roku było ich 86 797, a w 2012 – 76 993. Podobny wzrost zanotowano w przypadku ogólnej liczby osób podejrzewanych o przemoc. Z tego względu, oprócz działań ministerstw i samorządów lokalnych, niezwykle ważne jest także wsparcie organizacji pozarządowych, które aktywnie włączają się w działania na rzecz przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niesienia pomocy ofiarom.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wybranych kampanii społecznych na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie realizowanych przez organizacje pozarządowe w Polsce.

¹ U. Nowakowska, *Przemoc kobiet w rodzinie*, Centrum Praw Kobiet, Warszawa 2008, s. 21.

² Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2006-2016: Komenda Miejska Policji w Katowicach [online], dostęp: 18.04.2015, źródło: <http://www.katowice.slaska.policja.gov.pl/k14/prewencja/rzadowe-programy-prewen/37225,Krajowy-Program-Przeciwdzialania-Przemocy-w-Rodzinie-na-lata-2006-2016.html>.

1. Charakterystyka podmiotów III sektora

Organizacje pozarządowe (z ang. non-profit) pełnią obecnie bardzo ważną funkcję w społeczeństwie, realizując liczne działania istotne z punktu widzenia interesu społecznego. W art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie podmioty te definiuje się następująco: „organizacjami pozarządowymi są, niebędące jednostkami sektora finansów publicznych, w rozumieniu przepisów o finansach publicznych, i niedziałające w celu osiągnięcia zysku, osoby prawne lub jednostki nieposiadające osobowości prawnej utworzone na podstawie przepisów ustaw, w tym fundacje i stowarzyszenia”³. W swojej działalności przedkładają one „motywację humanitarną ponad ekonomiczną” i są zorientowane przede wszystkim na „realizację celów społecznie użytecznych”⁴. Organizacja non-profit to zatem „podmiot, który prowadzi niezarobkową działalność służącą urzeczywistnieniu celów społecznie użytecznych, obejmującą zarówno działania na korzyść pojedynczych osób, jak i na rzecz całego społeczeństwa”⁵. Cele te realizowane są przede wszystkim przez świadczenie usług społecznych ukierunkowanych na tworzenie warunków życia zgodnych z potrzebami obywateli. Organizacje dobrowolnie rezygnują z motywacji ekonomicznej na rzecz realizacji celów humanitarnych. Organizacje non-profit, chociaż nie są nastawione na zysk, powinny być jednak zarządzane efektywnie, celem przeznaczenia maksymalnie dużej ilości środków na cele dobroczynne⁶. Podsumowując, organizacje pozarządowe:

- prowadzą działalność przede wszystkim o charakterze usługowym;
- koncentrują swoje działania głównie na zadaniach publicznych i społecznych;
- realizują takie zadania publiczne i społeczne, które wynikają z obecnej polityki państwa i które nie są aktualnie podejmowane przez inne podmioty mimo rosnącego zapotrzebowania;
- prowadzą działalność bez względu na poniesione koszty materialne;
- wykorzystują środki z wypracowanego zysku na rzecz realizowania celów organizacji;
- uzależniają działania od zewnętrznych funduszy⁷.

Wśród podstawowych obszarów działalności organizacji pozarządowych wyróżnić można między innymi: kulturę i rekreację, edukację i badania, ochronę zdrowia, propagowanie ochrony środowiska, zaspokojenie potrzeb materialnych oraz socjalnych, ochronę praw obywatelskich oraz obronę interesów politycznych i społecznych, działalność filantropijną i propagowanie wolontariatu, propagowanie rozwoju ekonomicznego i społecznego, propagowanie postaw religijnych oraz regulowanie działalności gospodarczej⁸.

Głównymi formami organizacyjno-prawnymi organizacji pozarządowych w Polsce są: fundacja i stowarzyszenie. Szczególną formą organizacji pozarządowych są organizacje pożytku publicznego, które prowadzą działalność społecznie użyteczną i odpowiadają za realizację

³ Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie z dnia 24 kwietnia 2003 r., art. 3 ust. 2.

⁴ A. Limański, I. Drabik, *Marketing w organizacjach non-profit*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2007, s. 9.

⁵ M. Krzyżanowska, *Marketing usług organizacji niekomercyjnych*, WSPiZ, Warszawa 2000, s. 11.

⁶ Ibid., s. 9-10.

⁷ A. Limański, I. Drabik, *Marketing w organizacjach non-profit*, s. 17.

⁸ A. Sargeant, *Marketing w organizacjach non-profit*, Oficyna Ekonomiczna Kraków 2004, s. 14.

zadań publicznych, między innymi w zakresie pomocy społecznej, porządku i bezpieczeństwa publicznego, przeciwdziałania patologiom społecznym⁹. Wśród organizacji, których działania mają na celu zapobieganie przemocy w rodzinie, wyróżnić można między innymi:

- Stowarzyszenie „Promyk” Przeciw Przemocy w Rodzinie z siedzibą w Krakowie, działające na rzecz niesienia pomocy osobom będącym ofiarami przemocy oraz obrony ich praw¹⁰;
- Stowarzyszenie na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” w Warszawie, którego głównym obszarem pracy jest działalność interwencyjna oraz terapeutyczna zarówno dla osób doświadczających przemocy, jak również dla osób stosujących przemoc¹¹;
- Stowarzyszenie na rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie „Fundament” w Białym Podlaskim, które skupia się na niesieniu pomocy osobom pokrzywdzonym przemocą w rodzinie, prowadząc działania podnoszące świadomość społeczną, przede wszystkim w zakresie rozumienia i rozpoznawania problemu przemocy w rodzinie, a także działań pomocowych osobom pokrzywdzonym¹²;
- Stowarzyszenie Ośrodki Wspierania Rodziny w Chełmie, które niesie pomoc osobom wykluczonym społecznie, zwłaszcza osobom uzależnionym, współuzależnionym oraz dotkniętym przemocą domową¹³;
- Stowarzyszenie Komitet Ochrony Praw Dziecka w Warszawie, którego główne działania skupiają się na udzielaniu pomocy dzieciom – ofiarom przemocy (fizycznej, psychicznej i molestowania seksualnego) i ich rodzinom¹⁴;
- Fundację Krajowe Centrum Kompetencji w Warszawie, która zajmuje się trudnymi problemami społecznymi, takimi jak: niepełnosprawność, komplikacje zdrowotne, wykluczenie społeczne i przemoc¹⁵;
- Fundację na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy Feniks, która wśród swoich głównych celów działalności wymienia przeciwdziałanie przemocy oraz profilaktykę przemocy w rodzinie¹⁶;
- Fundację Feminoteka w Warszawie, która prowadzi działania mające na celu likwidację dyskryminacji ze względu na płeć oraz udzielanie wsparcia ofiarom przemocy w rodzinie¹⁷;

---

⁹ Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie z dnia 24 kwietnia 2003 r. art. 4 ust. 1.

¹⁰ Stowarzyszenie „Promyk” Przeciw Przemocy w Rodzinie [online], dostęp: 18.04.2015, źródło: <http://prometeusz.myslenicki.pl/mapa-pomocy/stowarzyszenie-promyk-przeciw-przemocy-w-rodzinie.html>.

¹¹ Stowarzyszenie na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie [online], dostęp: 19.04.2015, źródło: <http://www.niebieskalinia.org/>.

¹² Portal Ngo.pl [online], dostęp: 20.04.2015, źródło: <http://bazy.ngo.pl/search/info.asp?id=194094>.

¹³ Ibid., źródło: <http://bazy.ngo.pl/search/info.asp?id=92901>.

¹⁴ Stowarzyszenie Komitet Ochrony Praw Dziecka [online], dostęp: 19.04.2015, źródło: <http://koptd.pl/o-koptd/statut/>

¹⁵ Fundacja Krajowe Centrum Kompetencji [online], dostęp: 19.04.2015, źródło: <http://www.kck.pl/Contact.aspx>.

¹⁶ Fundacja na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy Feniks [online], dostęp: 17.04.2015, źródło: <http://fundacja-feniks.pl/>.

¹⁷ Fundacja Feminoteka [online], dostęp: 18.04.2015, źródło: <http://feminoteka.pl/telefon-antyprzemocowy/>.

- Fundację Dzieci Niczyje w Warszawie – jej celem jest zapewnienie każdemu dziecku bezpiecznego dzieciństwa, a także ochrona dzieci przed krzywdzeniem i pomoc tym, które doświadczyły przemocy¹⁸;
- Fundację Centrum Praw Kobiet, której misją jest działanie na rzecz wyrównania statusu kobiet i mężczyzn w życiu publicznym i w rodzinie¹⁹;
- Fundację A.R.T. – organizatora projektu przeciwwprzemocy.pl, którego zadaniem jest ukazanie działań prewencyjnych oraz szeroko rozumianej pomocy ofiarom przemocy²⁰;

Działania organizacji pozarządowych na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie koncentrują się na tworzeniu punktów konsultacyjnych, infolinii antyprzemocowych, prowadzeniu punktów pomocy dla matek z dziećmi, a także obejmują szereg działań o charakterze prewencyjnym w ramach organizowanych kampanii społecznych.

2. Istota kampanii społecznej

Kampanie społeczne stanowią formę komunikowania, której celem jest najczęściej zmiana zachowania społecznego i postawy rozumianej jako „indywidualnej świadomości, determinującej zarówno aktualne, jak i potencjalne relacje człowieka wobec świata społecznego”²¹. Postawa składa się z trzech komponentów: emocjonalnego, poznawczego i behawioralnego. Pierwszy z nich dotyczy uczuć, jakie podmiot żywi do obiektu, drugi odnosi się do przekonań na temat cech i właściwości obiektu, trzeci natomiast związany jest konkretnymi działaniami²². Wśród determinant warunkujących kształtowanie postaw i zachowań wyróżnić można czynniki osobiste, kulturowe, edukacyjne, socjalizacyjne, religijne i klasowe²³.

Kampanie społeczne dotykają również wartości – podstawowych kategorii aksjologii określających wszystko, co cenne i ważne dla jednostki lub społeczeństwa i co, łącząc się z pozytywnymi przeżyciami, stanowi jednocześnie cel dążeń ludzkich²⁴. Wartości mogą być zarówno indywidualne, jak i kolektywne – stanowiące wytwór danej zbiorowości. W literaturze wyróżnia się przy tym: wartości osobowe (stanowiące odzwierciedlenie dobra jednostki), wartości społeczne – odpowiadające dobru społeczeństwa oraz wartości ogólnoludzkie, które odnoszą się do dobra dla wszystkich ludzi²⁵. Twórcy kampanii społecznych odwołują się najczęściej do wartości społecznych, nierzadko też te wartości kreują celem sprawienia, by były one ważne i dobre z punktu widzenia społeczności.

¹⁸ Fundacja Dzieci Niczyje [online], dostęp: 18.04.2015, źródło: <http://fdn.pl/kontakt>

¹⁹ Fundacja Centrum Praw Kobiet [online], dostęp: 19.04.2015, źródło: <http://www.cpk.org.pl/14,misja-i-statut.html>.

²⁰ Fundacja A.R.T. [online], dostęp: 18.04.2015, źródło: <http://www.przeciwwprzemocy.pl/o-nas/misja>.

²¹ J. Karpiński, *Postawa* [w:] *Encyklopedia socjologii*, t. 3, red. W. Kwaśniewicz, Oficyna Naukowa, Warszawa 2005, s. 151.

²² B. Dobek-Ostrowska, R. Wiszniewski, *Teoria komunikowania publicznego i politycznego*, Wydawnictwo Astrum, Warszawa 2007, s. 83.

²³ F.P. Seitel, *Public relations w praktyce*, Felberg SJA, Warszawa 2003, s. 56-58.

²⁴ K. E. Rosengren, B. Reimer, *Kultywowanie wartości przez środki masowego przekazu*, „Przekazy i Opinie” 1990, nr 1-2, s. 90 [w:] A. Piasecka, *Komunikowanie wartości zdrowia w polskich kampaniach społecznych – wymiar edukacyjny*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 60-61.

²⁵ A. Piasecka, *Komunikowanie wartości zdrowia...*, s. 69.

Celem kampanii społecznych jest zatem głównie modyfikowanie postaw i wartości, a w konsekwencji wpływanie na opinię publiczną²⁶. Kształtowanie ludzkich przekonań do określonych racji odbywa się najczęściej przy wykorzystaniu technik perswazji definiowanej jako „tłumaczenie, namawianie, odradzanie, przekonanie kogoś o czymś; perswadowanie”²⁷. Perswazja to zatem proces celowy, nastawiony na zmianę lub uformowanie nowych, nieistniejących dotychczas postaw²⁸. Wśród obszarów tematycznych kampanii społecznych, mających na celu modyfikację postaw i zachowań obywateli, wyróżnia się: bezpieczeństwo (zapobieganie wypadkom samochodowym, wypadkom w pracy, kradzieżom), zdrowie (prowadzenie zdrowego trybu życia, zwalczanie nałogów, zwiększenie świadomości nt. chorób cywilizacyjnych), zachowania społeczne (przeciwdziałanie przemocy i zjawiskom patologicznym, akcje humanitarne), ochrona środowiska naturalnego (utrzymanie czystości, selekcjonowanie odpadów) oraz edukacja ekonomiczna (promowanie oszczędnego trybu życia, przeciwdziałanie bezrobociu)²⁹.

Oprócz kampanii o charakterze perswazyjnym wyróżnia się również kampanie informacyjne, których celem jest przede wszystkim przekazanie informacji – zwiększenie świadomości i wiedzy jednostek, oraz kampanie prowokujące, w których komunikacja przebiega w taki sposób, aby nakłonić obywateli do określonych zachowań; odwołują się one zarówno do informacji, jak i perswazji³⁰.

Wśród cech dobrze prowadzonej kampanii komunikacyjnej podczas kampanii społecznych wyróżnia się: poinformowanie odbiorców, przedstawienie pożądanego działania, zachowań i postaw, sprowokowanie odbiorców do porównania własnej postawy z postulowaną, a następnie wprowadzenie w stan zwątpienia w związku z prawidłowością przyjętych postaw i zachowań oraz próby odrzucenia postaw i zachowań przez odbiorców oceniających je jako wadliwe. Niezbędna jest tutaj także odpowiedź dla odbiorców w formie zaprezentowania rozwiązań i instrukcji działania, a także pochwała dla osób, które zmieniły swoją postawę czy zachowanie i nagana dla pozostałych³¹. Warto przy tym zauważyć, że kampania społeczna stanowi kompleks działań, którego najbardziej widocznym elementem jest przekaz o charakterze reklamowym publikowany w mediach. W skład działań w ramach kampanii wchodzi jednak również inne działania, takie jak: przygotowanie punktów konsultacyjnych, tworzenie specjalnych infolinii i stron internetowych z niezbędnymi informacjami, przygotowanie gadżetów, organizowanie spotkań i konferencji prasowych, a także materiałów informacyjnych na temat kampanii.

---

²⁶ F.P. Seitel, *Public relations w praktyce*, s. 63.

²⁷ *Słownik Języka Polskiego*, pod red. E. Sobol, PWN, Warszawa 2003, s. 649.

²⁸ M. Młotek, *Opinia publiczna, czyli „nieznany bóg, na cześć którego współcześni palą kadzidła”?*, [online], dostęp: 26.03.2015, źródło: http://www.info-pr.pl/?page=articles-&article_id=917&article_category=15&category=publicystyka.

²⁹ B. Dobek-Ostrowska, R. Wiszniewski: *Teoria komunikowania publicznego...*, s. 79-81.

³⁰ J. Lazar, *Socjologie de la communication de masse*, s. 170-171 [w:] B. Dobek-Ostrowska, R. Wiszniewski, *Teoria komunikowania publicznego...*, s. 79.

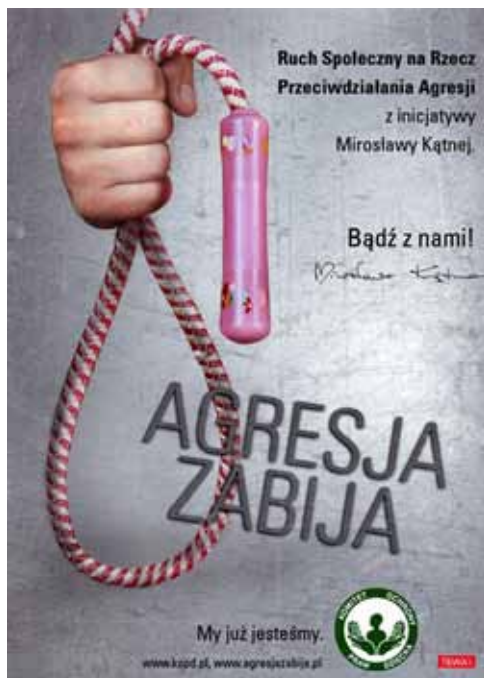
³¹ J. Lazar: *Socjologie de la communication de masse*, Wydawnictwo Armand Colin Paris 1991, s. 172. [w:] B. Dobek-Ostrowska, R. Wiszniewski, *Teoria komunikowania publicznego...*, s. 97.

Chociaż kampanie społeczne mają na celu promocję wartościowych społecznie wzorów zachowań i postaw, to jednak ich celem jest również zaproszenie do rozmowy i podjęcia wspólnych działań³². Kampania społeczna stanowi zazwyczaj efekt współpracy czterech stron: inicjatora rozpoczynającego kampanię, sponsorów zapewniających wsparcie, mediów transmitujących przesłanie i realizatora kampanii (wykonawcy)³³. Wśród nadawców kampanii społecznych wyróżnia się najczęściej: administrację publiczną (sektor państwowy), instytucje i przedsiębiorstwa nastawione na osiąganie zysku (sektor prywatny) oraz przedstawicieli tzw. „trzeciego sektora” – „ogół prywatnych, organizacji działających społecznie i nie dla zysku”³⁴. Nierzadko zdarza się, że kampanie społeczne współorganizowane są przez przedstawicieli wszystkich wymienionych sektorów, przy wsparciu osób publicznych, w wyniku czego możliwe jest osiągnięcie zwielokrotnienia korzyści dzięki wystąpieniu tzw. efektu synergii.

3. Przykłady dobrych praktyk

Jedną z pierwszych kampanii dotyczących przeciwdziałania przemocy, która przeprowadzona była tuż po podpisaniu ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, jest kampania Komitetu Ochrony Praw Dziecka pt. „Agresja zabija”. Trwała ona przez miesiąc od 29 sierpnia 2005 r. i miała zasięg ogólnopolski. Celem kampanii skierowanej przede wszystkim do rodziców, nauczycieli i polityków było uwrażliwienie odbiorców na zjawisko agresji fizycznej i mentalnej, a także napiętnowanie zachowań agresywnych w życiu codziennym³⁵. Inicjatorką kampanii była Mirosława Kątna, Przewodnicząca Komitetu Ochrony Praw Dziecka³⁶. Kampania ze względu na niejednoznaczność przekazu nie wskazuje na konkretne rozwiązanie, co mogło powodować jej niską skuteczność. Niewątpliwie jednak zwracała ona uwagę na problem agresji.

Cztery lata później ukazała się druga odsłona kampanii społecznej, promowanej pod hasłami: „Kocham. Nie biję; Kocham. Reaguję; Kocham. Mam czas; Kocham. Nie krzyczę”. W okresie od 2 września do 1 listopada 2009 r. na billboardach i w mediach (prasa, radio, te-

Rysunek 1. Plakat kampanii pt. „Agresja zabija”.

Źródło: Portal Kampaniespoleczne.pl [online], dostęp: 19.04.2015, źródło: http://www.kampaniespoleczne.pl/kampanie,147,agresja_zabija.

³² A. Piasecka, *Komunikowanie wartości zdrowia...*, s. 103.

³³ W. Rydzak, J. Trębecki, *Sprzedawcy upiórów*, „Piar.pl” 2006, nr 4 (10), s. 20.

³⁴ Portal ngo.pl [online], dostęp: 18.04.2010, źródło: <http://osektorze.ngo.pl/>.

³⁵ Portal Kampaniespoleczne.pl [online], dostęp: 19.04.2015, źródło: http://www.kampaniespoleczne.pl/kampanie,147,agresja_zabija

³⁶ Portal Onet.pl [online], dostęp: 19.04.2015, źródło: <http://wiadomosci.ngo.pl/wiadomosci/124034.html>

Rysunek 2. Plakat kampanii „Kocham. Nie biję”.

Źródło: Portal Kampaniespoleczne.pl [online], dostęp: 19.04.2015 r., źródło: <http://kochamniebije.pl/Instead.aspx>.

lewizja, internet) ukazały się plakaty, komunikaty i spoty reklamowe kierowane do osób doznających przemocy, dzieci i młodzieży, rodziców, przedstawicieli instytucji zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie, a także do sprawców. Celem kampanii było przeciwdziałanie przemocy w rodzinie i ograniczenie jej skutków poprzez zwiększenie zaangażowania społeczeństwa w sprawy związane z przeciwdziałaniem przemocy i poszerzeniem poziomu wiedzy na temat przemocy domowej. Akcja miała stanowić również wskazówkę dla młodego pokolenia, w jaki sposób przygotować się do pełnienia odpowiedzialnych ról rodzicielskich.

Partnerami kampanii organizowanej przez Fundację Krajowe Centrum Kompetencji były: Komenda Główna Policji, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Ministerstwo Sprawiedliwości, Ministerstwo Zdrowia, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej oraz Rzecznik Praw Dziecka³⁷. Dzięki zaangażowaniu znanych postaci, między innymi: Anny Wyszkonii (piosenkarki), Piotra

Rysunek 3. Plakat kampanii „SMS przeciwko przemocy”.

Źródło: Portal Kampaniespoleczne.pl [online], dostęp: 19.04.2015, źródło: http://www.kampaniespoleczne.pl/kampanie,925,przemoc_to_same_straty.

³⁷ Portal Kampaniespoleczne.pl [online], dostęp: 19.04.2015, źródło: http://www.kampaniespoleczne.pl/kampanie,862,nie_bije_reaguje_nie_krzyczye_i_mam_czas.

Rysunek 4. Plakaty kampanii: „Scena za ścianą. Przerwij spektakl przemocy”.

Źródło: Portal Onet.pl [online], dostęp: 19.04.2015, źródło: <http://kobieta.onet.pl/koroniewska-wolszczak-i-arcyuch-w-kampanii-przerwij-spektakl-przemocy/q0dl1>.

Gruszki (sportowca), Magdaleny Rózczyki i Piotra Adamczyka (aktorzy) kampania była rozpoznawana i dobrze przyjęta przez społeczeństwo.

W październiku 2009 r. pod hasłem „Tracąc cierpliwość możesz stracić więcej” ruszyła ogólnopolska kampania społeczna Fundacji Dzieci Niczyje pt. „SMS przeciwko przemocy”, która zwracała uwagę na zagrożenia, jakie mogą stanowić rodzice dla swoich dzieci. Działania Fundacji, a tym samym ofiary przemocy można było wesprzeć, wysyłając SMS, z którego dochód przekazywany był na działania statutowe Fundacji, takie jak: ochrona przed krzywdzeniem, pomoc ofiarom przemocy fizycznej i psychicznej, prowadzenie programów wsparcia dla rodziców oraz bezpłatnego telefonu zaufania dla dzieci³⁸.

Kolejną kampanią organizacji pozarządowych, na którą warto zwrócić uwagę, jest kampania pt. „Przyśpiewka” dotycząca przeciwdziałania przemocy w rodzinie organizowana przez Fundację Centrum Praw Kobiet. Jej nazwa pochodzi ze znanej ludowej przyśpiewki „Boli mnie głowa cała, bo na drzwi poleciała, ale gdy chłop nie bije, babie wątroba gnije”, którą wykorzystano w spocie radiowym. Kampania miała zwrócić uwagę na fakt, że problem przemocy społecznej w Polsce jest bardzo często trywializowany, kobiety natomiast, przyjmując na siebie rolę ofiary, nierzadko starają się usprawiedliwiać sprawców. Celem kampanii kierowanej do podatników było zwrócenie uwagi na możliwość przekazania 1% na rzecz Centrum Praw Kobiet. Kampania pod hasłami „Przemoc wobec kobiet to nie jest lokalny folklor. Pomóż

³⁸ Portal Kampaniespoleczne.pl [online], dostęp: 19.04.2015, źródło: http://www.kampaniespoleczne.pl/kampanie-925,przemoc_to_same_straty.

przerwać ten taniec. Przekaż 1% dla Centrum Praw Kobiet” rozpoczęła się 1 marca 2011 r.³⁹.

Najnowszą kampanią (z grudnia 2014 r.) Centrum Praw Kobiet, która ma na celu zwrócenie uwagi na problem przemocy domowej wobec kobiet, jest kampania pt. „Scena za ścianą. Przerwij spektakl przemocy”. Trzy aktorki – Joanna Koroniewska, Grażyna Wolszczak oraz Tamara Arciuch opowiadają historie z różnych „spektakli przemocy”, których tytuły są odzwierciedleniem autentycznych tytułów spektakli teatralnych: „Scen z życia małżeńskiego”, „Szkoly żon” oraz „Poskromienia złošnicy”⁴⁰.

Wśród kolejnych inicjatyw wyróżnić można kampanię Fundacji Feminoteka pt. „Rzeczywistości nie oszukasz”, w której wzięła udział Miss Polonia 2011 Marcelina Zawadzka. W spocie reklamowym, który ruszył w kwietniu 2012 r., Miss starannie maluje się przed lustrem, jednak makiyaż nie jest w stanie zatuszować śladów pobicia, co nawiązuje do głównego hasła kampanii. Spot powstał z inicjatywy głównej bohaterki⁴¹.

Niespełna rok później, w lutym 2013 r., w ramach międzynarodowej akcji dotyczącej przeciwdziałania przemocy wobec kobiet z niepełnosprawnością w rodzinie: „One Billion Rising” ukazała się kolejna kampania Fundacji Feminoteka pt. „Nazywam się miliard”. W jej ramach pojawiły się plakaty i bannery oraz spot, w którym wzięły udział znane postaci, między innymi: Monika Kwiatkowska, Agnieszka Pilaszewska, Dorota Warakomska, Kora, Beata Tyszkiewicz, Hanna Samson, Olga Frycz i Kayah. Kampania ze względu na zaangażowanie znanych aktorek i piosenek, a także z uwagi na międzynarodowy charakter była rozpoznawana i dotarła do wielu odbiorców⁴².

Również w 2013 r. Fundacja A.R.T. zorganizowała kampanię społeczną pt. „Ocaleni od przemocy”, której celem jest wsparcie osób dotkniętych problemem przemocy, a które do tej pory nie otrzymały właściwej pomocy. Jest ona kierowana do kobiet, mężczyzn, dzieci, a także do ogółu społeczeństwa, ma charakter aktywizujący i będzie trwała 3 lata – do 2016 r.

Rysunek 5. Nazywam się miliard.

Źródło: Portal Kampaniespoleczne.pl [online], dostęp: 19.04.2015, źródło: http://www.kampaniespoleczne.pl/kampanie,2657,a_imie_ich_miliard.

³⁹ Portal Kampaniespoleczne.pl [online], dostęp: 19.04.2015, źródło: http://www.kampaniespoleczne.pl/kampanie,1607,gdy_chlop_nie_bije_watrobe_babie_gnije.

⁴⁰ Portal Kampaniespoleczne.pl [online], dostęp: 19.04.2015, źródło: http://www.kampaniespoleczne.pl/kampanie,3420,koroniewska_wolszczak_i_arciuch_w_spektaklach_ktore_trzeba_przerwac.

⁴¹ Portal Kampaniespoleczne.pl [online], dostęp: 19.04.2015, źródło: http://www.kampaniespoleczne.pl/kampanie,2257,ktos_pobil_miss_polonia

⁴² Fundacja Feminoteka [online], dostęp: 18.04.2015, źródło: <http://www.feminoteka.pl/nazywamsiemiliard/>

W czasie kampanii zwrócona zostanie uwaga na elementarne prawo człowieka do życia w pokoju. W pierwszym roku w internecie zamieszczony został spot, zaplanowano również stworzenie forum związanego z akcją, specjalnego fanpage na Facebooku oraz emisję spotów telewizyjnych. W kolejnych latach zakłada się zintensyfikowanie działań oraz utworzenie specjalnych portali. Jest to jedna z nielicznych kampanii o charakterze aktywizującym, której działania zaplanowano aż na 3 lata⁴³.

Zakończenie

Przemoc w rodzinie jest w Polsce zjawiskiem powszechnym. O skali problemu świadczą liczne statystyki, a także kolejne podejmowane działania mające na celu przeciwdziałanie zjawisku. W działania te zaangażowani są przedstawiciele wszystkich sektorów. Wśród skutecznych form przeciwdziałania przemocy w rodzinie i pomagania jej ofiarom wyróżnia się również kampanie społeczne, inicjowane i koordynowane nierzadko przez organizacje pozarządowe. Ich celem jest przede wszystkim zmiana postaw, wartości i zachowań społecznych oraz zwrócenie uwagi na ważne dla społeczeństwa problemy, dzięki czemu możliwe jest częściowe zapobieganie wystąpieniu wielu negatywnych zjawisk. Ten prewencyjny charakter jest niezwykle istotny w przypadku zjawiska przemocy w rodzinie.

Bibliografia:

Pozycje książkowe:

1. Dobek-Ostrowska B., Wiszniewski R.: *Teoria komunikowania publicznego i politycznego*. Wydawnictwo Astrum, Warszawa 2007.
2. *Encyklopedia socjologii*, t 3, red. W. Kwaśniewicz, Oficyna Naukowa, Warszawa 2005.
3. Krzyżanowska M., *Marketing usług organizacji niekomercyjnych*, WSPiZ, Warszawa 2000.
4. Limański A., Drabik I., *Marketing w organizacjach non-profit*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2007.
5. Nowakowska U., *Przemoc kobiet w rodzinie*, Centrum Praw Kobiet, Warszawa 2008.
6. Piasecka A., *Komunikowanie wartości zdrowia w polskich kampaniach społecznych – wymiar edukacyjny*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
7. Sargeant A., *Marketing w organizacjach non-profit*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004.
8. Seitel F.P., *Public relations w praktyce*, Felberg SJA, Warszawa 2003.
9. *Słownik Języka Polskiego*, pod red. E. Sobol, PWN, Warszawa 2003.

⁴³ Fundacja A.R.T. [online], dostęp: 20.04.2015, źródło: <http://przeciwprzemocy.pl/projekty-fundacji/ocaleni-od-przemocy/134-ocaleni-od-przemocy-kampania-spoeczna-aktywizujaca-na-lata>

Prasa:

1. Rydzak W., Trębecki J, *Sprzedawcy upiorów*, „Piar.pl” 2006, nr 4 (10).

Akty prawne:

1. Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie z dnia 24 kwietnia 2003 r.
2. Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z dn. 29 lipca 2005 r.

Strony internetowe:

1. Fundacja A.R.T.: <http://przeciwprzemocy.pl/projekty-fundacji/ocaleni-od-przemocy/134-ocaleni-od-przemocy-kampania-spoleczna-aktywizujaca-na-lata>.
2. Fundacja Centrum Praw Kobiet: <http://www.cpk.org.pl/14,misja-i-statut.html>.
3. Fundacja Dzieci Niczyje: <http://fdn.pl/kontakt>.
4. Fundacja Feminoteka:
  - <http://www.feminoteka.pl/nazywamsiemiliard/>,
  - <http://feminoteka.pl/telefon-antyprzemocowy/>.
5. Fundacja Krajowe Centrum Kompetencji: <http://www.kck.pl/Contact.aspx>.
6. Fundacja na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy Feniks: <http://fundacijafeniks.pl/>.
7. Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2006-2016: Komenda Miejska Policji w Katowicach [online], dostęp: 18.04.2015, źródło: <http://www.katowice.slaska.policja.gov.pl/k14/prewencja/rzadowe-programy-prewen/37225,Krajowy-Program-Przeciwdzialania-Przemocy-w-Rodzinie-na-lata-2006-2016.html>.
8. Młotek M.: *Opinia publiczna, czyli „nieznany bóg na cześć którego współcześni palą kadzidła”?*: http://www.info-pr.pl/?page=articles-&article_id=917&article_category=15&category=publicystyka.
9. **Portal Kampaniespoleczne.pl:**
  - http://www.kampaniespoleczne.pl/kampanie,2257,ktos_pobil_miss_polonia,
  - http://www.kampaniespoleczne.pl/kampanie,147,agresja_zabija,
  - http://www.kampaniespoleczne.pl/kampanie,3420,koroniewska_wolszczak_i_arciuch_w_spektaklach_ktore_trzeba_przerwac,
  - http://www.kampaniespoleczne.pl/kampanie,1607,gdy_chlop_nie_bije_watroba_babie_gnije,
  - http://www.kampaniespoleczne.pl/kampanie,862,nie_bije_reaguje_nie_krzycze_i_mam_czas,
  - http://www.kampaniespoleczne.pl/kampanie,925,przemoc_to_same_straty
10. **Portal ngo.pl**
  - <http://osektorze.ngo.pl/>,
  - <http://bazy.ngo.pl/search/info.asp?id=194094>,
  - <http://bazy.ngo.pl/search/info.asp?id=92901>.

11. Portal Onet.pl:

- <http://wiadomosci.ngo.pl/wiadomosci/124034.html>
  - <http://kobieta.onet.pl/koroniewska-wolszczak-i-arcich-w-kampanii-przerwij-spektakl-przemocy/q0dlt>.
12. Stowarzyszenie Komitet Ochrony Praw Dziecka [online], dostęp: 19.04.2015, źródło: <http://kopd.pl/o-kopd/statut/>.
  13. Stowarzyszenie „Promyk” Przeciw Przemocy w Rodzinie: <http://prometeusz.myslenicki.pl/mapa-pomocy/stowarzyszenie-promyk-przeciw-przemocy-w-rodzinie.html>.
  14. Stowarzyszenie na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie: <http://www.niebieska-linia.org/>.

Organizacja pozarządowa – ważny gracz w działaniach przeciw wykluczeniu społecznemu

We współczesnym świecie pomoc i integracja społeczna stają się coraz bardziej skomplikowanymi procesami. Istotne role w tym obszarze mogą i powinny odgrywać wszystkie główne sektory: publiczny, prywatny oraz pozarządowy. Chcę podzielić się z Czytelnikami moimi doświadczeniami i obserwacjami dotyczącymi roli organizacji pozarządowej w działaniach na rzecz zapobiegania wykluczeniu społecznemu. Wykorzystam przykład odnoszący się do działań Siemianowickiego Koła Towarzystwa Pomocy im. św. Brata Alberta (zwanego dalej „Kołem”), które współpracuje z Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej w Siemianowicach Śląskich (zwanym dalej „MOPS”). Jestem pracownikiem MOPS, a jednocześnie członkiem Koła – dlatego artykuł stanowi próbę połączenia różnych punktów widzenia.

Działające od 1981 roku Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta posiada status organizacji pożytku publicznego. Jest katolicką organizacją dobroczynną, której aktywność jest skierowana do osób potrzebujących wsparcia i służy odbudowie godności człowieka w wymiarze materialnym oraz duchowym. Zgodnie ze statutem Towarzystwa, wśród obszarów jego nieodpłatnej działalności pożytku publicznego znajduje się:

- niesienie pomocy osobom bezdomnym oraz ubogim, starszym, chorym, niepełnosprawnym i innym potrzebującym pomocy;
- zakładanie i prowadzenie domów całonocnego pobytu, schronisk, ochronek, noclegowni, hospicjów, placówek pomocy osobom bezdomnym oraz ubogim, starszym, chorym, niepełnosprawnym i innym potrzebującym pomocy;
- działalność dobroczynna, profilaktyczna i resocjalizacyjna.

Koło w Siemianowicach Śląskich zostało utworzone w 2011 roku. Większość członków stanowią pracownicy MOPS. Ma to wpływ na zasoby Koła, ze szczególnym uwzględnieniem:

- specjalistycznych kompetencji w zakresie pomocy i integracji społecznej;
- wiedzy dotyczącej lokalnej sytuacji społecznej, związanych z nią potrzeb oraz możliwości działania;
- sieci kontaktów i powiązań z różnymi podmiotami działającymi na rzecz mieszkańców Siemianowic Śl. (Urząd Miasta, Siemianowickie Centrum Kultury, Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji „Pszczelnik”, organizacje pozarządowe – to tylko wybrane przykłady).

Wykorzystując posiadane zasoby oraz potencjał wszystkich aktywnych członków, także niezwiązanych zawodowo z MOPS, Koło prowadzi działalność społeczną, m.in. w toku realizacji projektu pn. „Otwórzmy drzwi” finansowanego ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Trzy edycje tego projektu zostały przeprowadzone

w okresie 2012-2014. W poszczególnych latach działania były realizowane w okresie kilku miesięcy: od sierpnia/września do grudnia.

Projekt był skierowany do mieszkających w Siemianowicach Śląskich osób z orzeczoną niepełnosprawnością. Wybór grupy docelowej nie był sprawą przypadku. Według „Powiatowej strategii rozwiązywania problemów społecznych miasta Siemianowice Śląskie na lata 2014-2016” niepełnosprawność plasuje się na trzecim miejscu wśród głównych problemów społecznych miasta. W 2013 roku dotyczyła ona ok. 32%, czyli prawie 1/3 ogółu rodzin korzystających z pomocy społecznej. Prawdopodobnie rzeczywista skala tego problemu jest większa, ponieważ w użytkowanym przez MOPS systemie komputerowym „POMOST Std” brak danych o niepełnosprawności tych klientów pomocy społecznej, którzy faktycznie są niepełnosprawni, lecz nie posiadają orzeczeń o niepełnosprawności albo nie posługują się nimi, pomimo ich posiadania.

Projekt służył poprawie funkcjonowania osób niepełnosprawnych poprzez aktywizację społeczno-kulturalną. Poszczególne edycje objęły po kilkanaście osób, przy czym część uczestników brała udział we wszystkich dotychczasowych edycjach. Nabór był prowadzony we współpracy z MOPS, jednak również mieszkańcy nie będący klientami tej instytucji wzięli udział w prowadzonych działaniach. W projekcie wykorzystano wiele różnych elementów:

- spotkania integracyjne – otwierające (w formie pikniku) i podsumowujące (w postaci spotkania wigilijnego);
- zajęcia rozwijające ważne umiejętności społeczne, np. dotyczące racjonalnego prowadzenia gospodarstwa domowego;
- cykl profilaktyczno-edukacyjnych spotkań poświęconych: zasadom zdrowego żywienia, rozpoznawaniu objawów chorobowych, udzielaniu pierwszej pomocy, usprawniającym ćwiczeniom fizycznym;
- ergoterapię (np. prace przy renowacji instrumentów muzycznych, mebli);
- arteterapię (w tym przygotowywanie kartek okolicznościowych, ozdób świątecznych itp.);
- cykl zajęć rehabilitacyjnych na sali gimnastycznej;
- wycieczki o charakterze krajoznawczo-rekreacyjnym (m.in. do Krakowa, zabytkowej kopalni „Guido” w Zabrze);
- uczestnictwo w różnego rodzaju prelekcjach, spotkaniach z ciekawymi ludźmi (np. podróżnikami);
- udział w wydarzeniach kulturalnych (seanse filmowe, spektakle teatralne, przedstawienia operowe itd.).

W toku projektu uczestnicy korzystali nie tylko z elementów finansowanych w ramach jego budżetu, ale również z odrębnych, ogólnodostępnych, bezpłatnych działań. Dobrym przykładem w tym zakresie jest udział w przeglądzie filmów dotyczących zaburzeń psychicznych, który odbył się w siemianowickim Parku Tradycji w 2014 roku. Przegląd obejmował m.in. tak uznane i głośne filmy, jak „Czarna łabędź” oraz „Co gryzie Gilberta Grape’a”. Był częścią projektu pn. „Razem do celu – poprawa integracji społecznej osób z zaburzeniami

psychicznymi i ich rodzin ze środowiskiem lokalnym Siemianowic Śląskich”, który został dofinansowany w ramach programu Ministra Pracy i Polityki Społecznej.

Opisywany projekt siemianowickiego Koła w dużym stopniu wykorzystywał wolontariat członków, którzy wykonywali przede wszystkim prace organizacyjne oraz związane z koordynacją działań. W praktyce odpłatna praca była wykorzystywana tylko wtedy, gdy to było konieczne ze względu na jej charakter, zakres itp. Dlatego faktyczna wartość projektu jest większa niż suma jego finansowych kosztów, pokrytych z dotacji (przyznane dofinansowanie ze środków PFRON wyniosło od 10.000 zł do 15.000 zł w skali roku). Jeśli pominie się osobowy wkład własny Koła (czyli wolontariat, pracę społeczną członków) i uwzględni tylko koszty sfinansowane z dotacji, to okaże się, że koszt udziału 1 osoby w kilkumiesięcznym projekcie nie przekroczył 1.000 zł. Takie ograniczanie nakładów publicznych środków jest możliwe dzięki ludziom, którzy z pasją i nieodpłatnie angażują w prowadzone działania swoje kompetencje oraz czas.

Projekt przynosi efekty. Z dokonanych obserwacji oraz przeprowadzonych rozmów wynika, że większość uczestników dostrzega korzyści z udziału w nim. Nie trzeba głębszej analizy, by wskazać jedną z nich, być może kluczową: chodzi o integrację społeczną, czyli w potocznym ujęciu „możliwość wyjścia do ludzi”. Dzięki prowadzonym działaniom, grupa osób zyskała możliwość wyjścia poza krąg samotności i spędzenia czasu w sposób aktywny, mocno odbiegający od umownego modelu związanego z kanapą oraz telewizorem.

Siemianowickie Koło poważnie bierze pod uwagę ubieganie się o dofinansowanie kolejnej edycji projektu w roku 2015.

Warto wspomnieć o tym, że wyżej opisany projekt nie jest jedynym polem działalności Koła i jego współpracy z MOPS. MOPS wspiera Koło w misji, którą jest utworzenie w Siemianowicach Śl. Domu dla bezdomnych samotnych matek, kobiet w ciąży i ofiar przemocy. W lokalnych i regionalnych mediach są promowane działania zmierzające do powstania Domu, są poszukiwani darczyńcy, którzy mogą wesprzeć tę inicjatywę. Środki na remont budynku, w którym powstaje bezpieczne miejsce dla kobiet i ich dzieci, pochodzą ze źródeł prywatnych. Są pozyskiwane m.in. w trakcie koncertów charytatywnych i zbiórek publicznych.

Realny obraz funkcjonowania spółdzielczości socjalnej w Polsce

Spółdzielnie socjalne są specyficzną formą, która łączy ideę przedsiębiorczości z aktywizacją grup społecznych zagrożonych wykluczeniem. Formę prawną oraz sposób funkcjonowania tych podmiotów uściśla ustawa o spółdzielniach socjalnych z 27 kwietnia 2006 roku.¹ W związku z tym warto wspomnieć, że „spółdzielnia socjalna działa na rzecz:

- 1) społecznej integracji jej członków, przez co należy rozumieć działania mające na celu odbudowanie i podtrzymanie umiejętności uczestnictwa w życiu społeczności lokalnej i pełnienia ról społecznych w miejscu pracy, zamieszkania lub pobytu,
- 2) zawodowej reintegracji jej członków, przez co należy rozumieć działania mające na celu odbudowanie i podtrzymanie zdolności do samodzielnego świadczenia pracy na rynku pracy

– a działania te nie są wykonywane w ramach prowadzonej przez spółdzielnię socjalną działalności gospodarczej². Spółdzielnię socjalną mogą założyć osoby: bezrobotne (w rozumieniu ustawy o promocji zatrudnienia), osoby z niepełnosprawnościami (w myśl ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych), organizacje pozarządowe, kościelne osoby prawne oraz osoby bezdomne, które realizują indywidualny program wychodzenia z bezdomności, osoby uzależnione od alkoholu, narkotyków, z chorobami psychicznymi czy zwalniani z zakładów karnych³.

Obecnie w Polsce zarejestrowanych jest 1067 spółdzielni socjalnych (stan na maj 2014)⁴. Dwa lata wcześniej, według danych portalu ekonomiaspoleczna.pl, zarejestrowanych było 447 spółdzielni, zakładanych najczęściej przez osoby bezrobotne (83%), drugą grupę założycieli stanowiły osoby niepełnosprawne (38%), natomiast wśród byłych więźniów, osób uzależnionych i uchodźców nie było woli do tego rodzaju aktywnej postawy⁵. Niemniej warto podkreślić, że już od samego początku wdrażania idei spółdzielczości socjalnej w Polsce pojawiały się zarzuty związane z zagrożeniem nadużyciami i nadmiernym uprzywilejowaniem tych podmiotów; przeciwnicy argumentowali to tym, że spółdzielnie socjalne miałyby być przedsiębiorstwami zwolnionymi z płacenia podatku⁶. Chociaż ten zarzut jeszcze na etapie konstruowania projektu ustawy o spółdzielniach socjalnych wydawał się z racjonalnego punktu widzenia zbyt wyolbrzymiony. Jak się okazuje „(...) spółdzielcy mają problemy ze zdoby-

¹ Dz.U. z 2006 r. Nr 94, poz. 651, Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 roku o spółdzielniach socjalnych.

² Dz.U. z 2006 r. Nr 94, poz. 651, art. 2.

³ Ibidem, art. 4.

⁴ Za: <http://www.spoldzielniesocjalne.org/index.htm>, dostęp: 19.03.2015.

⁵ <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/wiadomosc/761394.html>, dostęp: 19.03.2015.

⁶ B. Godlewska-Bujok, C. Miżejewski, *Ustawa o spółdzielniach socjalnych – komentarz*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Departament Pożytku Publicznego, Warszawa 2012, s. 9.

ciem zleceń zarówno od podmiotów prywatnych, jak i państwowych. Narzekają ponadto na brak wsparcia ze strony władz samorządowych i problemy finansowe”⁷.

Zdanie to, choć może wydawać się bardzo ogólne, to jednak znajduje potwierdzenie w badaniach przeprowadzonych choćby przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku – Obserwatorium Integracji Społecznej. Autorzy „Diagnozy stanu i potrzeb spółdzielni socjalnych z terenu województwa podlaskiego” na podstawie przeprowadzonych badań rekomendują:

- 1) „Wsparcie popytu na produkty i usługi oferowane przez spółdzielnie socjalne.
- 2) Wypracowanie regulacji prawnych dostosowanych do potrzeb spółdzielców.
- 3) Organizację kursów i szkoleń zawodowych dla spółdzielców.
- 4) Promocję usług i produktów oferowanych przez spółdzielnie socjalne (promocja powinna być ukierunkowana na przedsiębiorców i przedstawicieli JST).
- 5) Pomoc doradczą poprzez informowanie o zasadach działania spółdzielni, możliwościach i warunkach wsparcia finansowego.
- 6) Wsparcie spółdzielni socjalnych pomocą specjalistów, ułatwiającą spółdzielcom pracę w grupie, zwiększającą motywację do pracy.
- 7) Inicjowanie współpracy i samoorganizacji wśród mieszkańców.
- 8) Wzmacnianie powiązań kooperacyjnych oraz budowanie międzysektorowych partnerstw (samorząd, organizacje pozarządowe, spółdzielnie socjalne, przedsiębiorcy) na rzecz aktywizacji zawodowej i zapobiegania wykluczeniu.
- 9) Wsparcie szkoleniowe i doradcze niezbędne do założenia, prowadzenia, przystąpienia i pracy w spółdzielni socjalnej, w tym szkoleń zawodowych potrzebnych do pracy w spółdzielni socjalnej.
- 10) Upowszechnianie zastosowania klauzul społecznych”⁸.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że jednostki samorządu terytorialnego mają możliwość wspierania spółdzielczości socjalnej, co w ostateczności skutkować może zniwelowaniem ważnego problemu lub problemów społecznych. Zdarza się, że elementami wpływającymi na organy JST w zakresie współpracy ze spółdzielniami socjalnymi są takie okoliczności, jak: sytuacja społeczno-gospodarcza regionu (np. wysoki poziom bezrobocia lub zauważalna tendencja wzrostowa), chęć poszukiwania aktywnych metod dla niwelowania problemów poszczególnych grup społecznych czy w końcu wspólny interes władz lokalnych i trzeciego sektora – rozumianego tutaj jako: stowarzyszenia, fundacje czy reprezentantów spółdzielni socjalnych. „Lokalne samorządy dysponują różnymi, zarówno finansowymi, jak i pozafinansowymi, możliwościami wsparcia podmiotów ekonomii społecznej. Część z tych instrumentów wsparcia jest dedykowana specyficznym typom podmiotów, np. spółdzielniom socjalnym, inne zaś szeroko są adresowane do wszystkich typów przedsiębiorstw społecznych. Istotny wpływ na rozwój ekonomii społecznej w gminie i powiecie mają instytucje pomocy

⁷ <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/wiadomosc/761394.html>, dostęp: 19.03.2015.

⁸ *Diagnoza stanu i potrzeb spółdzielni socjalnych z terenu województwa podlaskiego*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku – Obserwatorium Integracji Społecznej, Białystok 2013, s. 44, źródło: <http://ozrss.pl/pobierz/RAPORT-Diagnoza-stanu-i-potrzeb-spoldzielni-socjalnych-z-terenu-wojewodztwa-podlaskiego.pdf>.

społecznej i rynku pracy, które na co dzień pracują z osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym, czyli potencjalnymi odbiorcami działań ekonomii społecznej. Instytucje te dysponują różnymi narzędziami aktywizacji społecznej i zawodowej, w tym także narzędziami sprzyjającymi rozwojowi ekonomii społecznej. Lokalne samorządy i ich jednostki są podstawą infrastrukturalną wsparcia przedsiębiorczości społecznej, wsparcia zarówno finansowego, jak i merytorycznego. Naturalnym natomiast partnerem samorządu w rozwoju ekonomii społecznej i kreowaniu polityki społecznej są lokalni liderzy i organizacje pozarządowe, często podejmujące się rozwiązywania problemów społecznych przy wykorzystaniu narzędzi, jakie daje ekonomia społeczna⁹.

Jednostki samorządu terytorialnego mogą dwojako wspierać przedsiębiorczość społeczną: poprzez wsparcie finansowe lub pozafinansowe.

Tabela 1. Możliwe obszary wsparcia JST dla przedsiębiorczości społecznej

Wsparcie finansowe	Wsparcie pozafinansowe
Bezzwrotna dotacja na rozpoczęcie działalności spółdzielni socjalnej w ramach środków Funduszu Pracy (w kompetencjach urzędu pracy).	Udostępnienie budynku lub działki na działalność spółdzielni w formie: najmu, dzierżawy lub zastosowanie bonifikaty przy zakupie.
Finansowanie zatrudnienia przez Fundusz Pracy na podstawie porozumienia między organem władzy wykonawczej a daną spółdzielnią socjalną (dotyczy składek ZUS dla zatrudnionych w spółdzielni osób zagrożonych wykluczeniem społecznym – 100% przez 24 miesiące, 50% przez kolejne 12 miesięcy).	Bezprzetargowe przekazanie nieruchomości na działalność charytatywną, opiekuńczą, kulturalną, leczniczą, oświatową, naukową, badawczo-rozwojową, wychowawczą, sportową, turystyczną, na cele związane z działalnością zarobkową.
Dotacja w formie wsparcia lub zlecenia realizacji zadania publicznego z obszaru pożytku publicznego w oparciu o ustawę o działalności pożytku publicznego i wolontariacie.	Doradztwo w zakresie: finansowym, księgowym, prawnym, marketingowym.
Zlecenie wykonania usługi lub dostawy towaru w trybie ustawy Prawo zamówień publicznych z wykorzystaniem klauzul społecznych.	Organizacja szkoleń i zapewnienie doradztwa, współpraca przy realizacji wspólnych inicjatyw, projektów partnerskich (zgodnie z ustawą o zasadach prowadzenia polityki rozwoju).
Pożyczka, gwarancja, poręczenie na realizację danego zadania w obszarze pożytku publicznego.	Wsparcie rzeczowe, np. poprzez udostępnianie sal na spotkania itp.

Źródło: opracowanie własne na podstawie K. C. Juraszek, *Jak zdobywać środki...*, s. 35-37.

⁹ K. C. Juraszek, *Jak zdobywać środki na działalność spółdzielni socjalnej w sferze pożytku publicznego?*, Ogólnopolski Związek Rewizyjny Spółdzielni Socjalnych, Warszawa 2012, s. 34-35.

Oczywiście można zacząć rozważania nad wprowadzaniem systemu partnerstw lokalnych między JST a NGO, które w ostateczności mają doprowadzić do ścisłej współpracy i rozwiązywania realnych problemów społecznych. Prężnie działające organizacje pozarządowe w sektorze szeroko rozumianej pomocy społecznej zwracają uwagę na fakt, że oddelegowywanie części zadań własnych gminy jest sposobem na skuteczność i efektywność w procesie rozwiązywania problemów społecznych. Tu rodzi się otwarte pytanie: czy pracownik socjalny ośrodka pomocy społecznej w miejscowości X będzie dążył w swojej codziennej pracy socjalnej do tego, by zebrać grupę chętną do zawiązania spółdzielni socjalnej? Czy lepsze efekty przyniesie aktywizowanie przez organizację pozarządową danej grupy do założenia spółdzielni socjalnej? Zakładam, teoretycznie, że to trzeci sektor ma większe możliwości moderowania i podejmowania działań w kierunku aktywizacji poszczególnych grup zagrożonych wykluczeniem społecznym. To jednak nie zmieni toku dalszych rozważań. Jeśli już taka spółdzielnia socjalna zostanie założona i jest w stanie sprawnie działać, wymaga wsparcia. Pamiętać należy, że jednym z podstawowych celów spółdzielczości socjalnej jest aktywizacja społeczna i zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem – osób, które korzystają ze wsparcia pomocy społecznej. Stąd konstatacja może być jedna: jeśli ktoś dzisiaj jest klientem pomocy społecznej i – jeśli proces aktywizacji będzie skuteczny – podejmie pracę w niedalekiej przyszłości, przestanie być klientem pomocy społecznej.

Spółdzielnie socjalne są jednym z najlepszych rozwiązań systemowych, które mają pomagać „wychodzić na prostą” i dawać możliwość podejmowania pracy zarobkowej. „Do tej pory samorządy lokalne bardziej skupiały się na zwalczaniu bezrobocia i wspieraniu przedsiębiorczości niż wspieraniu organizacji pozarządowych czy też rozwoju ekonomii społecznej. Pełnomocnicy ds. organizacji pozarządowych posiadają również do realizacji wiele innych ważnych zadań. Niestety, takie podejście nie sprzyja rozwojowi tego sektora, a podobnie jak pozostałe podmioty z obszaru ekonomii społecznej spółdzielnie socjalne mogą wesprzeć samorządy zarówno w rozwiązywaniu problemów, jak i w rozwoju. Nie tylko dostarczą usługi, ale i wykreują nowe. Co ważne, stworzą wiele miejsc pracy i do tego jeszcze często pozyskują środki zewnętrzne, szczególnie te projektowe, strukturalne, krajowe czy też zagraniczne”¹⁰. Istotnym elementem jest znajomość instrumentów ekonomii społecznej, jakie mogą być wykorzystywane przez gminy – a skutkują wsparciem dla działań z zakresu rozwiązywania problemów społecznych. Ustawa o zatrudnieniu socjalnym¹¹ daje możliwość powołania choćby Centrum Integracji Społecznej czy Klubu Integracji Społecznej – te dwa podmioty, obok spółdzielni socjalnych, stanowią ważne narzędzie służące niwelowaniu negatywnych skutków zmian zachodzących w strukturze społecznej. Przy zachowaniu zrównoważonej polityki społecznej, wykorzystującej między innymi klauzule społeczne przy zamówieniach publicznych, łącząc poszczególne instrumenty, można wzmacniać funkcjonujące podmioty ekonomii społecznej. Działalność silnych podmiotów

¹⁰ *Ekonomia społeczna w kreowaniu polityki lokalnej gmin i powiatów*, Zachodniopomorska Biblioteka Ekonomii Społecznej, Stowarzyszenie Czas – Przestrzeń – Tożsamość, Szczecin 2009, s. 10.

¹¹ Dz.U. z 2003 r. Nr 122, poz. 1143, Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym.

ekonomii społecznej – w tym spółdzielni socjalnych – przynosić może jednostkom samorządu terytorialnego realne profity:

- powstanie nowych miejsc pracy,
- powstanie solidnych dostawców usług,
- wpływ na poziom emigracji mieszkańców,
- wydłużenie poziomu aktywności zawodowej wśród mieszkańców,
- obniżkę wydatków socjalnych lub ich przeniesienie na inne cele, w związku z realizowaną polityką społeczną,
- powstanie nowych partnerów w dialogu na temat rozwoju społeczności lokalnej.

Podmiot ekonomii społecznej oddziałuje wielorako: jest dostarczycielem usług, aktywizuje grupy społeczne, zwiększa przychody podatkowe i wpływa na obniżkę wydatków na cele realizacji polityki społecznej.

Takie są modelowe założenia. Jednak nowo powstające podmioty – spółdzielnie socjalne, mimo że ich zawiązywanie często wspierane jest przez programy pomocowe, mają później na rynku utrudnione funkcjonowanie. System prawny daje możliwość wsparcia istniejących już spółdzielni socjalnych poprzez tzw. klauzule społeczne¹² w zamówieniach publicznych – które nie wymagają zwiększenia nakładów ze strony jednostek samorządu terytorialnego. Innymi słowy: „warunkiem realizacji zamówienia lub kryterium oceny oferty może być nie tylko zatrudnienie osób wykluczonych, ale też cechy związane z jakością oferowanych towarów i usług (np. certyfikaty ekologiczne) oraz warunki wykonania zlecenia (np. przeprowadzenie konsultacji społecznych przed opracowaniem planu zagospodarowania przestrzennego). Ważne, aby wszystkie klauzule były przejrzyste i nie dyskryminowały oferentów”¹³.

„Nowelizacja Prawa zamówień publicznych w 2014 roku wprowadziła nowe rozwiązania, które mogą mieć pozytywne znaczenie społeczne. Są one również zgodne z dyrektywami unijnymi. Po pierwsze wprowadzono możliwość określenia przez zamawiającego w opisie przedmiotu zamówienia wymagania związanego z realizacją zamówienia, dotyczącego zatrudnienia na podstawie umowy o pracę przez wykonawcę lub podwykonawcę osób wykonujących czynności w trakcie realizacji zamówienia na roboty budowlane lub usługi, jeżeli jest to uzasadnione przedmiotem lub charakterem tych czynności (art. 29, ust 4, pkt 4 Pzp). Po drugie ustawodawca wprowadził obowiązek stosowania przez zamawiającego dodatkowych poza ceną kryteriów oceny ofert, wśród których mogą być także kryteria uwzględniające aspekty

¹² Możliwość wprowadzenia klauzul społecznych i środowiskowych dała Dyrektywa 2004/17/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 31 marca 2004 r. koordynująca procedury udzielania zamówień przez podmioty działające w sektorach gospodarki wodnej, energetyki, transportu i usług pocztowych oraz Dyrektywa 2004/18/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 31 marca 2004 r. w sprawie koordynacji procedur udzielania zamówień publicznych na roboty budowlane, dostawy i usługi. Na początku 2014 obie dyrektywy zostały uchylone i zastąpione Dyrektywą 2014/24/UE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie zamówień publicznych (Dz.U. L 94 z 28.03.2014) oraz Dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/25/UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie udzielania zamówień przez podmioty działające w sektorach gospodarki wodnej, energetyki, transportu i usług pocztowych (Dz.U. L 94 z 28.03.2014). Trzecim ważnym dokumentem jest Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/23/UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie udzielania koncesji (Dz.U. L 94 z 28.03.2014), za: <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/615834>, dostęp: 19.03.2015.

¹³ K. C. Juraszek, *Jak zdobywać środki...*, s. 38.

społeczne. Zamawiający może zastosować cenę jako jedyne kryterium oceny ofert wyłącznie w przypadku przedmiotów zamówienia powszechnie dostępnych na rynku i o ustalonych standardach jakościowych, chyba że udziela zamówienia w trybie licytacji elektronicznej. W pozostałych przypadkach, z wyłączeniem trybu zapytania o cenę, oprócz kryterium cenowego, zamawiający przy wyborze najkorzystniejszej oferty zobowiązany jest wprowadzić także inne kryteria odnoszące się do przedmiotu zamówienia, przy czym doboru poszczególnych kryteriów, jak i przypisania im odpowiedniej wagi dokonuje zamawiający stosownie do okoliczności udzielania zamówienia, przy uwzględnieniu specyfiki przedmiotu zamówienia (art. 91 ust. 2 Pzp). Oba rozwiązania zaczęły obowiązywać od 19 października 2014 roku¹⁴.

Według sprawozdania prezesa Urzędu Zamówień Publicznych za rok 2013, zamawiający opublikowali 400 postępowań z zastrzeżeniem ponad 50-procentowego zatrudnienia pracowników niepełnosprawnych przy realizacji zamówienia. To zaledwie 0,23 proc. wszystkich postępowań. Ponad połowa dotyczyła wykonywania usług, 101 – dostaw, a 69 – robót budowlanych. Rekordowy był rok 2010, kiedy klauzulę społeczną zastosowano w 547 postępowaniach (w 2011 – takich postępowań było 325, a w 2012 – 240)¹⁵.

Co stoi na przeszkodzie, aby JST-y zaczęły korzystać z klauzul społecznych – mimo że jest taka możliwość? W początkowej fazie przygotowania zamówienia w oparciu o klauzulę należy wziąć pod uwagę następujące elementy:¹⁶

- potrzeby społeczne na etapie przygotowania postępowania o udzielenie zamówienia publicznego,
- ograniczenie możliwości ubiegania się o owo zamówienie tylko do wykonawców zatrudniających osoby niepełnosprawne (w ramach tzw. zamówień zastrzeżonych) czy określenie warunków realizacji zamówienia dotyczącego przestrzegania przepisów BHP, osiąganie celów zatrudnieniowo-szkoleniowych w trakcie realizacji danego zamówienia,
- przeprowadzenie kwalifikacji podmiotowej,
- społeczne kryteria oceny ofert (w tym oferty z tzw. „rażąco niską ceną”).

Reasumując. Ustawodawca wyposażył m.in. samorząd terytorialny w niesłychanie ważne narzędzie – dał możliwość powoływania Klubów Integracji Społecznej czy Centrów Integracji Społecznej. To z jednej strony. Z drugiej natomiast rzeczą naturalną, wynikającą z praktyki jest fakt zawiązywania się spółdzielni socjalnych na bazie Centrów. Tym samym tworzy się idealny model instytucjonalnego wsparcia dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. To nie koniec. Ustawodawca dał również możliwość instytucjom publicznym stosowania klauzul społecznych przy postępowaniach przetargowych – co stanowi kolejny element systemu wsparcia dla już istniejących podmiotów ekonomii społecznej. Powstaje więc pytanie jeśli

¹⁴ <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/615834>, dostęp: 19.03.2015.

¹⁵ <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/811434,klauzula-spoeczna-w-zamowieniach-publicznych-istnieje-ajakby-jej-nie-bylo.html>, dostęp: 19.03.2015.

¹⁶ K. Ołdak-Bułańska, *Aspekty społeczne w zamówieniach publicznych. Podręcznik*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2014, s. 43-99.

prawodawstwo daje odpowiednie narzędzia do kreowania zrównoważonej polityki społecznej, dlaczego ten potencjał nie jest wykorzystywany w większym stopniu? A pytając wprost, dlaczego wskaźnik klauzul społecznych jest tak niski? Dlaczego nadal w wielu publikacjach można zapoznawać się z tzw. „dobrymi praktykami” w tym obszarze, ale owe dobre praktyki nie są powszechnie stosowane? Czy problem stanowi mentalność, czy niechęć do podejmowania współpracy, a może jeszcze niewystarczający poziom profesjonalizacji poszczególnych spółdzielni socjalnych?

Bibliografia:

1. Dz.U. z 2003 r. Nr 122, poz. 1143, Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym.
2. Dz.U. z 2006 r. Nr 94, poz. 651, Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 roku o spółdzielniach socjalnych.
3. *Ekonomia społeczna w kreowaniu polityki lokalnej gmin i powiatów*, Zachodniopomorska Biblioteka Ekonomii Społecznej, wyd. Stowarzyszenie Czas – Przestrzeń – Tożsamość, Szczecin 2009.
4. Godlewska-Bujok B., Miżejewski C., *Ustawa o spółdzielniach socjalnych – komentarz*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Departament Pożytku Publicznego, Warszawa 2012.
5. Juraszek K.C., *Jak zdobywać środki na działalność spółdzielni socjalnej w sferze pożytku publicznego?*, Wyd. Ogólnopolski Związek Rewizyjny Spółdzielni Socjalnych, Warszawa 2012.
6. Ołdak-Bułańska K., *Aspekty społeczne w zamówieniach publicznych. Podręcznik*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2014.

Rozdział II

Aktywizacja zdrowotna i edukacyjna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym jako warunek integracji społecznej i zawodowej

**Izabela Andrysiak, Adrian Barszcz, Magdalena Dyrda,
Agnieszka Grzyb, Karina Kukuła-Wielgus,
Karolina Szywacz-Kozłowska, Agata Zasada**

■ Zabrzeński KIS integruje skutecznie

Pogłębiające się zjawisko wykluczenia społecznego wśród osób objętych pomocą społeczną stało się przyczyną utworzenia Klubu Integracji Społecznej przy Miejskim Ośrodku Pomocy Rodzinie w Zabrzu. Nasze działania podejmowane są od 2008 r. w związku z realizacją projektu systemowego „Reintegracja, Aktywność, Praca. Program na rzecz integracji społeczno-zawodowej w gminie Zabrze”.

Wykluczenie społeczne to problem wielokrotnie złożony, często dziedziczny z pokolenia na pokolenie. Grupa osób, z którymi pracujemy, jest zróżnicowana pod względem wieku, wykształcenia i doświadczeń życiowych. Pomimo różnych przyczyn znalezienia się w trudnej sytuacji życiowej, dostrzegamy wśród naszych klientów pewne podobieństwa, które mają duże znaczenie w pracy z nimi. Z naszych obserwacji wynika, że osoby zagrożone marginalizacją to często ludzie bez aspiracji edukacyjnych, celów zawodowych, żyjące z dnia na dzień, w myśl zasady „jak się planuje, to się komplikuje”. Konsekwencją wykluczenia społecznego jest bierność, która utrudnia prawidłowe funkcjonowanie na różnych płaszczyznach. Większość osób podchodzi do uczestnictwa w projekcie z obawami. Często podczas pierwszego kontaktu spotykamy się z negatywnym nastawieniem i niechęcią, chociażby dlatego, że udział w zajęciach wiąże się ze zmianą dotychczasowego stylu życia, nie rzadko wymaga reorganizacji rytmu dnia i podziału obowiązków całej rodziny.

Korzystając z naszych kwalifikacji i doświadczenia, opracowaliśmy plan pracy z osobami wymagającymi wsparcia społecznego i zawodowego, mający na celu przeciwdziałanie zjawisku wykluczenia. Ważnym elementem planu jest dopasowanie oferty do aktualnych potrzeb i specyfiki danej grupy odbiorców oraz działania wspierające środowiskową pracę socjalną.

Naszym głównym celem jest reintegracja społeczna i zawodowa, realizowana poprzez aktywne formy zajęć grupowych, wsparcie indywidualne, działania pobudzające do aktywności w sferze zawodowej oraz propagujące aktywne formy spędzania czasu wolnego. Cennym instrumentem aktywizacji społeczno-zawodowej są prace społecznie użyteczne, które kształtują i przywracają zdolność pełnienia ról społecznych i zawodowych. W przeciągu tych wszystkich lat usamodzielniało się zawodowo na otwartym rynku pracy ponad 100 klientów, co wpłynęło na złagodzenie negatywnych skutków bezrobocia.

Wychodząc z założenia, że zdrowie to stan, w którym osoba zdaje sobie sprawę ze swego potencjału, może sobie radzić ze stresem, pracować efektywnie oraz jest w stanie funkcjonować w społeczeństwie, stworzyliśmy bogatą ofertę edukacyjną. Zajęcia prowadzone przez psychologów, konsultantów ds. doradztwa zawodowego oraz pracowników socjal-

nych są pogrupowane w trzy główne bloki tematyczne: warsztaty doradztwa zawodowego, psychoedukację oraz edukację społeczną. Pomimo tego, że nasi klienci mocno skoncentrowani są na swoich dolegliwościach, paradoksalnie pozostają bierni wobec działań profilaktycznych i prozdrowotnych. Od początku działalności Klubu Integracji Społecznej nasi klienci mogą liczyć na wsparcie specjalistów z zakresu szeroko rozumianej profilaktyki zdrowotnej, współpracujemy z dietetykiem, położną środowiskową, terapeutą uzależnień i instruktorem programu Fastryga.

Na spotkaniach z przedstawicielką służby zdrowia uczestnicy uzyskują informacje o własnym ciele i jego problemach w sposób rzetelny i jak najbardziej zrozumiały dla obojga płci. Wykłady z edukacji zdrowotnej podnoszą świadomość profilaktyki zdrowia, uczestnicy zyskują informacje na temat potencjalnego zagrożenia zdrowotnego, spotkania te motywują do przeprowadzenia badań kontrolnych. W ciągu tych siedmiu lat udało się uratować życie kilku kobietom, które po udziale w naszych zajęciach zdecydowały się na wizytę lekarską, badania profilaktyczne i podjęcie leczenia. Dla niektórych uczestników była to pierwsza wizyta lekarska po wielu, wielu latach...

W roku 2014 poszerzyliśmy scenariusz zajęć z edukacji zdrowotnej o informacje dotyczące pierwszej pomocy, osoby biorące udział w spotkaniu mają możliwość uzyskać wiedzę na temat zasad udzielania pierwszej pomocy i przećwiczyć na fantomie to, czego się dowiedzieli. Warto zauważyć, że w dzisiejszym świecie świadomość dotycząca zdrowego odżywiania wzrasta, wiele osób korzysta z porad dietetyka, jednak dla większości wizyta w „poradni żywieniowej” wciąż pozostaje usługą ekskluzywną. Uczestnictwo w spotkaniu z dietetykiem pozwala klientom zapoznać się z zasadami prawidłowego odżywiania, które mogą indywidualnie wdrożyć do własnego życia, uwzględniając aktualny stan zdrowia i preferowany styl życia.

„Lepiej zapobiegać niż leczyć” – ta myśl nam przyświecała w chwili tworzenia scenariusza warsztatów edukacyjno-informacyjnych z zakresu profilaktyki uzależnień. Zajęcia te mają za zadanie promocję zdrowego stylu życia. Prowadzący uświadamia konsekwencje uzależnień, zapoznaje uczestników z jego mechanizmami. Celem spotkania jest wyposażenie klientów w wiedzę dotyczącą pułapki uzależnienia oraz zapoznanie z instytucjami i sposobami pomocy osobom uzależnionym. Zajęcia obejmują również zagadnienia dotyczące alkoholowego zespołu płodowego.

Zdjęcie 1. Edukacja zdrowotna.

Wiele osób zagrożonych wykluczeniem społecznym cechuje niska samoocena, wyuczona bezradność, zewnątrzsterowność, defetyzm, apatia, poczucie braku nadziei na poprawę swojej sytuacji życiowej, poczucie frustracji i wyobcowania oraz postrzeganie siebie w roli ofiary. Zjawiska te w oczywisty sposób wpływają na ogólny dobrostan i jakość życia jednostki, dlatego proponujemy wsparcie psychologiczne, zarówno w formie zajęć grupowych, jak i konsultacji indywidualnych.

Tematy zajęć psychoedukacyjnych (radzenie sobie ze stresem, samoocena, planowanie, komunikacja) zostały wybrane ze względu na ich uniwersalny wymiar. Umiejętności, które pomagamy rozwijać uczestnikom, mogą mieć zastosowanie w wielu sferach życia. Dotyczą zarówno obszaru zawodowego, jak i relacji rodzicielskich, partnerskich oraz rodzinnych. Podczas wszystkich spotkań wspieramy klientów w dokonywaniu autorefleksji i wyrażaniu emocji. Zachęcamy ich do samodzielnego podejmowania decyzji i wyznaczania celów, co sprzyja zwiększeniu poczucia sprawstwa i umacnia pewność siebie. Korzystając ze wsparcia społecznego innych członków grupy, mają okazję zmienić sposób myślenia o swoim położeniu. Uzupełnienie oferty warsztatowej stanowią indywidualne konsultacje psychologiczne. Spotkania te prowadzone są w oparciu o podejście coachingowe, które zakłada koncentrację na zasobach klienta oraz ukierunkowanie ku przyszłości. Kontakt indywidualny umożliwia psychologom określenie odpowiedniej formy pomocy oraz ewentualne skierowanie do właściwego specjalisty lub instytucji.

Wśród naszych klientów znajduje się grupa narażona na jeszcze jeden, współcześnie ograniczający wiele sfer życia, rodzaj wykluczenia. Wykluczenie cyfrowe to wieloaspektowe zjawisko obejmujące ograniczenia możliwości dostępu do nowoczesnych technologii. Internet zmienił nie tylko środowisko biznesowe, ale ułatwił wykonywanie wielu czynności, stworzył nowe formy komunikowania się i uczestnictwa w życiu społecznym. Najczęstsze bariery ograniczające dostęp naszych klientów do Internetu to względy materialne oraz brak

Zdjęcie 2. Zajęcia komputerowe.

odpowiednich umiejętności. Nasze obserwacje potwierdzają duże znaczenie braku motywacji do nauki obsługi komputera, wynikającego z lęku przed nieznanym (zdjęcie nr 2).

Dlatego w ramach warsztatów doradztwa zawodowego klienci przygotowują swoje dokumenty aplikacyjne w pracowni komputerowej Centrum Kształcenia Praktycznego i Ustawicznego w Zabrze. Umożliwia to każdemu z uczestników opracowanie profesjonalnych dokumentów w formie elektronicznej. Część klientów podczas tych warsztatów po raz pierwszy pracuje za pomocą komputera. Jest to dla nich okazja do przełamania oporu i skonfrontowania swoich obaw z rzeczywistością. Dzięki wsparciu prowadzących oraz wzajemnie

udzielanej sobie pomocy uczestnicy zmieniają swoje nastawienie do cyfrowego świata, co niejednokrotnie wzbudza w nich ciekawość i motywację do rozpoczęcia kursu obsługi komputera. Zdobyte tych umiejętności otwiera przed klientami nowe możliwości aktywizacji społecznej i zawodowej.

Podczas indywidualnych rozmów doradczych uczestnicy są motywowani do zdobywania nowych kwalifikacji w ramach kursów zawodowych oraz uzupełniania wykształcenia, co zwiększa ich konkurencyjność na rynku pracy oraz możliwości zatrudnienia. Dzięki przeprowadzonym wcześniej testom preferencji i predyspozycji zawodowych klienci mają możliwość poznania swoich mocnych i słabych stron, co pozwala na bardziej świadome kształtowanie własnej kariery zawodowej. Zamiast poszukiwać „jakiegokolwiek” pracy, zachęcamy do podjęcia tej „właściwej”, która będzie najbardziej odpowiednia dla tej konkretnej osoby.

Dylematy rodzicielskie towarzyszące wychowaniu dzieci są tematem zajęć edukacyjnych „Zabawa a wychowanie”. Każde spotkanie rodziców zawiera dyskusję i praktyczne wskazówki, jak wzmacniać kompetencje wychowawcze. Celem zajęć jest uświadomienie rodzicom, jak ważna dla rozwoju dziecka jest zabawa oraz wspólne spędzanie czasu wolnego. Kładziemy nacisk na wychowanie bez przemocy, ważność roli obojga rodziców w procesie wychowawczym, wskazujemy właściwe metody wychowawcze. Spotkanie sprzyja wymianie doświadczeń między uczestnikami. Kwestią priorytetową jest dla nas również edukacja finansowa. Uczestnik ma możliwość poznać zasady skutecznych i sprawdzonych metod gospodarowania budżetem domowym, uzyskuje informacje na temat edukacji finansowej dzieci. Staramy się również uwrażliwić naszych klientów w kwestii zagrożeń wynikających z zaciągania szybkich pożyczek. Parabanki, mające być kołem ratunkowym, często stają się pętlą założoną na rodzinny budżet. Trudności finansowe, z którymi borykają się nasi klienci, uniemożliwiają im korzystanie z usług prawniczych. Stwarzamy więc możliwość odbycia bezpłatnej konsultacji z prawnikiem. Ponadto zajęcia z edukacji prawnej pozwalają zapoznać się z wybranymi zagadnieniami z zakresu prawa pracy (umowy o pracę, uprawnienia pracownicze), prawa rodzinnego oraz spraw mieszkaniowych (prawa i obowiązki lokatorów).

Kluczowe w naszej pracy staje się angażowanie obywateli w życie polityczne i społeczne. Zajęcia z edukacji obywatelskiej traktujemy jako ważne narzędzie promowania aktywnej postawy obywatelskiej. Naszych klientów staramy się wyposażyć w niezbędną wiedzę, umiejętności i postawy umożliwiające wnoszenie wkładu w rozwój i dobrobyt społeczeństwa. Walorem naszego programu pracy z klientem jest indywidualne podejście. Poprzez systematyczne oddziaływanie na niego i kompleksowe działania budujemy motywację, utrwalamy pożądane nawyki. Tylko takie działania mogą spowodować długofalową zmianę postaw i nastawień uczestników nimi objętych. Wzbudzamy w uczestnikach motywację do podejmowania większego wysiłku w zakresie poszukiwania pracy oraz zmiany trudnej sytuacji życiowej. W pracy wykorzystujemy filmoterapię, która jest formą rehabilitacji społecznej, a dla uczestników zajęć Klubu Integracji Społecznej może być elementem rozwoju i budowy własnej wartości – dzięki temu mogą uczyć się oni podejmować działania przydatne w życiu zawodowym.

W wachlarzu proponowanych przez KIS zajęć znalazły się także warsztaty z wizażu, które mają na celu przygotowanie na spotkanie rekrutacyjne związane z podjęciem zatrudnienia. Zajęcia obejmują wizytę u fryzjera, wykład na temat stylizacji i makijażu oraz zajęcia praktyczne. Podczas spotkania uczestnicy otrzymują informacje na temat kosmetyków oraz narzędzi i przyborów do makijażu. W czasie gdy panowie korzystają z usługi fryzjerskiej, nasze panie mają możliwość sprawdzenia swoich umiejętności poprzez samodzielne wykonanie makijażu. Na zajęciach każdy poznaje swój typ urody, dowiaduje się, jak o sobie zadbać, by potem móc wykorzystać wszystkie swoje mocne strony w kreowaniu własnego wizerunku.

Zdjęcie 3. Zajęcia z wizażu.

W bogatej ofercie realizowanych spotkań grupowych w KIS znalazły się także zajęcia kulinarne. W zaplanowanym czasie uczestnicy, pod czujnym okiem pracowników, wspólnie przygotowują potrawy z wykorzystaniem opracowanego wcześniej przez siebie menu. Zajęcia angażują wszystkich bez wyjątku. Uczestnicy mają możliwość zaprezentować efekty

Zdjęcie 4. Zajęcia z wizażu.

własnej pracy, częstując instruktorów przyrządzanymi na zajęciach smakołykami. Celem zajęć kulinarnych prowadzonych w Klubie Integracji Społecznej jest integracja, organizowanie czasu wolnego oraz zainteresowanie kulinariami, jako umiejętnością pożyteczną, wykorzystywaną w życiu codziennym, jak również formą spędzania czasu wolnego, mogącą rozwinąć się w interesujące hobby. W czasie zajęć kulinarnych uczestnicy uczą się współpracy w grupie, poznają zasady zdrowego odżywiania się oraz dobrego zachowania przy stole.

Wszystkie zajęcia grupowe w Klubie Integracji Społecznej prowadzone są w formie warsztatów, z wykorzystaniem metod aktywizujących. Dyskusje, praca w grupach, burze mózgów, opracowywanie projektów działania, plakatów, symulacje rozwiązywania rzeczywistych sytuacji problemowych pozwalają na rozwój umiejętności komunikowania się oraz pracy zespołowej. Poprzez aktywne uczestnictwo i dzielenie się swoimi osobistymi doświadczeniami z grupą, klienci stają się niejako współtwórcami zajęć.

Nietypową formą pracy grupowej, która również sprawdza się u nas są tzw. działania o charakterze środowiskowym, czyli wspólne wyjścia do kina, teatru, zwiedzanie ZKW Guido

czy jednodniowe wyjazdy integracyjne. Idea wspólnych wyjść jest jedna – promowanie zdrowego stylu życia oraz poznanie atrakcyjnych form spędzania czasu wolnego.

Każdego dnia wyraźnie zauważamy, że klienci dzięki metodzie pracy w grupie nabywają nowych umiejętności i uczą się nowych zachowań, takich jak: rozumienie zachowań własnych i innych ludzi, wyrażanie myśli i uczuć, rozwiązywanie konfliktów. Niezmiernie istotne jest również poczucie identyfikacji z grupą, z którą dzieli się podobne doświadczenia losowe, podobne trudności dnia codziennego, podobną historię osobistą. Grupa pozwala naszym uczestnikom łatwiej otworzyć się na zmiany i naukę płynącą z naszych spotkań. W zajęciach grupowych rola prowadzącego nie ogranicza się tylko do przekazania ważnych treści, ale przede wszystkim do wydobywania potencjału grupy. Między uczestnikami zajęć często dochodzi do interakcji – wyrażania emocji, udzielania i korzystania ze wsparcia społecznego, wymiany doświadczeń. Uczestnicy mogą zobaczyć, jak inni radzą sobie w podobnych sytuacjach życiowych. Klienci często dochodzą do wniosku, że dane problemy są wynikiem ich wcześniejszych decyzji, złych nawyków bądź

negatywnych wzorców myślenia i zachowania. Taka informacja zwrotna jest często bardziej przekonująca niż ta sama informacja zasugerowana przez osobę prowadzącą. Przemiana, jaka zachodzi w klientach, widoczna jest także w ich wyglądzie zewnętrznym (co oczywiście nigdy nie ujdzie naszej uwadze...). Z upływem czasu zauważyliśmy, że klienci oczekują bardziej partnerskiej relacji. Istotne jest to, aby osoba prowadząca zajęcia zaprezentowała się nie tylko jako chłodny specjalista, ale także człowiek, którego również dosięgają problemy i rozterki dnia codziennego. Ktoś, kto nie podaje gotowych rozwiązań, ale rozumie, inspiruje – daje bodziec do zmian. Dzieląc się własnymi kłopotami czy przedstawiając osobiste przemyślenia, uwiarygodniamy przekazywane treści i pokazujemy, jak można zastosować je w praktyce. Buduje to atmosferę zaufania i poczucia bezpieczeństwa.

Warunkiem zmiany jest podjęcie decyzji o wyjściu ze strefy komfortu. Dla uczestników niejednokrotnie początkiem tej drogi jest udział w naszych zajęciach. W trakcie pracy z klientami staramy się ich przekonać, że można się zmienić i uzyskać większy wpływ na własne życie, pod warunkiem, że weźmie się za to życie odpowiedzialność. Bardzo miłym i pożądanym przez nas akcentem jest to, kiedy po zakończeniu pracy z klientem uda się wzbudzić w danej osobie głód sukcesu i motywację wewnętrzną do jego osiągnięcia. Wtedy istnieje duże prawdopodobieństwo, że po opuszczeniu murów KIS-u taka osoba będzie kontynuować proces pozytywnych zmian w swoim życiu. Cieszy nas bardzo, kiedy klienci z własnej inicjatywy wracają po to, by pochwalić się osobistym

Zdjęcie 5. Warsztaty kulinarne.

Zdjęcie 6. Podziękowania uczestników.

sukcesem, który niejednokrotnie rozpoczął się w Klubie Integracji Społecznej. Każdego dnia obserwujemy, jak osoby zmieniają swoje życie w sferze zawodowej, prywatnej czy dotyczącej zdrowia i higieny. Podejmują również próbę bycia lepszym rodzicem i partnerem, lepszym człowiekiem.

Projekt mieszkania treningowego dla osób z niepełnosprawnością intelektualną

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną chcą, tak jak ich zdrowi rówieśnicy, prowadzić niezależne życie, jednak często brakuje im doświadczeń związanych z prowadzeniem gospodarstwa domowego oraz podejmowaniem innych aktywności umożliwiających samodzielne funkcjonowanie. Problemowi temu mają zaradzić mieszkania treningowe, których idea zrodziła się w Skandynawii i w Niemczech, a które obecnie zaczynają powstawać także w Polsce, m.in. w Warszawie, Sandomierzu, Płocku, Kielcach i Jarosławiu. Program Integracji Społecznej i Zawodowej Osób Niepełnosprawnych „Teraz My!”, działający w ramach projektu „Włącz się! Program aktywizacji zawodowej i społecznej w Katowicach” realizowanego przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Katowicach i współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, postanowił wykorzystać to sprawdzone w innych miastach narzędzie i również przystąpił do realizacji w Katowicach mieszkania treningowego dla osób z niepełnosprawnością intelektualną. Działanie to wpisuje się w główny cel Programu, jakim jest dążenie do poprawy jakości życia i integracji społecznej osób niepełnosprawnych zamieszkujących Katowice oraz zwrócenie uwagi ogółu mieszkańców na problemy osób z niepełnosprawnością. Program podejmuje również regularną współpracę z szeregiem podmiotów kulturalnych i sportowych, szkół oraz organizacji społecznych. Takie podejście skutkuje zwiększeniem możliwości podmiotów i pozwala na prowadzenie nowatorskich, interdyscyplinarnych działań. Ponadto Program „Teraz My!” jest organizatorem regularnych zajęć dla osób niepełnosprawnych i osób z ich otoczenia.

Katowicki projekt mieszkania treningowego rozpoczął się w czerwcu 2013 roku i z powodzeniem jest kontynuowany. Dotychczas wsparciem zostało objętych 35 osób w wieku 24-50 lat, w tym 19 mężczyzn i 16 kobiet. Trening odbywa się w 4-osobowych grupach – damskich i męskich i przeprowadzany jest w mieszkaniu wynajmowanym na otwartym rynku i opłacanym z funduszy projektu systemowego. Rekrutacji do projektu dokonuje pracownik Programu „Teraz My!” we współpracy z kierownictwem Warsztatów Terapii Zajęciowej oraz innych ośrodków wspierających osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Następnie pracownik przeprowadza wywiad środowiskowy z kandydatem oraz jego najbliższą rodziną w celu określenia jego poziomu funkcjonowania, a zatem uzyskuje informacje o jego stanie zdrowia, nawykach i przyzwyczajeniach, obowiązkach wykonywanych w domu, pozycji zajmowanej w rodzinie, jego kontaktach z rówieśnikami itp. Informacje te są następnie przekazywane trenerom i opiekunom, którzy będą sprawowali nad nim opiekę w trakcie pobytu w mieszkaniu treningowym. Rozpoczęcie treningu właściwego poprzedzone jest spotkaniem integracyjnym dla uczestników, podczas którego mają oni okazję zapoznać się z przyszłymi współlokatorami oraz trenerami. Zaplanowane jest również spotkanie dla rodziców w celu zaznajomienia się

z warunkami mieszkaniowymi oraz kadrami, która będzie sprawowała opiekę nad ich dziećmi. Zarówno uczestnicy, jak i ich rodzice podpisują regulamin uczestnictwa w projekcie obejmujący m.in. godziny treningów, niezbędne wyposażenie, z jakim uczestnik powinien przyjść do mieszkania, oraz punkt mówiący o tym, że odwiedziny rodzica/opiekuna możliwe są wyłącznie po wcześniejszym uprzedzeniu telefonicznym i udzieleniu zgody przez trenera pełniącego dyżur – jest to istotny zapis pozwalający w pewien sposób na odłączenie się od rodziców oraz na doświadczenie pełnej odpowiedzialności za samego siebie. Pierwszy pobyt trwa tydzień i umożliwia uczestnikom zaaklimatyzowanie się do nowej sytuacji, a trenerom i opiekunom pozwala na obserwację podopiecznych i wyznaczenie im celów treningowych z uwzględnieniem ich możliwości, jak również ograniczeń. Każda grupa uczestniczy następnie w dwóch dwutygodniowych turnusach, a zatem trening podstawowy obejmuje 3 pobyty trwające łącznie 5 tygodni.

Uczestnicy są pod stałą opieką zatrudnionej kadry – dyżur popołudniowy zaczyna się o godz. 15.00 po powrocie uczestników z ośrodków, następnie o 21.00 swój dyżur rozpoczyna opiekun nocny i kończy go o 8.00 rano dnia następnego, kiedy podopieczni wyjeżdżają na zajęcia. W weekendy trening trwa całą dobę. Szkolenie obejmuje wiele czynności i sytuacji dnia codziennego. Jego nadrzędnym celem jest nauka prowadzenia gospodarstwa domowego, a zatem uczestnicy uczą się m.in. przygotowywać posiłki i dbać o porządek.

Z uwagi na obniżoną zdolność do zapamiętywania oraz wyobrażania, duży nacisk kładzie się na planowanie, dlatego pierwszego dnia pobytu po wspólnym ustaleniu regulaminu opracowywane jest menu oraz podział dyżurów na nadchodzący tydzień. Wprowadza to ład i porządek oraz daje uczestnikom poczucie sprawstwa i pozwala im bardziej zaangażować się w podejmowane działania. Jest też pierwszą okazją do nauki wzięcia odpowiedzialności za siebie i innych, ponieważ, jeśli uczestnik nie wywiąże się ze swojego obowiązku, konsekwencje takiego zachowania odczuje cała grupa. Ponadto każdego dnia osoba odpowiedzialna za zakupy sporządza listę w oparciu o menu oraz stan zaopatrzenia. Następnie po powrocie z zakupów rozlicza się za pomocą specjalnie do tego celu przygotowanego formularza, na którym zapisuje odpowiednio wziętą kwotę, sumę wydaną w sklepie oraz resztę. Ta część zadania wpisuje się z kolei w kolejny cel treningu, jakim jest zarządzanie budżetem domowym.

Grupa dysponuje przez tydzień określoną kwotą – każdy uczestnik na czas pobytu w mieszkaniu treningowym otrzymuje zasiłek celowy przyznawany przez Miejski Ośrodek Po-

Zdjęcie 1. Uczestnik wraz z trenerem podczas nauki przygotowywania obiadu.

Zdjęcie 2. Uczestniczka podczas wykonywania swojego dyżuru.

mocy Społecznej w Katowicach. Uzyskana w ten sposób suma musi wystarczyć grupie na wszystkie niezbędne wydatki, a jeśli uda jej się zaoszczędzić pewną ilość pieniędzy, może przeznaczyć ją w weekend na rozrywkę. Dzięki temu uczestnicy uczą się również organizować swój czas wolny. Niestety, ogólnodostępna oferta kulturalno-rozrywkowa nie jest dostosowana do potrzeb osób z niepełnosprawnością intelektualną, jak również osoby te, często nie posiadając odpowiednich kompetencji społecznych, unikają sytuacji interpersonalnych, dlatego też ważne jest nauczanie ich, jak mogą spędzać swój wolny czas w sposób produktywny i organizować sobie zajęcia.

Kolejnym celem treningu jest umiejętne załatwianie spraw urzędowych, takich jak wyrobienie dowodu osobistego, paszportu, karty NFZ czy też legitymacji wydawanej przez Miejski Zespół Orzekania o Niepełnosprawności. Trenerzy zaznajamiają podopiecznych z daną instytucją oraz

warunkami, jakie należy spełnić, aby otrzymać odpowiedni dokument. Ponadto uczą ich jak wysłać list na pocztę oraz opłacić rachunki, które również pokrywane są z puli, jaką uczestnicy dysponują podczas swojego pobytu.

Samodzielne funkcjonowanie to nie tylko umiejętność prowadzenia gospodarstwa domowego czy załatwiania spraw urzędowych, ale także zdolność do autoprezentacji i kształtowania własnego wizerunku, a zatem trenerzy uczą podopiecznych m.in., jak dobrać strój do pogody i okoliczności – najczęściej uczestnicy ćwiczą tę umiejętność w galeriach handlowych, gdzie losują przygotowane wcześniej przez trenerów kartki z zapisaną np. okolicznością lub temperaturą, a następnie wybierają odpowiedni sklep, a w nim właściwą stylizację. Ponadto uczy się ich, jak należy o sobie dbać, aby zawsze wyglądać czysto i schludnie.

Kolejną ważną kwestią są odwiedziny gości – uczestnicy, często po raz pierwszy w życiu, wchodzi w rolę gospodarzy i przygotowują przyjęcie, na które zapraszają swoich bliskich. W ramach

Zdjęcie 3. Nauka robienia zakupów.

przygotowań opracowują plan wizyty i menu, które zaoferują gościom, a w trakcie odwiedzin biorą pełną odpowiedzialność za obsługę gości.

Aby móc prawidłowo realizować wspomniane powyżej cele i umiejętnie radzić sobie w sytuacjach życia codziennego, niezbędne są kompetencje w zakresie zdobywania i przekazywania informacji, dlatego też i na ten aspekt położono nacisk w trakcie treningu. W pierwszej kolejności, za pomocą scenek sytuacyjnych, trener wspólnie z uczestnikami odgrywa pewną sytuację, np. rezerwację biletów do kina – przepro-

wadzenie tego ćwiczenia w zaciszu mieszkania daje uczestnikom poczucie bezpieczeństwa, a trenerom pozwala na dokonanie ewaluacji i zwrócenie uwagi na ewentualne błędy. Następnie trenuje się z uczestnikami umiejętność zdobywania informacji już w realnych i faktycznie zaistniałych sytuacjach, np. na poczcie, w sklepie czy w kawiarni.

Dzielenie wspólnej przestrzeni oraz wspólny cel łączący uczestników sprzyja nabywaniu kompetencji społecznych, takich jak: współdziałanie i umiejętność współpracy, właściwe stosowanie otwartości, umiejętności komunikacyjne, asertywność, umiejętność postępowania w sytuacjach konfliktowych i rozwiązywania konfliktów oraz uczy empatii. Trenerzy nie tylko wykorzystują zaistniałe w mieszkaniu sytuacje, ale również sami przeprowadzają ćwiczenia mające na celu wzrost wspomnianych wcześniej umiejętności społecznych.

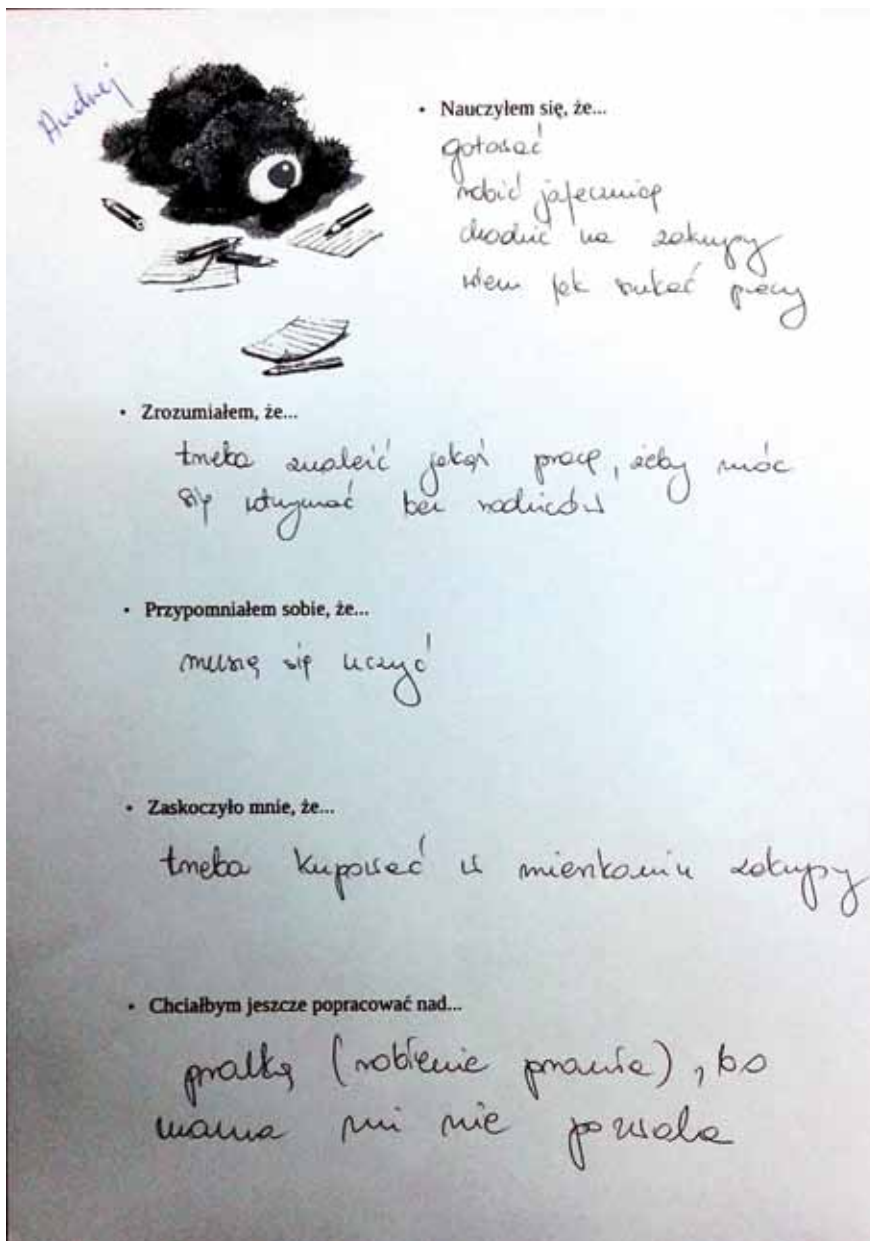
Po zakończeniu treningu podstawowego odbywa się kolejne spotkanie z rodzicami i uczestnikami, podczas którego przekazywane są informacje o postępach oraz wskazania do dalszej pracy, jak np. kontynuowanie wykonywania pewnego obowiązku w domu rodzinnym. Osoby, które wykazały się największym zaangażowaniem oraz zrobiły największe postępy, a co za tym idzie rokują największe szanse na samodzielne zamieszkanie w przyszłości, są zapraszane do tzw. treningu zaawansowanego, trwającego miesiąc, podczas którego kadra pozwala uczestnikom na większą swobodę, ale też stawia przed nimi trudniejsze za-

Zdjęcie 4. Nauka wypełniania wniosku o wydanie paszportu.

Zdjęcie 5. Zajęcia w galerii handlowej na temat doboru stroju.

Zdjęcie 6. Karta ewaluacyjna jednego z uczestników.

dania. Za obopólną zgodą rodziców oraz podopiecznych możliwa jest opieka doraźna, sprawowana przez trenerów tylko kilka godzin w ciągu dnia lub np. co drugą noc.

Projekt mieszkania treningowego pozwolił zwrócić uwagę rodziców na kwestię samodzielności oraz przyszłości ich dzieci. Oczywiście nie wszystkim uczestnikom biorącym udział w projekcie uda się samodzielnie funkcjonować w przyszłości, czasem właśnie po zakończonym treningu wyklucza się taką ewentualność, gdy okazuje się, że dana osoba nie radzi sobie z obowiązkami domowymi i innymi zadaniami. Zdarza się również, że pomimo iż nauczono

kogoś gotować czy dbać o porządek, nie udało się nauczyć go np. zarządzania budżetem czy też załatwiania spraw urzędowych, co również wyklucza taką osobę z samodzielnego życia, ale wówczas nabycie tych nowych umiejętności pozwala na lepsze funkcjonowanie w środowisku rodzinnym i dzięki temu odciąża rodziców i opiekunów. Co więcej, nieobecność dzieci pozwala ich rodzicom na odpoczynek, a zatem wpisuje się w koncepcję „short break”, czyli przerwy regeneracyjnej dla opiekunów zależnych osób niepełnosprawnych, stosowaną w innych krajach, np. w Danii czy Niemczech.

Mieszkanie, w którym odbywają się treningi, znajduje się na jednym z katowickich osiedli, dzięki czemu projekt przyczynił się również do integracji osób niepełnosprawnych z pełnosprawną częścią społeczeństwa oraz społecznością lokalną. Czasem, w przypadku nieumiejętności poradzenia sobie z zastaną sytuacją, uczestnicy prosili o pomoc sąsiadów i za każdym razem spotykali się z życzliwością i zrozumieniem.

Projekt mieszkania treningowego jest jak na razie pierwszym i jedynym tego typu projektem w Katowicach, ale jego znaczenie w rehabilitacji społecznej osób z niepełnosprawnością intelektualną poza samymi uczestnikami, ich rodzicami i terapeutami dostrzegły również lokalne media, które zdecydowały się opowiedzieć o nim szerszej publiczności. Na temat mieszkania treningowego powstały dwa reportaże – jeden zrealizowany przez Radio Katowice, a drugi przez oddział regionalny Telewizji Polskiej w Katowicach.

Pisanie bajek dla dzieci ze środowisk wykluczonych jako forma edukacji i integracji społecznej. Na podstawie akcji przeprowadzonej przez słuchaczy i nauczycieli Kolegium Pracowników Służb Społecznych w Czeladzi

*„Baśń czy bajka to elementarz,
z którego dziecko uczy się czytać we własnym umyśle,
elementarz napisany w języku obrazów.
Jest to jedyny język,
dzięki któremu możemy zrozumieć siebie i innych,
zanim dojrzejemy intelektualnie” – B. Bettelheim*

Aktywna integracja

Istotną cechą współczesnej polityki społecznej jest stopniowe przechodzenie od działań zabezpieczających i osłonowych do aktywizujących. W obszarze pomocy społecznej oznacza to uruchomienie różnorodnych instrumentów aktywnej integracji. Dotyczy to wielorakich działań o charakterze zatrudnieniowym, edukacyjnym, zdrowotnym i społecznym, w pierwszym rzędzie realizowanych w ramach pracy socjalnej. Ostatecznym celem tych działań jest szeroko rozumiana integracja społeczna, tj. pełne uczestnictwo osób i rodzin w życiu społecznym.

Przyjęte w roku 2008 Zalecenie Komisji Europejskiej¹ podkreśla szerokie rozumienie zintegrowanej i wszechstronnej strategii aktywnej integracji. Ma ona bowiem łączyć odpowiednie wsparcie dochodu, integracyjny charakter rynków pracy oraz dostęp do usług wysokiej jakości. Powinno to znaleźć swój wyraz we właściwym doborze i proporcji trzech wymiarów strategii aktywnej integracji, ich wzajemnym oddziaływaniu i synergii. Z drugiej strony w aktywnym uczestnictwie różnych osób, w tym dotkniętych ubóstwem i wykluczeniem społecznym, ale także partnerów społecznych, organizacji pozarządowych i usługodawców. Strategia aktywnej integracji winna więc jednocześnie uwzględniać wielorakie przyczyny wykluczenia społecznego oraz działania i usługi realizowane przez wiele podmiotów.

Przyczyną wykluczenia społecznego bowiem nie tylko bywa brak pracy i związany z tym brak dochodów. W grę mogą wchodzić także przyczyny innej natury: problemy rodzinne, zdrowotne, braki edukacyjne, trudności w nawiązywaniu kontaktów społecznych i inne. Oznacza to, że działania na rzecz integracji winny obejmować różne instrumenty aktywizujące, będące w gestii różnych działających podmiotów. Wśród usług niezbędnych dla wsparcia

¹ Zalecenie Komisji Europejskiej w sprawie aktywnej integracji osób wykluczonych z rynku pracy, z dnia 3 października 2008 r.

polityki aktywnej integracji społecznej i ekonomicznej, Komisja Europejska wymienia nie tylko usługi w zakresie pomocy społecznej, zatrudnienia i szkoleń, ale także wsparcie w sprawach mieszkaniowych i mieszkań socjalnych, opieki długoterminowej i usług zdrowotnych oraz – co szczególnie ważne w kontekście prezentowanych w niniejszym tekście działań – opieki nad dziećmi.

Unijna polityka aktywnej integracji jest kluczowym elementem polityki inwestycji społecznych, to jest inwestowania w ludzi, po to, by w coraz większym zakresie i pełniej mogli oni uczestniczyć we wszystkich obszarach życia społecznego. Szczególnie ważnym podmiotem inwestycji społecznych są dzieci². Kompleksowe działania służące przerwaniu cyklu marginalizacji społecznej dzieci mają przy tym rozwiązywać nie tylko problem ich ubóstwa i zapewniać zabezpieczenie materialne, lecz również promować równe szanse i umożliwić wszystkim dzieciom realizowanie w pełni swoich potencjałów. Powinny utrzymać także właściwą równowagę między uniwersalną polityką dążącą do promowania dobrostanu wszystkich dzieci a ukierunkowanym podejściem zmierzającym do wspierania dzieci znajdujących się w najbardziej niekorzystnej sytuacji.

Wspieranie inwestycji w dzieci i rodziny jest ważnym aspektem polityki aktywnej integracji. Sprzyja zarówno rozwiązywaniu problemów z integracją społeczną osób dorosłych, związanych z ich sytuacją rodzinną, jak i problemów, z jakimi borykają się marginalizowane dzieci. Stosowanie instrumentów aktywnej integracji powinno więc wspierać rodziców w pełnieniu roli głównych wychowawców swoich dzieci, a jednocześnie zachęcać instytucje związane z wczesną edukacją i opieką do bliskiej współpracy z rodzicami i podmiotami w lokalnej społeczności, zaangażowanymi w wychowywanie dziecka. Dotyczy to również poszerzania oferty zajęć pozaszkolnych, w tym rekreacyjnych i kulturalnych, ich szerokiego udostępniania oraz promowania takiego podejścia do udziału w zajęciach, którego podstawą są działania w ramach wolontariatu.

Istotnym elementem polityki inwestycji społecznych jest także rozwijanie innowacji społecznych, poprzez które rozumie się rozwój nowych idei, usług oraz konkretnych działań, które coraz lepiej pozwalają rozwiązywać ważne i aktualne problemy społeczne. Innowacje społeczne odgrywają także ważną rolę w rozwoju instrumentów aktywnej integracji. Wychodząc poza wąski zakres działań o charakterze zatrudnieniowym, pozwalają pomagać rozwiązywać rodzinne, edukacyjne, zdrowotne i inne problemy osób wykluczonych.

Prezentowany w tekście projekt „Akcja pisania bajek” jest przykładem inwestycji społecznych w dzieci i ich rodziców. W tym zakresie jest innowacyjnym działaniem w obszarze polityki aktywnej integracji.

Realizator projektu

Realizatorem autorskiego projektu pt. „Akcja pisania bajek” jest Kolegium Pracowników Służb Społecznych w Czeladzi – szkoła publiczna, prowadzona przez Województwo Śląskie,

---

² Zalecenie Komisji Europejskiej – Inwestowanie w dzieci: przerwanie cyklu marginalizacji, z dnia 20 lutego 2013 r.

działająca pod patronatem Uniwersytetu Śląskiego. Kolegium kształci na kierunku praca socjalna, zgodnie z obowiązującymi wymogami polskiego prawa oraz standardami Unii Europejskiej. Po ukończeniu Kolegium absolwent otrzymuje świadectwo ukończenia szkoły oraz dyplom uzyskania tytułu zawodowego, uprawniający do wykonywania zawodu pracownika socjalnego. Na mocy umowy patronackiej zawartej pomiędzy Kolegium a Uniwersytetem Śląskim absolwent uzyskuje także wyższe wykształcenie i tytuł licencjata na kierunku praca socjalna. Nauka w Kolegium wyposaża studentów w niezbędną wiedzę i umiejętności zawodowe, dając pełne kwalifikacje do pracy w szeroko pojętej pomocy społecznej, organizacjach pozarządowych, jednostkach administracji publicznej i samorządowej, realizujących zadania polityki społecznej. Absolwent Kolegium posiada umiejętności praktyczne, zapewniające profesjonalną aktywność zawodową związaną z realizacją powierzonych mu zadań i obowiązków. Kształcenie w Kolegium ma bowiem wymiar przede wszystkim praktyczny. Słuchacze podczas cyklu kształcenia realizują 570 godzin praktyk zawodowych w różnych instytucjach pomocy społecznej, między innymi w miejskich ośrodkach pomocy społecznej, ośrodkach całonocnych, domach dziecka, świetlicach środowiskowych, stowarzyszeniach, fundacjach, ośrodkach dla osób niepełnosprawnych itp.

Oprócz praktyk zawodowych, słuchacze Kolegium chętnie włączają się także w zainicjowane przez siebie i nauczycieli akcje społeczne. Niektóre z nich stały się akcjami cyklicznymi, np. „Dzień Dziecka”, „Dzień Seniora”, „Ekologiczna wymiana rzeczy”, „Kiermasze Świąteczne”, a także akcje charytatywne organizowane w szkole. Słuchacze przyłączają się również do akcji ogólnopolskich, takich jak „Szlachetna paczka”, „Pola nadziei”. Ponadto działają jako wolontariusze w miejskich ośrodkach pomocy społecznej, fundacjach i stowarzyszeniach. Jedną z autorskich, cyklicznych akcji stała się „Akcja pisania bajek” dla dzieci ze środowisk wykluczonych. Aktualnie realizowana jest już trzecia edycja projektu. Akcja ma pełnić rolę edukacji i integracji społecznej. Powiązana jest z metodą pracy socjalnej: organizowanie społeczności lokalnej. Zawiera elementy integracji, aktywizacji, partnerstwa oraz włączania społecznego.

Rola bajek w kształtowaniu postaw i zachowań dzieci

Bajki od dawna nazywano literaturą pocieszenia, ponieważ dzięki nim można pokrzepić serce oraz uczynić świat bardziej zrozumiałym. Tu świat realny jest połączony ze światem fikcyjnym, przedstawione są ideały ducha i sprawiedliwości, dobro zwycięża zło. To właśnie w bajkach dziecko odnajduje swoje najskrytsze marzenia, antidotum na trudną dla siebie sytuację, smutną rzeczywistość, doznaje pocieszenia i mocno wierzy w to, że jak za dotknięciem czarodziejskiej różdżki wszystko będzie piękne, a wszelkie krzywdy zostaną zniszczone i znikną raz na zawsze. Bajka daje dziecku wiarę w siebie, rozwija zasoby języka, pokazuje metafory. Rzeczywistość, która jest przedstawiana w bajkach, związana jest mocno z marzeniami dziecka i jego pragnieniami, co pozwala mu w bardziej prosty sposób zrozumieć otaczającą go rzeczywistość, panujące w niej zasady. W bajkach wszystko jest możliwe, wszystko się może spełnić. Bajka to królestwo magii. To właśnie w niej przedmioty ożywają, zwierzęta

mówią ludzkim głosem. Wyobraźnia dziecka pod wpływem tych utworów zaczyna pracować i doskonalić się. Z reguły jest tak, że dziecko utożsamia się z głównym bohaterem bajki, z przeżywanymi przez postać uczuciami, dzięki czemu ma szansę na empatyczne reagowanie. Opisana sytuacja identyfikacji z postacią sprawia, że dziecko spotyka się z różnymi uczuciami, emocjami i postawami: radością, smutkiem, strachem, bólem, przyjaźnią, miłością, przywiązaniem itd. Dziecko przyswaja zachowania potępiane i poprawne pod względem społecznym oraz uczy się odróżniania ich w życiu codziennym. Ma możliwość nauki ekspresji własnych emocji, sposobów reagowania w różnych sytuacjach życiowych oraz zaspokajania niezbędnych potrzeb. Przykładem tego jest motyw ulubionego bohatera z bajki, który niejednokrotnie może pomagać w zmaganiach z trudami społecznej egzystencji.

Bruno Bettelheim – lekarz, psycholog i humanista – sformułował następujące tezy na temat znaczenia bajki w rozwoju i wychowaniu dzieci:

- 1) Podstawą oddziaływania bajki na psychikę dziecka jest proces identyfikacji czytelnika z pozytywnym bohaterem.
- 2) Bajki konfrontują dziecko z podstawowymi wewnętrznymi problemami życia, pomagają w rozpoznawaniu własnych trudności i od razu podają sposoby radzenia sobie z nimi.
- 3) Bajki sprawiają dziecku przyjemność, dostarczają mu objaśnień dotyczących jego psychiki, a tym samym wspierają rozwój dziecięcej osobowości.
- 4) Pomagają w odkrywaniu jego własnej tożsamości i nadawaniu sensu swojemu życiu.
- 5) Wspierają je w trudnościach związanych z psychologicznymi problemami dorastania i integracji osobowości.
- 6) Bajki zachęcają do aktywnego pokonywania trudności w nawiązywaniu przyjaznych kontaktów ze światem przyrody³.

Dzięki akcji nauczycieli i słuchaczy Kolegium – pisania i czytania bajek – tezy te zostają wdrożone w w życie. Zalety tej akcji są nieocenione. Pisanie bajek dla dzieci to także ogromna korzyść dla słuchaczy. Otwiera to możliwość komunikowania się poprzez tematykę bajki, pokazuje wszystkie problemy, jakie trzeba omówić z dzieckiem, gdy poznaje ono jej treść. Pisanie bajek uaktywnia i wspaniale rozwija intuicję. Jest świetną zabawą zarówno dla piszących, jak i słuchających, można ją spokojnie nazwać bajkoterapią. Bajkoterapia to fantastyczna metoda, w której dziecko poznaje świat uczuć w przyjaznej atmosferze, wśród obowiązujących norm społecznych. Odnajduje siebie, znajduje potrzebne rozwiązanie i treść, uczy się i próbuje. Testuje rzeczywistość na bezpiecznym gruncie, który nie niesie za sobą żadnego zagrożenia. Bajkoterapia uczy odpowiedzialności, kształtuje twórcze myślenie, buduje kompetencje. To wspaniały sposób na danie dziecku wsparcia w jego życiowych problemach.

Opis projektu

Opisywany projekt zrealizowany został przy współpracy Specjalistycznej Placówki Wsparcia Dziennego dla Dzieci w Siemianowicach Śląskich oraz Urzędu Miasta Siemianowice Śląskie. Do akcji zaangażowanych zostało 13 podopiecznych, wychowawcy Świetlicy, rodzice

³ B. Bettelheim, *Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2010.

oraz opiekunowie dzieci, słuchacze i nauczyciele Kolegium Pracowników Służb Społecznych z Czeladzi. Pomocą Placówki objęte są dzieci w wieku od 3 do 15 lat. Dzieci w wieku od 2,5 do 4 lat korzystają z usług Placówki w godzinach od 7:30 do 13:00, a dzieci w wieku od 5 do 16 roku życia przebywają w Placówce w godzinach od 13:00 do 18:00. Placówka przeznaczona jest dla dzieci z rodzin niewydolnych w sprawach opiekuńczo-wychowawczych, dotkniętych problemem alkoholowym, korzystających z pomocy społecznej, wymagających wsparcia instytucjonalnego. Pierwszym etapem przedsięwzięcia było spotkanie z Kierownikiem SPWD oraz przedstawicielem Urzędu Miasta Siemianowice Śląskie i ustalenie zasad współpracy. Po ustaleniu harmonogramu działań przystąpiliśmy do pracy warsztatowej z dziećmi i słuchaczami. Celem pierwszego warsztatu była integracja grupy studentów z grupą dzieci, pobudzenie i rozwijanie umiejętności wyrażania myśli i emocji w języku sztuki. Słuchacze przedstawili się dzieciom, powiedzieli kilka słów o sobie. W podobny sposób zaprezentowały się dzieci. Przeczytana została bajka pt. „Roztrzępana wróżka Rozalka” z książki „Wróżki i księżniczki 18 opowieści” autorstwa Barbary Badowskiej.

Zainspirowane dzieci chętnie mówiły o swoich ulubionych bohaterach z książek. Kolejnym warsztatem było wspólne rysowanie, podczas którego powstały ilustracje do bajek.

Zdjęcie 1. Rysowanie ilustracji do bajek.

Słuchacze podzielili się na zespoły pracujące nad bajką dla każdego dziecka. W grupach roboczych napisali bajki pod kierownictwem nauczyciela Kolegium. Każda opowieść kończy się morałem lub przesłaniem dla dziecka. Ponadto wszystkie bajki zawierają indywidualną dedykację oraz autorską ilustrację. Dzięki pomocy Wydziału Promocji miasta Siemianowice Śląskie bajki zostały wydrukowane w formie książeczek. Następnym etapem współpracy była organizacja imprezy Mikołajkowej która odbyła się w Parku Tradycji w Siemianowicach Śląskich 15 grudnia 2014 roku. Do organizacji przedsięwzięcia zaangażowani zostali rodzice dzieci. Upiekli ciasto i przygotowali ozdoby świąteczne dla zaproszonych gości. Podczas

Zdjęcie 2. Rysowanie ilustracji do bajek.

Zdjęcie 3. Efekt pracy dzieci.

Zdjęcie 4. Inscenizacja bajki przygotowana przez słuchaczy Kolegium (Park Tradycji, Siemianowice Śląskie).

Zdjęcie 5. Dzieci pokazują otrzymane książeczki z bajkami napisanymi przez słuchaczy Kolegium i ilustracjami wykonanymi przez dzieci.

Zdjęcie 6. Zakończenie uroczystości w Parku Tradycji.

uroczystości podopieczni wystawili przedstawienie pt. „Tomcio Paluch”. Słuchacze zaprezentowali inscenizację kilku bajek własnego autorstwa. Pojawiły się królowy, skrzaty, a nawet pies dziwak. Czytanie każdej bajki to mini przedstawienie. W tle wyświetlano ilustracje narysowane przez podopiecznych. Dzieci były mile zaskoczone, ponieważ nie spodziewały się takiego wyróżnienia, specjalnych dedykacji i gromkich braw zgromadzonej publiczności. Na twarzach rodziców widać było dumę i wzruszenie. Książeczki zostały wręczone wraz z upominkami przygotowanymi przez Urząd Miasta Siemianowice Śląskie. W rolę Mikołaja wcielił się słuchacz Kolegium. Następnie wszyscy delektowali się pysznymi ciastami i wspólną rozmową. Każdy uczestnik uroczystości otrzymał prezent w postaci ręcznie wykonanej ozdoby choinkowej.

Podsumowanie

Dzięki indywidualnie dedykowanym bajkom wzmocnione zostało poczucie wartości. Dzieci poczuły się wyróżnione, wyjątkowe i szczęśliwe. Wielkie emocje wzbudziły ilustracje, które znalazły się w wydrukowanej książeczce. Dzieci stały się współautorami książki i dzięki temu poczuły się docenione.

Identyfikacja z ulubionym bohaterem bajki pomaga w odkrywaniu własnej tożsamości i nadawaniu sensu swojemu życiu. Bohaterowie bajek dają przykład, jak aktywnie można pokonywać trudności i nawiązywać przyjazne kontakty ze światem przyrody. Motto kończące

Zdjęcie 7. Przykład ilustracji wykonanej przez dziecko.

Zdjęcie 8. Przykład ilustracji wykonanej przez dziecko.

każdą bajkę jest formą przesłania i pokazania tego, co naprawdę jest ważne i wartościowe w życiu. Na przykładzie dzieci biorących udział w projekcie obserwujemy, jak bajka stopniowo przenika do świadomości dziecka i zaczyna na nie wpływać. Dzieci często wracają do bajek, czytając je wspólnie z rodzicami lub samodzielnie. Zdarza się też, że rozmawiają o bohaterach bajek z wychowawcami Placówki.

Jak podkreśla Kierownik Specjalistycznej Placówki Wsparcia Dziennego dla Dzieci w Siemianowicach Śląskich: „Dzieci uczęszczające do Placówki bardzo chętnie biorą udział w różnorodnych akcjach, zajęciach i przedsięwzięciach, w których mogą wykazać się swoimi umiejętnościami i zdolnościami. Bardzo lubią również kontakt z osobami dorosłymi, lubią kiedy dorośli interesują się ich sprawami, spędzają z nimi czas. Podczas akcji pisania bajek, dzieci otrzymały zarówno możliwość wykazania się swoimi umiejętnościami (wykonanie ilustracji), jak i otrzymały wiele uwagi ze strony dorosłych. Dzieci czuły się ważne, ponieważ grupa dorosłych w wolnym czasie (soboty) poświęciła im swój czas i uwagę. Dodatkowo akcja wzmocniła w nich poczucie bycia wyjątkowym (tak potrzebne naszym wychowankom) i to na tyle wyjątkowym, że pisane są dla nich bajki. Podopieczni Placówki często wspominają akcję, pytają wychowawców, która bajka podobała im się najbardziej, każdemu z dzieci zależało na tym, aby otrzymać książeczkę. Często pytają, czy jeszcze kiedyś będą takie zajęcia”.

Na wspólnie zorganizowanej akcji skorzystali nie tylko podopieczni Placówki. Słuchacze zyskali doświadczenie w pracy z dziećmi. Przede wszystkim w zakresie komunikacji z osobami ze środowisk wykluczonych. Uzyskanie przychylności i zaufania dzieci było dużym wyzwaniem dla uczących się zawodu przyszłych pracowników socjalnych. Dzięki akcji udało się zaktywizować rodziców, którzy mogli uczestniczyć w przygotowaniu imprezy, a także we wspólnej zabawie z dziećmi. Wychowawcy Świetlicy i nauczyciele Kolegium zdobyli nowe doświadczenie w przygotowaniu wieloetapowego przedsięwzięcia.

Partnerstwo trzech instytucji zaowocowało niezwykle udaną akcją, która nie wymagała nakładów finansowych. Obecnie Kolegium Pracowników Służb Społecznych organizuje kolejną edycję „Akcji pisania bajek” wspólnie z Ośrodkiem Wspierania Dziecka i Rodziny w Czeladzi.

Bibliografia:

1. Bettelheim B., *Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2010.
2. Molicka M., *Bajki terapeutyczne dla dzieci*, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 2006.
3. Pytka L., *Bajka [w:] Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2003.

Aktywizacja edukacyjna członków i kandydatów na członków spółdzielni socjalnych w ramach lokalnego partnerstwa międzysektorowego

Każdy, kto zakłada spółdzielnię socjalną, myśli przede wszystkim o stworzeniu miejsc pracy. Dobrze by było, gdyby były to miejsca pracy stabilne. Jeszcze lepiej, żeby wykonywana praca była odpowiednia do kwalifikacji zatrudnianych osób. Najlepiej, żeby zatrudnienie przynosiło dochód, umożliwiający zatrudnionym życiową stabilizację.

Gdy organizuje się spotkanie z kandydatami do spółdzielni, zgłaszają się na nie osoby bezrobotne, często długotrwale. Organizatorzy rekrutacji z reguły zadają pytanie: „Dlaczego chcą państwo pracować w spółdzielni socjalnej?” Odpowiedzi różnią się doбором słów, ale sens mają wszystkie ten sam: „bo nie ma innej pracy”.

Zatrudnienie w spółdzielni socjalnej prawie zawsze jest postrzegane jako smutna konieczność. Zachęcanie do podjęcia pracy w spółdzielni, uzasadniane hasłami o tworzeniu wspólnego dobra, jest postrzegane wręcz jako „unijna propaganda”. Choć osoby zaangażowane w upowszechnianie ekonomii społecznej są często szczerze przekonane o wyższości spółdzielni socjalnej nad każdą inną formą działalności, powtarzanie frazesów nie wystarczy. Bardzo wielu ludzi nie chce nic wiedzieć. Po prostu uważają, że taka wiedza do niczego im nie jest potrzebna, nawet jeżeli to dzięki ekonomii społecznej dostali pracę. Chcą mieć zatrudnienie, a związana z tym ideologia raczej ich nie interesuje.

Praca, jako źródło dochodu, jest bez wątpienia sama w sobie wartością pożądaną przez osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, na rzecz których ustawodawca powołał spółdzielnie socjalne. Niemniej zatrudnienie nie powinno być jedyną korzyścią dla członków spółdzielni socjalnych. Tym bardziej nie można uważać, że korzyścią z prowadzenia spółdzielni socjalnej powinien być zysk.

Dla inspektorów z urzędów skarbowych bywa zaskoczeniem, że zysk nie jest głównym celem działania spółdzielni socjalnej. „Jaki jest sens prowadzenia przedsiębiorstwa, które rok w rok generuje stratę?” – pytają zdumieni. Tymczasem sens funkcjonowania spółdzielni socjalnej tkwi w dążeniu do innych korzyści, nie ekonomicznych, lecz społecznych.

Ekonomia społeczna nie jest celem sama w sobie, jest tylko narzędziem do realizowania celów społecznych. Zmniejszenie bezrobocia przez zatrudnienie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym jest tylko jednym z tych celów.

Według ustawy z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych, te podmioty powinny działać nie tylko na rzecz zawodowej reintegracji jej członków, ale również na rzecz ich społecznej reintegracji, „przez co należy rozumieć działania mające na celu odbudowanie i podtrzymanie umiejętności uczestniczenia w życiu społeczności lokalnej i pełnienia ról społecznych w miejscu pracy, zamieszkania lub pobytu”. Spółdzielnia socjalna powinna

również prowadzić działalność inną niż ta, którą prowadzi w ramach działalności gospodarczej.

Zgodnie z cytowaną ustawą może to być „działalność społecznie użyteczna w sferze zadań publicznych określonych w ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie”. Niemniej, niezależnie od owej działalności „w sferze zadań publicznych...”, spółdzielnia socjalna może także, a nawet powinna, prowadzić „działalność społeczną i oświatowo-kulturalną na rzecz swoich członków oraz ich środowiska lokalnego”. Wynika to nie tylko z ustawy o spółdzielniach socjalnych, ale również z międzynarodowych zasad spółdzielczych, które teoretycznie dotyczą wszystkich spółdzielni, nie tylko spółdzielni socjalnych.

Zasady te zostały po raz pierwszy sformułowane w 1844 r. przez Stowarzyszenie Sprawiedliwych Pionierów w Rochdale (przedmieście Manchesteru) i stały się ideowym wzorcem dla całej światowej spółdzielczości. Przez następne dziesięciolecia były kilkakrotnie modyfikowane, obecnie obowiązuje wersja przyjęta na Międzynarodowym Kongresie Spółdzielczości w Manchesterze w roku 1995:

- 1) dobrowolne i powszechnie dostępne członkostwo,
- 2) demokratyczna kontrola,
- 3) ekonomiczne uczestnictwo członków,
- 4) samorządność i niezależność,
- 5) kształcenie, szkolenie, informowanie,
- 6) współpraca między spółdzielniami,
- 7) troska o społeczność lokalne.

Wszystko to brzmi szczytnie. Ale z reguły nie ma wielkiego znaczenia dla osób, które mają być zatrudnione w spółdzielni. Choć celem podmiotów ekonomii społecznej jest społeczna i zawodowa reintegracja, to nie da się ukryć, że celem pracownika jest zarobek. Innymi słowy, ludzie są gotowi pracować, jeżeli im się zaproponuje godziwe wynagrodzenie.

Tworzenie miejsc pracy jest narzędziem przeciwdziałania bardzo wielu problemom, związanym z wykluczeniem społecznym. Czy to jednak są miejsca pracy w sektorze publicznym, prywatnym, czy pozarządowym, nie ma dla beneficjentów większego znaczenia. Dlatego najczęściej nie podzielają oni przekonania organizatorów takich działań, że robią „kawał dobrej roboty”. Ludzie po prostu chcą mieć pracę i zarobek, a bardzo niewielki odsetek społeczeństwa odbiera pracę jako coś przyjemnego.

Na całym świecie tylko nieliczni mają szansę łączyć pracę i pasję. Nie dla każdego pasją jest dążenie do „wspólnego dobra”. Najciekawsze nawet plany muszą się zmierzyć z potrzebami i oczekiwaniami ludzi, którzy w spółdzielni podejmą zatrudnienie.

– Ekspert od razu widzi, czy ktoś się nadaje. Nigdy nie spotkałem się z przypadkiem, żeby mimo zaistnienia wątpliwości tego typu wszystko się udało. W takich przypadkach klapa jest pewna. Jednak w pracy eksperta najtrudniejsze jest zrobienie z tej wiedzy właściwego użytku, kiedy się pracuje „w projekcie” i jest do wykonania plan: pomożemy założyć tyle a tyle spółdzielni w takim i takim czasie – stwierdza Waldemar Żbik, specjalista w zakresie ekonomii

społecznej, który poznał obydwie „strony barykady”: jako prezes był jednoosobowym zarządem spółdzielni socjalnej, a jako ekspert, doradca i trener uczestniczył w założeniu kilkunastu innych spółdzielni socjalnych, tworzonych zarówno przez osoby fizyczne, jak i prawne. Pracując w zespołach projektowych, niejednokrotnie pomagał ratować spółdzielnie, którym groził rozpad lub likwidacja.

– Praktycznie są to szanse dla każdego, ale nie każdy powinien z nich skorzystać – wyjaśnia Magdalena Mike, która od 2007 roku zajmuje się wspieraniem tworzenia spółdzielni socjalnych, najpierw w ramach stowarzyszenia, obecnie w Urzędzie Miasta Dąbrowa Górnicza. – Na podstawie własnych doświadczeń stwierdzam, że spółdzielnie socjalne powinny zakładać tylko ci, którzy mają pomysł i wiedzę, co chcą robić, którzy mają wokół siebie ludzi, z którymi mogą rozpocząć działanie, i mają wewnętrzną motywację, która pomoże im przetrwać, gdy nie będzie dobrze.

W kontekście powyższych rozważań warto przedstawić, jako przykład dobrych praktyk w zakresie integracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, drogę częstochowskich podmiotów ekonomii społecznej do aktywizacji edukacyjnej członków i kandydatów na członków spółdzielni socjalnych. Jest to droga o tyle oryginalna, że działania te zostały podjęte „oddolnie”, a ich inicjatywa wyszła od samych spółdzielców.

W 2010 roku została utworzona Poligraficzno-Wydawnicza Spółdzielnia Socjalna „Eko-Edytor” w Częstochowie. Była to w tym mieście dopiero druga spółdzielnia socjalna, po spółdzielni „Barka”, powstałej z przekształcenia ze spółdzielni inwalidów. Grupa inicjatywna spółdzielni „Eko-Edytor” miała ciekawy pomysł na działalność i zespół ludzi z odpowiednimi do tego pomysłu kwalifikacjami. Jak wskazuje nazwa spółdzielni, pomysł zasadał się na usługach poligraficznych i wydawniczych. Dodatkowym walorem miało być uwzględnianie ekologii w prowadzonych działaniach.

Pieniądze na realizację zamierzenia pozyskano dzięki udziałowi w projekcie „Spółdzielnie Socjalne Drugiej Generacji”, który wdrażało w życie Stowarzyszenie Współpracy Regionalnej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Zakupiono m.in. eko-solwentowy ploter do druku wielkoformatowego. Przyjęto założenie, że będzie się zwiększało zapotrzebowanie na druk wielkoformatowy, obejmujący m.in. banery i roll-upy, które stały się w ostatnich latach nieodłącznym elementem nie tylko branży reklamowej, ale także projektów unijnych, szkoleń, kampanii społecznych itp. Przy uruchamianiu działalności bardzo pomogły szkolenia, które prowadzili eksperci zatrudnieni w projekcie „Spółdzielnie Socjalne Drugiej Generacji”, m.in. Waldemar Żbik i Magdalena Mike, których wypowiedzi przytoczono powyżej.

Działalność gospodarcza zaczęła rozwijać się bez większych przeszkód, bo sprzęt został zakupiony i uruchomiony, załoga została przeszkolona w jego obsłudze, z różnych stron kraju zaczęły spływać zamówienia od organizacji pozarządowych i jednostek samorządu terytorialnego na usługi poligraficzne, projekty graficzne, gadzety promocyjne.

Przystąpiono także do pierwszych, nieśmiałych działań w zakresie „społecznej reintegracji”. Wiedzę na temat zasad funkcjonowania spółdzielni socjalnych spółdzielcy zyskali dzięki przystąpieniu do Ogólnopolskiego Związku Rewizyjnego Spółdzielni Socjalnych, udziałowi

w Wielkopolskich Targach Przedsiębiorczości Społecznej w Poznaniu, Ogólnopolskich Targach Spółdzielni Socjalnych w Nysie i szkoleniach organizowanych przez Fundację „Bar-ka” z Poznania, Fundację Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego z Warszawy, Międzynarodowe Centrum Partnerstwa Partners Network z Krakowa, Częstochowską Izbę Rzemiosła i Przedsiębiorczości, Sosnowiecki Inkubator Ekonomii Społecznej oraz Inkubator Społecznej Przedsiębiorczości w Dąbrowie Górniczej. Korzystając z zapewnionego w ramach projektu wsparcia pomostowego, które można było przeznaczyć nie tylko na opłacanie składek ZUS i podatków, ale też m.in. na delegacje i zakup paliwa, nawiązano kontakty z podmiotami ekonomii społecznej z innych rejonów województwa i kraju.

W Częstochowie brak było w tym czasie instytucji czy organizacji wspierającej podmioty ekonomii społecznej, której to funkcji nie mogło spełniać, powołane do innych zadań, Centrum Organizacji Pozarządowych przy Urzędzie Miasta (aczkolwiek służące bardzo efektywnym wsparciem doradczym w zakresie księgowym i prawnym). Dlatego z inicjatywy członków spółdzielni „Eko-Edytor” w początkach 2011 roku powstała Fundacja Inspiracja. Swoistym ewenementem było, że spółdzielnia socjalna utworzyła fundację, gdy z reguły jest odwrotnie: organizacje pozarządowe tworzą spółdzielnie socjalne. Z kolei ta organizacja pozarządowa podjęła szereg inicjatyw, pionierskich na terenie północnej części województwa śląskiego.

Z inicjatywy Fundacji założona została Grupa Robocza Ekonomii Społecznej (GRES). Ten nieformalny twór powołali do życia przedstawiciele osób prawnych, wśród których znalazły się spółdzielnie socjalne i organizacje pozarządowe. W ramach działań grupy zorganizowano cztery konferencje na temat współpracy gospodarczej podmiotów ekonomii społecznej, połączone ze zwiedzaniem Jasnej Góry, Książa, Olsztyna i Złotego Potoku, oraz szereg spotkań roboczych w województwach śląskim i dolnośląskim. Materialnym efektem współpracy podmiotów ekonomii społecznej w ramach grupy jest publikacja książki „Młody Wolontariusz – przyjaciel przyrody” wydanej w nakładzie 300 egz. przez spółdzielnię „Eko-Edytor” w ramach realizowanego przez spółdzielnię „Audytor” projektu finansowanego z dotacji Funduszu Inicjatyw Obywatelskich.

Przełomowe dla dalszych działań okazało się nawiązanie kontaktów z Ośrodkiem Kształcenia Służb Publicznych i Socjalnych – Centrum AV w Częstochowie, który to podmiot jest wydawcą „Kalendarza Pracownika Socjalnego” oraz ogólnopolskiego, adresowanego do kadr instytucjonalnej pomocy społecznej, periodyku „Problemy Społeczne. Vademecum kadr socjalnych”. W ramach podjętej współpracy Fundacja Inspiracja stała się współorganizatorem XIII Ogólnopolskiej Konferencji Pracowników Socjalnych na Jasnej Górze, której temat przewodni brzmiał: „Pomoc społeczna a wyzwania ekonomii społecznej”. To, że Fundacja Inspiracja była – wraz z OKSPiS Centrum AV oraz Kolegium Pracowników Służb Społecznych w Czeladzi, Zakładem Pracy Socjalnej Akademii im. Jana Długosza, częstochowskim Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie i Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej – współorganizatorem tak ważnego wydarzenia, którego honorowymi patronami byli: Minister Pracy i Polityki Społecznej, Prezydent Częstochowy oraz Starosta Powiatu Częstochowskiego, wyznaczyło kierunek jej dalszej działalności.

Dzięki nawiązanym kontaktom Fundacja Inspiracja stała się współzałożycielem kolejnej spółdzielni socjalnej. Utworzona w 2013 roku Usługowa Spółdzielnia Socjalna „Mandragor” stała się pierwszą w Częstochowie spółdzielnią założoną przez osoby prawne.

Dzięki współdziałaniu Fundacji Inspiracja, Ośrodka Kształcenia Służb Publicznych i Socjalnych – Centrum AV i częstochowskich spółdzielni socjalnych, można było przystąpić do rozwoju działań na rzecz społecznej integracji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Podstawowym ich elementem stała się działalność w zakresie aktywizacji edukacyjnej członków i kandydatów na członków spółdzielni socjalnych.

Zorganizowano dla nich cykle szkoleń zawodowych w zakresie zarządzania barwą, grafiki komputerowej, przygotowania do druku, komputerowego składu tekstów, korekty i redagowania publikacji. Spółdzielcy z wykształceniem wyższym zyskali także wiedzę i umiejętności w zakresie prowadzenia szkoleń i księgowości. Beneficjenci kontynuowali kształcenie formalne m.in. na szczeblu studiów licencjackich.

Kontynuacją działań w zakresie aktywizacji edukacyjnej jest powołane w 2014 roku partnerstwo pod nazwą „Ośrodek Modelowania Przedsiębiorczości Społecznej”, stworzone przez organizacje pozarządowe, firmy prywatne i spółdzielnie socjalne. W ramach partnerstwa organizowane są nie tylko kolejne szkolenia dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, ale także praktyki zawodowe, a członkowie spółdzielni socjalnych pogłębiają swoją wiedzę i podnoszą kwalifikacje oraz znajdują zatrudnienie przy realizacji zleceń dla firm uczestniczących w partnerstwie.

Trzeba zaznaczyć, że osoby, które początkowo były zainteresowane przede wszystkim znalezieniem zatrudnienia, zaangażowały się w działania edukacyjne, uzupełniając swoją wiedzę i kwalifikacje w ramach podmiotów ekonomii społecznej oraz partnerstwa z podmiotami działającymi na rzecz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, a także poprzez współdziałanie z podmiotem prowadzącym działalność na rzecz jednostek pomocy społecznej, jakim jest Ośrodek Kształcenia Służb Publicznych i Socjalnych – Centrum AV, który opracowuje też dokumenty programowe z zakresu polityki społecznej. Ważnym elementem tych dokumentów, w ramach diagnozy lokalnych problemów społecznych oraz programowanych działań, jest propagowanie idei ekonomii i przedsiębiorczości społecznej jako narzędzia integracji społeczności lokalnych poprzez aktywizację zawodową oraz społeczną osób i grup zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Rozdział III

**Działania na rzecz
aktywizacji społecznej seniorów**

Edukacja ustawiczna. Współpraca środowiska szkolnego z seniorami na przykładzie gminy Pszczyna

Wstęp

Ideę kształcenia przez całe życie, zwaną obecnie ideą kształcenia ustawicznego, zawarł w „Pampaedii” Jan Amos Komeński. Wyróżnił on siedem szkół: narodzin, chłopięctwa, wieku dojrzewania, wieku młodzieńczego i szczególnie ważną dla andragogiki „szkołę mężczyzn”, „szkołę starości” i „szkołę śmierci”. Znaczną rolę w edukacji dorosłych przypisywał refleksji nad własnym, codziennym doświadczeniem, a w „szkole starości” upatrywał szczytów mądrości, *tak jak dla całego rodu ludzkiego cały świat jest szkołą, tak dla poszczególnych ludzi całe ich życie jest szkołą, od kolebki aż do grobu, każdy wiek jest odpowiedni do uczenia się* (Komeński, 1973, s. 21).

Uczenie się ma mieć, jak to określił Bogdan Suchodolski, „charakter procesów uczestniczenia wszystkich uczących się we wszystkim”. Podstawę tak rozumianego uczenia się stanowią cztery filary edukacji: uczyć się, aby żyć wspólnie; uczyć się, aby wiedzieć; uczyć się, aby działać; uczyć się, aby być – szczęście człowieka polega nie tylko na tym, aby służyć cywilizacji, ale także i na tym, by umieć w niej żyć (Stopińska-Pajak, 2009, s. 13-17). By umieć żyć w świecie, w którym niepewność i ryzyko są powszechne, a bezpieczeństwo ma bardzo kruche podstawy, potrzebna jest nam nadzieja, będąca impulsem do zaangażowania, do innowacyjnej ingerencji w zdarzenia. E. Fromm uznaje ją za podstawowy warunek bycia człowiekiem, a E. Erikson czyni ją najważniejszą cnotą, nieodłączną od stanu pozostawania przy życiu. Nadzieja, pisze E. Erikson, jest fundamentem całego rozwoju ontogenetycznego i procesu wychowawczego. Prazaufanie to kamień węgielny zdrowej osobowości oraz podstawowy czynnik duchowego zdrowia, które należy ugruntować już w najwcześniejszym dzieciństwie. Poza konfliktem pomiędzy ufnością a nieufnością u dziecka budzi się nadzieja, która jest najwcześniejszą formą tego, co stopniowo staje się wiarą dorosłych (Erikson, 1966, s. 59-63).

Refleksje pedagogiczne o byciu seniorem

Globalna zmiana jest efektem zastosowania nowych technologii, dyfuzji kulturowej oraz powiązań ekonomicznych i finansowych, oddziałujących permanentnie na sposób i rytm życia codziennego. Tak więc praca, rynek dóbr i usług oraz konsumpcja są nierozzerwalnie ze sobą powiązane i wywierają wpływ na rodzinę pojmowaną i jako instytucja, i jako grupa społeczna. Jednostki w celu nabycia różnorodnych dóbr poświęcają coraz więcej czasu na pracę, tracąc jednocześnie wiele wartości uznanych za tradycyjne – rodzinę, posiadanie dzieci, stabilizację, solidarność, bezpieczeństwo czy wspieranie starszych generacji. Idei postępu, z nadzieją „lepszego przyszłości”, towarzyszy pluralizm interpretacji – zalewająca dzisiejszego człowieka

lawina przeróżnych doświadczeń, które oszłamiają i dezorientują. Człowiek stoi często bezradny wobec chaosu bezsensu.

Czy można traktować człowieka jak „tryb maszyny społecznej”? Na to pytanie odpowiada Teresa Kukołowicz, autorka artykułu pt. „O wychowaniu i wychowawcy” umieszczonego w czasopiśmie „Problemy opiekuńczo-wychowawcze” (1996, nr 1), która porusza ważne dla teorii wychowania problemy, cytując za Guardinim: „...dostateczne rozeznanie w sobie samym poucza mnie, że nie mogę stać się sobą, jak tylko poświęcając się czemuś, co nie jest mną. Życie oznacza – „żyć czymś”. Nie można po prostu żyć”. Autorka stwierdza, że człowiek podejmuje aktywność w trzech sferach działalności – teorii (ma za przedmiot prawdę), praktyce (dobro), wytwórczości (piękno). W rezultacie człowiek poprzez swoje działanie wchodzi w szereg relacji, dzięki którym zmienia siebie i inne układy. Na zakończenie autorka podsumowuje rozwiązanie problemu – dążenia do doskonałości, pokonania rozpiętości między człowiekiem, którym chce się być, a człowiekiem realnym, stwierdzając, że może dokonać się to za sprawą działania – bycia w relacji w prawdzie, dobru i pięknie wobec innych ludzi i świata¹. Podobnie chrześcijanin jest powołany do czynienia dobra i dawania świadectwa swym życiem. Prawda, dobro i miłość stanowią bowiem punkty orientacyjne aktywności człowieka².

Rodzina wielopokoleniowa to rodzina składająca się z kilku generacji mieszkających we wspólnym domostwie. Dziś rodziny takie są coraz rzadziej spotykane i obserwuje się tendencję odchodzenia od tego modelu. Czasy, kiedy całe rodziny z dziadkami i wnukami zasiadały przy wspólnym stole, już powoli mijają. W opracowaniach książkowych zawarte są wspomnienia i opisy sięgających końca XIX wieku polskich tradycji rodzinnych, zachowanych jako część dziedzictwa kulturowego. Zawdzięczamy to w dużej mierze naszym przodkom, którzy przekazywali swoim potomkom własne tradycje rodzinne i zwyczaje. Do dzisiaj w naszym życiu codziennym używamy wielu przysłów i porzekadeł, które nazywamy mądrością narodu. Były one przekazywane z pokolenia na pokolenie. Do tej pory w wielu polskich domach starsi członkowie rodziny wspominają historie z dzieciństwa, o ciekawych obrzędach i zwyczajach z dawnych czasów, ciekawych zdarzeniach rodzinnych. Głównym powodem takich opowieści jest chęć pokazania młodym pokoleniom, jakie postawy i zachowania mają wpływ na nasz rozwój w rodzinach, na kształtowanie naszych charakterów i nawyków w dzieciństwie oraz jakie błędy popełnili dziadkowie, czy rodzice, przed którymi można ustrzec młodych i pokazać niebezpieczeństwa, jakie wy wpływają z różnorodnych sytuacji.

Zasadniczo panuje przekonanie, że osoby starsze powinny tworzyć wspólnotę rodziny wielopokoleniowej i wносить do niej wartości, które kojarzą się z wiekiem starszym. Są to przede wszystkim wartości bardzo potrzebne pokoleniu młodszemu: mądrość i doświadczenie życiowe, umocniona wiara – wraz z wiekiem wzrasta aktywność religijna, mniejsze uzależnienie od konsumpcji, na którą młody człowiek jest bardziej wrażliwy, oraz wpływ emocjonalny – autorytet dla młodszych członków rodziny. Ludzie starsi mają więc atuty, potencjał, który należy odkryć nawet przed nimi samymi, a także przed społeczeństwem. Trzeba zainteresować się

¹ T. Kukołowicz, *O wychowaniu i wychowawcy*, „Problemy opiekuńczo-wychowawcze” 1996, nr 1, s. 3-7.

² W. Sroczyński, *Wartości w pedagogice społecznej*, „Ruch Pedagogiczny” 2006, nr 3-4, s. 34-39.

ich samopoczuciem, ponieważ trudności, zwłaszcza zdrowotne, potrafią rodić w nich przekonanie o niższej wartości, a nawet o tym, że stają się ciężarem dla otoczenia. Tak rozumiane tradycyjne miejsce jest umotywowane więzią rodzinną i szacunkiem dla doświadczenia, jakim mogą dziadkowie cieszyć się w rodzinie.

Większość Polaków ma świadomość więzi łączących ich z dziadkami; zdają sobie sprawę z bogactwa dziedzictwa, jakie zawdzięczają swoim dziadkom: zasady moralne, wiarę religijną, poczucie, że są kochani, znajomość dziejów rodziny, takie cnoty, jak: obowiązkowość, pracowitość, samodyscyplina, silna wola, miłość do ojczyzny, znajomość niektórych wydarzeń historycznych, opiekę i wychowanie, praktyczne umiejętności, zainteresowania, hobby, mieszkanie, pomoc w prowadzeniu domu. Starsi są potrzebni: są oni wsparciem emocjonalnym dla młodego pokolenia, są pomocni materialnie; dzięki osobom starszym w rodzinie młode pokolenie ma ułatwioną opiekę nad swoimi dziećmi. A kto ma zaopiekować się starszymi osobami? – to przede wszystkim obowiązek dzieci albo całej rodziny. Natomiast ideałem jest zamieszkanie z dziećmi w razie potrzeby, a nawet stałe zamieszkanie.

Szanse edukacji w okresie dorosłości

Człowiek dorosły kieruje się ku innym oczekiwaniom, gdyż inne wymagania stawia mu najbliższe środowisko, w którym żyje³. Według E. Eriksona, fazę średniej dorosłości (35-60 lat) charakteryzują zadania rozwojowe: prowadzenie domu, opieka nad dziećmi, dbanie o karierę zawodową. Dochodzi do tego kryzys psychospołeczny – generatywność kontra stagnacja oraz zagrożenia dla rozwoju: menopauza; dorośli i ich starzejący się rodzice⁴. Okres środkowej dorosłości określany jest przez Lecha Witkowskiego (za E. Eriksonem) jako stadium życiodajności, generatywności, kreatywności w życiu osobistym i zawodowym. Może ono być źródłem szeregu zasobów: mądrości życiowej, doświadczenia, dojrzałej osobowości i poczucia kompetencji. Jest to potrzebne w spotkaniu się ludzi w różnym wieku i na różnym poziomie kompetencji. Szansą rozwojową dla obu pokoleń jest wzajemne uzupełnianie się⁵. Bez tego spotkania nie można mówić o rozwoju ani młodszych, ani starszych. Okres środkowej dorosłości zmusza do głębokiej refleksji nad sensem swego dotychczasowego życia, rozstrzygnięcia o jakości i konsekwencji realizacji określonych zadań, co wpływa na poczucie własnej wartości. Gdy pojawia się depresja, to zanizony obraz siebie skutkuje deficytem konstruktywnych strategii radzenia sobie w kolejnym stadium rozwojowym i może być źródłem zaburzeń adaptacyjnych⁶. Człowiek dorosły powinien wypracować takie mechanizmy przystosowawcze, które ułatwią mu przejście w okres starości. Generatywność wyraża się poprzez pomaganie w rozwoju i przekazywanie wartości przyszłemu pokoleniu oraz zdolność aktywnego konstruowania siebie, rozwijania własnej tożsamości, dbania o swój wszechstron-

³ M. Molicka, *Najpiękniejszy wiek to ten, w którym się jest – starość jako pozytywny etap życia*, „Praca Socjalna” nr 3/2007, s. 107-111.

⁴ E. H. Erikson, *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1997, s. 33 i nn.

⁵ L. Witkowski, *Rozwój i tożsamość w cyklu życia. Studium koncepcji Erika H. Eriksona*, WIT-GRAF, Toruń 2000, s. 71 i nn.

⁶ A. Brzezińska, *Dorosłość – szanse i zagrożenia dla rozwoju* [w:] *Szanse i zagrożenia w okresie dorosłości*, red. A. Brzezińska, K. Appelt, J. Wojciechowska, Fundacja Humaniora, Poznań 2002, s. 11-23.

ny rozwój. Stabilizacja w życiu zawodowym pozwala na realizację swoich zainteresowań oraz rozbudowanie życia wewnętrznego, duchowego⁷.

Kluczowym pojęciem dla współczesnej koncepcji rozwoju człowieka jest pojęcie interakcji – „trzecia siła” – aktywność własna człowieka. Istnieje silny związek między działalnością osób dorosłych a pomnażaniem różnorodnych zasobów społeczności: edukacyjnych, kulturowych, ekonomicznych. Charakterystyczna dla tego okresu jest rosnąca świadomość wpływającego czasu, którą można zaakceptować i twórczo wykorzystać bądź żałować minionych lat⁸.

Przez wychowanie ludzi dorosłych – według Lucjana Turowsa – rozumiemy proces kształtowania u nich tych cech intelektu i charakteru, zdolności i inteligencji, które umożliwiają im lepsze, społecznie bardziej wartościowe wykonywanie zawodowych, społecznych i rodzinnych obowiązków i zadań, ułatwiając im indywidualny awans⁹.

Edukacja dorosłych jest:

- funkcją i przejawem procesów aktywności życiowej, podejmowanych i realizowanych różnorodnych zadań, przy czym występuje tu pewna prawidłowość, że im ta aktywność jest bogatsza, wszechstronniejsza i bardziej wysublimowana, a także im te zadania są bardziej złożone, konstruktywne i twórcze, tym bardziej wartościowe i owocne są procesy rozwoju psychofizycznego człowieka dorosłego;
- procesem intencjonalnego, obliczonego na urzeczywistnienie celów edukacyjnych, planowego, intensywnego i długofalowego oddziaływania jednych ludzi na drugich, a także procesem formalnych oddziaływań, które w danym społeczeństwie stanowią trzon systemu oświaty dorosłych, będący skupieniem i oparciem dla racjonalnych oddziaływań osobotwórczych licznych podmiotów;
- procesem intencjonalnych i na różnym poziomie zorganizowanych działań autoedukacyjnych rozwijającej się lub korygującej swój rozwój jednostki, ukierunkowującej go zgodnie z własnymi standardami psychicznymi i dokonywanymi antycypacjami, swoiście wykorzystującej różnorodne zewnętrzne wpływy edukacyjne i tworzone możliwości bogacenia własnej osobowości¹⁰.

Za wskaźnik dobrej adaptacji ludzi starszych do życia w zmienionej dla nich sytuacji społecznej można przyjąć: poczucie własnej wartości, użyteczności i ważności, cele na przyszłość i postawy życiowe¹¹.

Z. Szarota proponuje zastosować w pracy z osobami starszymi strategię czterech „P”: protekcji, prewencji, partycypacji i promocji. Protekcja to ochronno-wspierające działania na

⁷ M. Kiela-Turska, *Rozwój człowieka w pełnym cyklu życia* [w:] *Psychologia. Podręcznik Akademicki*, red. J. Strelaua, t. 1, GWP, Gdańsk 2000, s. 317-332.

⁸ J. Piaget, *Punkt widzenia Piageta*, „Psychologia Wychowawcza” nr 12/1969, s. 509-531; L. S. Wygotski, *Geneza wyższych funkcji psychicznych* [w:] L. W. Wygotski, *Wybrane prace psychologiczne*, PWN, Warszawa 1971, s. 118-128.

⁹ L. Turows, *Andragogika ogólna*, Siedlce 1993, s. 22.

¹⁰ D. Jankowski, K. Przyszczypkowski, J. Skrzypczak, *Podstawy edukacji dorosłych. Zarys problematyki*, Poznań 1999, s. 16.

¹¹ J. Stochmialek, *Problematyka starości, śmierci i żaloby w refleksji teoretycznej*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” nr 1/2010, s. 55-59.

rzecz ludzi starych w ramach polityki społecznej państwa. Prewencja oznacza zapobieganie starzeniu się patologicznemu w wymiarze zdrowotnym i społecznym. Włączenie seniorów w funkcjonowanie społeczeństwa obywatelskiego – to partycypacja. Promocja zaś oznacza zmiany w stereotypowym myśleniu na temat starości, poprzez inicjowanie akcji społecznych, prowadzenie programów edukacyjnych¹².

Potrzebę wspierania seniorów silnie akcentuje też W. Wnuk. Jej zdaniem starość może być pięknym okresem życia pod warunkiem, że nie zostawimy seniorów samych sobie. Tylko elity bowiem dadzą sobie radę. Pozostałe osoby stare wymagają zachęcania do aktywności i tworzenia odpowiednich warunków do bycia aktywnym¹³.

Edukacja permanentna w ponowoczesności

Edukacja i globalizacja to dwa istotne zjawiska społeczne, odgrywające wciąż główną funkcję w procesie kształtowania zdrowych relacji interpersonalnych. Są one ze sobą ściśle powiązane kategoriami społecznymi, gospodarczymi, politycznymi i kulturowymi. Wykształcenie jest istotnym elementem procesu globalizacji, determinuje jego rozwój i stanowi przygotowanie jednostki do poruszania się w świecie. Zmiany społeczne determinowane przez dynamiczny rozwój zglobalizowanej gospodarki, wzmożona potrzeba definicji nowego modelu człowieka, który rozwija się całościowo, nadają nowy wymiar procesom edukacyjnym. Jak podaje Elżbieta Walkiewicz: „(...) edukacja teraźniejszości i przyszłości winna uwzględniać przemiany społeczne i gospodarcze, jak również powinna być nastawiona na poszukiwanie sposobów, za pomocą których można rozwiązywać bądź osłabiać procesy globalne, takie jak: groźba zagłady, katastrofa nuklearna, polaryzacja bogactwa i nędzy (Walkiewicz, 2008, s. 42). Multikulturowość i wielość problemów globalizacji stawiają przed współczesnymi badaczami edukacji konieczność stworzenia takich programów i kursów, które pozwolą wykształcić ludzi dorosłych do życia w świecie bez granic. Do naczelnych zadań oświaty dorosłych w dobie ponowoczesności należy kreowanie społeczeństwa obywatelskiego, tj. nowego modelu człowieka znającego swoją wartość, szanującego tradycje patriotyczne i własną godność, a zarazem szanującego godność innego człowieka. W tym rozumieniu społeczeństwo obywatelskie kształtuje współczesnego Europejczyka uznającego własną autonomię i odmiennność innych jednostek. W obecnej sytuacji priorytetem staje się edukacja i wychowanie zgodnie z wymogami demokratycznymi, oparte na dialogu i konsensusie, niezależnie od opcji światopoglądowych, społecznych i politycznych. Wychowanie takie można określić mianem wychowania podstawowego. Głównym zadaniem edukacji w obszarze aksjologicznym jest kształtowanie w jednostce umiejętności samodzielnego, twórczego oraz krytycznego myślenia – jest to niezbędne, aby człowiek dorosły mógł samodzielnie dobierać niezbędne mu treści kształcenia.

¹² Z. Szarota, *Spoleczne wykluczenie starości – edukacyjna riposta* [w:] *Wyzwania współczesnej edukacji dorosłych*, Mysłowice 2007, GWSP, s. 85-99.

¹³ W. Wnuk, *Idea animacji wobec psychospołecznych problemów starzenia się* [w:] *Wyzwania współczesnej edukacji dorosłych*, Mysłowice 2007, GWSP, s. 132-139.

Należy zdawać sobie sprawę z tego, że „wiedza, którą kiedyś zdobyliśmy, wymaga ciąglego aktualizowania, musimy więc w dalszym ciągu się uczyć, aby być „na bieżąco”.

W końcu XX i na początku XXI wieku powstały liczne formy kształcenia bezinteresownego, takie jak:

- rozległe działania wśród ludzi trzeciego wieku,
- regionalne uniwersytety ludowe,
- przeróżne wszechnice regionalne i lokalne,
- bardzo interesujące programy popularnonaukowe, kulturalne i rozrywkowe, w tym liczne konkursy i inne formy aktywizacji grup społecznych, prowadzone przez środki masowej komunikacji, szczególnie przez telewizję¹⁴.

Aktywność seniorów w doświadczeniu gminy Pszczyna

W gminie Pszczyna powstał Uniwersytet Trzeciego Wieku, który posiada wiele sekcji, w których seniorzy mają możliwość edukacji ustawicznej. Pomysł aktywizacji ludzi starszych w Pszczynie zrodził się na spotkaniu pani wiceburmistrz Grażyny Goszcz z przewodniczącymi rad osiedli. Inicjatywę podjęła grupa „zapaleńców”, którzy dostrzegli potrzebę powołania Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Pszczynie i postanowili wyjść naprzeciw problemom ludzi starszych. Celem działania inicjatorów była aktywizacja tej licznej grupy mieszkańców. Projekt uzyskał akceptację i wzbudził ogromne zainteresowanie wśród mieszkańców powiatu pszczyńskiego.

W lutym 2012 roku na Zebraniu Założycielskim powołano Komitet Założycielski. Członkowie tych organów zmierzali się ze wszystkimi formalnościami administracyjno-prawnymi i w wyniku ich przezwyciężenia Stowarzyszenie Pszczyński Uniwersytet Trzeciego Wieku zostało zarejestrowane w dniu 9 lipca 2012 r. Działalność statutową rozpoczęło 3 października 2012 r. uroczystą inauguracją I roku akademickiego 2012/2013, która rozpoczęła się Mszą Świętą w Kościele Wszystkich Świętych, po której słuchacze udali się do Stajni Książęcych. Tam odebrali legitymacje PUTW i pamiątkowe birety oraz plan wykładów i harmonogram zajęć w sekcjach zainteresowań. Na zakończenie uroczystości zebrani wysłuchali nastrojowego programu artystycznego w wykonaniu młodych pszczyńskich artystów.

Stowarzyszenie PUTW obecnie liczy ponad 400 słuchaczy, którzy biorą udział w wykładach plenarnych oraz zajęciach w sekcjach zainteresowań, jeżdżą na wycieczki turystyczne, spektakle teatralne, operetkowe i kinowe. Biorą udział w rajdach rowerowych, olimpiadach sportowych letnich i zimowych. Rok akademicki składa się z dwóch semestrów, z których każdy trwa cztery miesiące.

Uniwersytet jest organizacją pozarządową posiadającą osobowość prawną. Środki na działalność pochodzą ze składek członkowskich oraz ze środków finansowych pozyskanych w konkursach.

¹⁴ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2005, s. 405.

Misją Pszczyńskiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku jest aktywizacja osób w wieku 50+ zamieszkałych na terenie powiatu pszczyńskiego do dalszego rozwoju i integracji społecznej poprzez udział w proponowanych zajęciach dostosowanych tematycznie do grupy odbiorców. Słuchacze PUTW będą mieli możliwość rozwijania swoich pasji, znalezienia nowego hobby i poznania wielu interesujących ludzi. PUTW jako stowarzyszenie będzie rzecznikiem osób starszych w trosce o ich rozwój kulturalny oraz społeczny. We współczesnym świecie coraz częściej dostrzegana jest mądrość i doświadczenie ludzi w starszym wieku, którymi mogą się dzielić z młodszym pokoleniem.. PUTW daje szansę rozwoju osobistych zainteresowań osobom w wieku dojrzałym oraz wykorzystania ich doświadczeń życiowych i zawodowych przez poparcie ich wiedzą akademicką z wielu fascynujących dziedzin. Chce pomóc starszym osobom uwierzyć we własne siły i możliwości intelektualne oraz kształtować nowe umiejętności i przezwycięzać ich poczucie osamotnienia.

PUTW pomaga zaspokajać potrzeby: samokształcenia, poznawania środowiska, poszerzania wiedzy i umiejętności, wykonywania społecznie użytecznych działań, wypełnienia wolnego czasu, utrzymywania więzi towarzyskich, rozwoju psychicznego i fizycznego, a także możliwości realizacji młodzieńczych marzeń, które były dotychczas nie do pogodzenia z życiem zawodowym i obowiązkami wobec rodziny.

Współpraca młodzieży z seniorami

Przemiany społeczno-ekonomiczne oraz polityczne ostatnich lat sprawiły, że młodzież napotyka coraz więcej sytuacji utrudniających rozwój i osiągnięcie samodzielności, wyboru zawodu przyszłości. W teorii wychowania nastąpił kryzys celów i ideałów wychowawczych, a w praktyce odsunięto seniorów od wspólnego mieszkania w domach, w których wychowuje się młode pokolenie. Młodzież styka się z problemami takimi, jak: nieumiejętność radzenia sobie z sytuacjami trudnymi (wzrost liczby samobójstw), kryzys ideałów, kryzys rodziny oraz kryzys szkoły jako instytucji wychowującej¹⁵. Podczas gdy współczesna rodzina przechodzi kryzys, profilaktyka powinna być wpisana w działalność szkół. Dlatego też działania skierowane do społeczności uczniowskiej należy podzielić na te, nie wymagające wcześniejszej diagnozy, np. propagowanie zdrowego stylu życia, pomoc w rozwiązywaniu sytuacji trudnych, oraz na te altruistyczne, prospołeczne, które samookreślają młodych w roli obywatela „małej ojczyzny”.

W Pszczynie w ramach działań prospołecznych młodzież podejmuje współpracę z seniorami. Powiatowy Zespół Szkół nr 2 im. K. Miarki w Pszczynie w swej ofercie posiada Liceum Ogólnokształcące o specjalności mundurowej, gdzie młodzież przygotowuje się do przyszłego zawodu: policjanta, strażaka bądź funkcjonariusza zakładu karnego. Młodzież ta, działając w środowisku lokalnym, współpracuje również z seniorami. Oto wybrane przykłady:

25 listopada 2014 roku, pod czujnym okiem pszczyńskich policjantów i strażników miejskich, młodzież z klas mundurowych wręczała seniorom odblaski. Zwyczajowo, w dni targo-

¹⁵ G. Kujawiak, *Działania profilaktyczne poradni psychologiczno-pedagogicznej w zakresie niedostosowania społecznego młodzieży* [w:] *Pedagogika wobec kryzysów życiowych*, red. J. Stochmialek, Instytut Technologii Eksploatacji, Warszawa-Radom 1998, s. 375.

we, emeryci licznie odwiedzają pszczyńskie targowisko. Docierają do miasta swoimi samochodami, na rowerach oraz pieszo. Do każdego z nich starali się dotrzeć licealiści, zapinając na rękawach ich kurtek fluorescencyjne odblaski. Akcja ta, jest częścią stworzonego na początku tego roku programu „Młodzież – Seniorom”. Został on przygotowany z myślą o usystematyzowaniu działalności służb mundurowych i ratowniczych, przy wsparciu młodzieży, na rzecz seniorów. Podczas majowej debaty stróże prawa, wspólnie z uczniami klas mundurowych, starali się wypracować sposoby i metody dotarcia do osób starszych z tzw. profilaktyką. Jeden z punktów dotyczył właśnie bezpieczeństwa osób starszych w ruchu drogowym. Zwrócono wówczas uwagę na nienajlepszą widoczność pieszych poruszających się wieczorem wzdłuż ulic i niewidocznych z daleka rowerzystów. Dlatego młodzież, oprócz rozdawania odblasków, miała za zadanie spełnić się także jako ankieterzy. Rozmawiając z seniorami, uczniowie mieli za zadanie poznać nurtujące ich problemy i propozycje rozwiązań.

W dniu 14 stycznia 2015 roku uczniowie klas mundurowych wraz z funkcjonariuszami policji z pszczyńskiej komendy gościli studentów Uniwersytetu Trzeciego Wieku, biorąc udział w projekcie „Młodzież – Seniorom”. W spotkaniu z licealistami i przedstawicielami policji oraz straży pożarnej, którzy wsparli ich fachową wiedzą, wzięło udział około 30 seniorów. Omówiono najważniejsze problemy, z jakimi borykają się na co dzień osoby starsze oraz przedstawiono charakterystykę dotyczących ich przestępstw i zagrożeń. Tematem przewodnim zajęć było bezpieczeństwo osób starszych w domu i na drodze. Nie zabrakło wskazówek, co robić w przypadku pożaru, jak uniknąć zatrucia czadem, jak nie stać się ofiarą kradzieży, oszustwa internetowego lub metodą „na wnuczka”, jak poradzić sobie w sytuacjach wymagających udzielenia pierwszej pomocy i jak powiadomić służby ratunkowe. Słuchacze, w trakcie całego spotkania, zadawali prowadzącym pytania na nurtujące ich tematy związane z bezpieczeństwem, proponując równocześnie tematy kolejnych warsztatów. Na koniec wszyscy otrzymali odblaski i wzięli udział w dyskusji przy słodkim poczęstunku przygotowanym przez uczniów.

Spotkania z seniorami to nie tylko warsztaty, ale również przedstawienia. Wieczorem 5 listopada 2014 r. odbyło się spotkanie w Muzeum Prasy Śląskiej im. W. Korfańskiego w Pszczynie słuchaczy Uniwersytetu Trzeciego Wieku. Atrakcją było sporo:

- wystąpienie nauczyciela historii Michała Pudelko z prezentacją pt. „Śmierć w literaturze i malarstwie”;
- przedstawienie „Lilije Adama Mickiewicza z morałem” wykonane przez wybranych uczniów szkoły;
- prelekcja dr Natalii Ruman nt. „Śmierć i jej tajemnice – jaką pewnością powinni mieć seniorzy?”;
- wernisaż prac Marcina Smolarka z II klasy, prezentujących cykl dwunastu wizji degradujących człowieka.

Całość przedsięwzięcia została wysoko oceniona przez słuchaczy, padały życzliwe słowa w kierunku wykonawców.

Natomiast wieczorem dnia 29 listopada 2014 r. odbyło się spotkanie w Muzeum Prasy Śląskiej im. W. Korfanteo w Pszczynie seniorów z młodzieżą i harcerzami, podczas którego:

- seniorzy i harcerze uczestniczyli w warsztatach, dotyczących dziedzictwa kulturowego Pszczyny, przygotowanych przez dr Natalię Ruman;
- wysłuchali prelekcji o Rudolffie Wolnym, którą wygłosił kustosz Muzeum Prasy Aleksander Spyra;
- zostały zaprezentowane pomniki poległych harcerzy oraz żołnierzy na Ziemi Pszczyńskiej;
- uczniowie przedstawili autorską interpretację wierszy o tematyce wojennej;
- wszyscy zebrani wspólnie na koniec zaśpiewali pieśni harcerskie i patriotyczne.

Spotkanie to miało na celu uświadomienie, że kulturę należy rozpatrywać w perspektywie nie stylu życia, lecz stylu bycia, traktując lokalność nie jako przeciwieństwo globalności, ale jako jej aspekt. Sięganie do tych wartości i treści, które składają się na dziedzictwo kulturowe, pozwala oprzeć się naporowi kultury masowej. Edukacja, również historyczna, powinna wzmacniając to, co wspólne, prowadzić ucznia nie „poza”, lecz „w” i „poprzez” świat zróżnicowań i wielości, gdyż jak nie jest możliwe kształtowanie tożsamości bez dialogu z tym, co nowe bądź odmienne, tak wątpliwe jest uzyskanie porozumienia bez wspomaganie rozwoju tożsamości, identyfikacji i afiliacji społecznej. Należy żyć ze świadomością swojej przeszłości i pamiętać o tych, którzy nie szczędzili życia w obronie Ojczyzny.

Młodzież, spotykając się z seniorami, wychodzi również do pobliskich parafii, by wspólnie spędzić czas. Dnia 12 stycznia 2015 r. wybrani uczniowie, wspomagani przez przedstawicieli Scholi „Cantantens Angeli” parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa z Piasku, przedstawili słowno-kolędową refleksję na temat „Bożonarodzeniowej wieści”. Seniorzy mogli wysłuchać całości po każdej mszy św. w parafii pw. św. Jadwigi w Starej Wsi. Prezentowane były wiersze m.in. Leopolda Staffa, Bolesława Leśmiana czy ks. Józefa Tischnera oraz pastorałki i kolędy. Młodzi artyści otrzymali gromkie brawa oraz usłyszeli piękne słowa podziękowania.

Wieczorem w sobotę i niedzielę (29.03 i 30.03.2014 r.) młodzież z seniorami uczestniczyła w przepięknym koncercie oraz edukacyjnym spotkaniu w Muzeum Prasy Śląskiej w Pszczynie, jako Goście Honorowi. Impreza o nazwie XVI Wielkopostne Dialogi Muzyki i Poezji Plesna Civitas zorganizowana została przez Towarzystwo Miłośników Ziemi Pszczyńskiej oraz pod patronatem pana Pawła Sadzy, starosty pszczyńskiego. W Izbie u Telemanna miejsca były wypełnione po brzegi.

Dnia 6 maja 2014 r. uczennice klasy I wystąpiły razem z dr Natalią Ruman na Uniwersytecie Trzeciego Wieku w Urzędzie Miasta w Pszczynie. Słuchacze przybyli, by dowiedzieć się więcej na temat dziedzictwa kulturowego Górnego Śląska, ze szczególnym uwzględnieniem krzyży, kapliczek przydrożnych oraz figur świętych. Wysłuchali również przedstawienia muzyczno-poetyckiego o tej tematyce. Wszyscy zgodzili się, że obiekty te stanowią symbol wspólnoty kulturowej, religijnej i historycznej dla wielu społeczności lokalnych. Podkreślano, że te miejsca architektury sakralnej budowano z głębokiej pobożności i przeświadczenia, że

po ich postawieniu dane miejsce nabierze cech chrześcijańskich. To świadkowie historii naszego narodu i państwa.

Wnioski końcowe

W dalszym ciągu nie ma wypracowanego jednolitego programu kształcenia pedagogów, by pomagali młodzieży w większej interakcji z seniorami, i wreszcie modelu adaptacji osób starszych do edukacji ustawicznej w środowisku lokalnym. Doskonałym rozwiązaniem byłoby utworzenie Uniwersytetów Trzeciego Wieku w każdej miejscowości przy szkołach, by sprawniej współpracowały z młodym pokoleniem, które bez nich nie będzie mogło podążać w przyszłość. Nie zatracajmy naszych korzeni!

Aktywizacja społeczna osób starszych na przykładzie gliwickiego projektu *Senior – Obywatel* w ramach programu „Seniorzy w akcji”

Ludzie, którzy przyjmują swoją starość, nie robiąc z niej problemu, są młodszy od tych, którzy chcą za wszelką cenę zachować swoją młodość.

Antoni Kępiński

Wprowadzenie

Starość w ujęciu cyklu życia człowieka jest etapem naturalnym, jednak demograficzny proces starzenia się społeczeństw jest zjawiskiem nowym. Obecnie świat staje w obliczu wyzwania, jakie niosą za sobą wymagania ludzi starszych, niegdyś był on budowany przez i dla ludzi młodych.

Starzenie się społeczeństw jest procesem dziejowym, postrzeganym w aspekcie wielopokoleniowym i długoterminowym. Od kilkudziesięciu lat Europa ulega demograficznemu starzeniu się. Badania naukowe wskazują, że proces ten będzie się rozprzestrzeniał, skutkiem czego nastąpi zmiana proporcji pomiędzy osobami starszymi i młodymi.

Problem ten nakreślił Koffi Annan podczas drugiego Światowego Zgromadzenia ONZ, mówiąc: „(...) jesteśmy w samym środku cichej rewolucji, rewolucji, która u podstaw ma właśnie starzenie się społeczeństw. Implikuje to demograficzne, ekonomiczne, społeczne, kulturalne, a także psychologiczne i duchowe następstwa. Tę rewolucję bardziej odczuwają kraje rozwijające się”¹.

Starzenie się demograficzne występuje wtedy, kiedy wzrasta odsetek ludzi starych w ogólnej populacji. Istotne znaczenie w tym procesie ma zarówno wzrost liczby ludzi starych, jak i zwiększenie się ich procentowego udziału oraz spadek w młodszych grupach wiekowych².

W obliczu narastającego niżu demograficznego w Polsce zauważyć można, że polityka społeczna koncentruje się wokół ludzi starszych, których przybywa, a dane z 2013 roku wskazują, że stanowią oni 20% populacji.

Zgodnie z raportami Głównego Urzędu Statystycznego osób w wieku poprodukcyjnym jest 6.653.369, co stanowi około 18,4% populacji naszego kraju³. Z przeprowadzonych badań

¹ B. Ziębińska, *Uniwersytet Trzeciego Wieku jako instytucje przeciwdziałające marginalizacji osób starszych*, Katowice 2010, s. 42.

² B. Szatur-Jaworska, *Starzenie się ludności – zadania dla pracy socjalnej* [w:] K. Wódz, K. Faliszek, *Aktywizacja – integracja – spójność społeczna*, Toruń 2009, s. 51.

³ Dane z Raportu Głównego Urzędu Statystycznego, *Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności Polski w świetle prognozy na lata 2014-2050*, Warszawa 2013.

wynika, że Polska należy do grona krajów określanych jako „demograficznie stare”⁴. Zatem postrzeganie społeczeństwa polskiego w kategorii „starzejącego się” jest trafne i dodatkowo sugeruje, że należy podjąć takie działania, by wzbudzić w seniorach poczucie odpowiedzialności za swój rozwój fizyczny, psychiczny, a także aktywność społeczną. Należy pamiętać, że seniorzy jako najstarsi aktorzy życia społecznego, z bogatym doświadczeniem, powinni odgrywać kluczową rolę w kształtowaniu rzeczywistości, która ich otacza. Może to stać się jedynie w momencie reprezentowania i artykułowania potrzeb starszego pokolenia. W związku z tym potrzebna jest publiczna debata, za sprawą której zmienią się postawy wobec ludzi starszych, czego efektem będzie wzbudzenie w nich poczucia sprawstwa.

Spoleczne konsekwencje starzenia się ludności

Konsekwencje społeczne związane z procesem starzenia analizuje się na trzech poziomach: mikro, mezo i makro, uwzględniając uwarunkowania procesów społecznych, gospodarczych oraz politycznych w danym kraju.

Na poziomie mikro znajduje się rodzina. Wynikiem wpływu procesu starzenia się na funkcjonowanie osób starszych w rodzinie, która jest podstawową komórką społeczną, jest przede wszystkim zmiana proporcji pomiędzy grupami wieku (zmniejsza się ilość dzieci, a zwiększa liczba osób dorosłych). Skutkiem tego jest zmniejszenie ilości krewnych i powinowatych. Demografowie zakładają, że dzieci i wnuków w rodzinach będzie coraz mniej, więc ciężko będzie zapewnić opiekę i pomoc osobom w podeszłym wieku. Coraz mniej będzie rodzin czteropokoleniowych, zmniejszy się również ilość posiadanego rodzeństwa, dodatkowym problemem jest zwiększenie liczby rodzin niepełnych, które w znacznym stopniu wynika z rozwodów.

Podstawową rolę w rodzinie względem osób starszych, tzn. zapewniania im opieki i wsparcia, będzie pełniło więc pokolenie średnie, zwane pośrednikiem międzypokoleniowym. Skutkiem zmian demograficznych w rodzinie będą nowe role pełnione przez kobiety i mężczyzn w wieku średnim. „W tym zaś pokoleniu decydująca rola przypada kobietom. To one dostarczają pomocy zarówno dzieciom w rodzinie, jak i osobom starszym. Często jest to jednak wysiłek ponad ich siły. (...) Utrzymanie opiekuńczej funkcji rodziny wobec starszego pokolenia będzie wymagało od mężczyzn większego niż do tej pory zaangażowania w te zadania, a więc bardziej partnerskiego modelu rodziny”⁵.

Brunon Synak pisze: „(...) najważniejszą instytucją zaspokajania potrzeb, podstawową grupą oparcia i poczucia bezpieczeństwa, terenem aktywności i źródłem satysfakcji życiowej jest nadal rodzina”⁶. Dlatego niezwykle ważne jest, aby państwo i organizacje pozarządowe wspierały rodziny w pełnieniu funkcji opiekuńczej poprzez szeroko rozumianą profilaktykę, świadczenia pieniężne, usługi pielęgnacyjne dla osób leżących i wszelką pomoc środowiskową.

Wydłużanie się czasu trwania życia wpływa na pełnienie przez osoby starsze roli babci i dziadka. Proces ten dzieli się na dwie fazy. W pierwszej wnukowie są jeszcze mali, a dziad-

⁴ J. Kurkiewicz, *Ludzie starsi w rodzinie i społeczeństwie*, Kraków 2007, s. 38.

⁵ A. Baranowska, *Starzenie się społeczeństwa i związane z tym konsekwencje – perspektywa socjologiczna* [w:] A. Baranowska i in., *Spoleczny wymiar życia i aktywności osób starszych*, Toruń 2013, s. 49.

⁶ *Ludzie starzy w warunkach transformacji ustrojowej*, red. B. Synak, Gdańsk 2000, s. 14.

kowie mają przeważnie siły i zdrowie, co umożliwia im pozostawanie w dobrych kontaktach z wnukami. Wymaga to od seniorów często dużego zaangażowania, ale umożliwia powrót matki dziecka do pracy. Druga faza następuje wtedy, gdy wnuki dorastają, zanika potrzeba sprawowania stałej opieki nad nimi. Często jest ona mniej radosna dla seniorów, gdyż wcześniejsze bliskie kontakty i spotkania z wnukami są rzadsze, a bywa i tak, że zanikają⁷.

Starzenie się ma więc duże znaczenie i wpływ na miejsce osób starszych w rodzinie oraz – w szerszym rozumieniu – w społeczeństwie.

Drugim poziomem, na który ma wpływ proces starzenia się, jest społeczność lokalna. Jest to kolejny obszar po rodzinie, w którym osoby starsze mogą się aktywizować i zaspokajać swoje potrzeby. Znaczący wzrost w populacji ilości osób starszych wymaga wypracowania zmian w lokalnej polityce społecznej, organizacji komunikacji publicznej i warunków przestrzennych sprzyjających tym osobom.

Zbigniew Woźniak określił politykę społeczną wobec starości i osób starszych jako: „zespół celowych działań publicznych i innych podmiotów społecznych służących tworzeniu, poprawie, a także utrzymaniu statusu społecznego, bezpieczeństwa i jakości życia osób starszych oraz możliwości ich udziału w kulturze i życiu społecznym, zwiększających szansę prowadzenia przez najstarsze pokolenie aktywnego i niezależnego życia”⁸. Tak więc polityka społeczna podejmuje działania w sposób planowy i celowy, których rezultatem ma być poprawa sytuacji życiowej osób starszych. Działa na rzecz praw seniorów, odnosi się do oświaty, kultury, organizowania czasu wolnego, ochrony pracy i poprawy warunków mieszkaniowych, pomocy obłożnie chorym, organizacji czasu wolnego.

Realizacja polityki społecznej opiera się na trzech zasadach: subsydiarności, lokalności i kompleksowości oceny potrzeb. Bardzo istotna jest zasada subsydiarności, zgodnie z którą realizowanie celów wymaga stwarzania warunków umożliwiających korzystanie z pomocy rodziny i potencjału sąsiedzkiego. Dopiero, gdy dana osoba takiej pomocy nie ma, powinno być jej udzielone wsparcie płynące z organizacji pozarządowych, instytucji samorządu terytorialnego i dalszych grup nieformalnych. Z kolei zasada lokalności stwarza najlepsze warunki aktywizacji i integracji społecznej seniorów. Natomiast zasada kompleksowości mówi o tym, że ocena potrzeb osób starszych powinna być całościowa. Diagnoza powinna określać rodzaj i wielkość potrzeb oraz ocenę ich zaspokajania przy wykorzystaniu najbliższego otoczenia seniorów⁹.

Analizując powyższe założenia możemy dojść do wniosku, że polityka społeczna skierowana do osób starszych powinna działać wielokierunkowo, wspierać rodziny w funkcjach ekonomicznych, opiekuńczych i pielęgnacyjnych. Aby móc realizować te zadania, konieczne jest wprowadzenie licznych zmian w środowiskach lokalnych, przede wszystkim

⁷ B. Szatur-Jaworska, P. Błędowski, M. Dziegielewska, *Podstawy gerontologii społecznej*, Warszawa 2006, s. 248.

⁸ Z. Woźniak, *Edukacja i poradnictwo dla seniorów jako narzędzia przeciwdziałania i wychodzenia z bezradności* [w:] *Przeciw bezradności społecznej. Materiały II Konwencji Ruchu Przeciw Bezradności Społecznej*, Kraków 2003, s. 80.

⁹ A. Baranowska, *Starzenie się społeczeństwa i związane z tym konsekwencje – perspektywa socjologiczna* [w:] *Społeczny wymiar życia i aktywność osób starszych*, Toruń 2013, s. 50-51.

w lokalnej polityce społecznej, organizacji komunikacji publicznej oraz zagospodarowaniu przestrzeni.

Potrzebne jest tworzenie sieci instytucji społecznych, np. klubów seniora, aby ludzie starsi mogli się aktywizować wśród bliskiej społeczności lokalnej. Zachodzi konieczność reorganizowania służby zdrowia, zwiększenia liczby lekarzy, pielęgniarek i opiekunek osób z ciężkimi chorobami. W związku z częstym korzystaniem przez osoby starsze z komunikacji publicznej, środki transportu powinny być dostosowywane. Zmian wymaga również organizacja przestrzeni publicznej, ważne jest likwidowanie barier architektonicznych, stwarzanie możliwości bezpiecznego poruszania się osobom starszym oraz tworzenie miejsc sprzyjających odpoczynkowi¹⁰.

Politolodzy określają zjawisko wzrostu liczby osób starszych w społeczeństwie jako „siwienie elektoratu.” Zjawisko to nazywane jest tak ze względu na faktyczny udział seniorów w wyborach. Frekwencja wyborcza wśród osób starszych jest wysoka, dlatego coraz więcej partii politycznych kieruje swoje programy wyborcze właśnie do tej grupy społecznej. Niestety, obietnice polityczne skierowane do osób starszych często nie są potem realizowane. W związku z problemem reprezentowania osób starszych na scenie politycznej pojawia się coraz więcej związków zawodowych, stowarzyszeń i partii, których nadrzędnym celem jest zabranie głosu w imieniu seniorów. Zjawisko to niesie za sobą pozytywne skutki w ochronie interesów osób starszych, jednak może mieć także negatywne w postaci zaostrzenia konfliktów między pokoleniami przy podziale środków publicznych i kształtowaniu wizerunku seniorów jako grupy, która kosztem młodszych pokoleń dąży do zaspokojenia swoich potrzeb¹¹.

W wielu krajach UE, jak i w Polsce można zaobserwować zmiany modelu polityki społecznej. Przede wszystkim polegają one na zachęcaniu osób starszych do pozostawiania na rynku pracy. W Polsce od 2013 r. zaczęto stopniowo wprowadzać późniejszy wiek odejścia na emeryturę, który zarówno dla kobiet, jak i mężczyzn ma wynosić 67 lat. W związku z tym wkrótce kondycja fizyczna osób odchodzących na emeryturę będzie gorsza niż dotychczas. Osoby starsze z krótkim stażem pracy bądź korzystające wyłącznie ze świadczeń systemu ubezpieczeń społecznych będą uzyskiwały niskie dochody, co będzie powodowało wiele wyrzeczeń materialnych tych osób.

Istotne jest również z punktu widzenia społecznego umożliwienie całożyciowej edukacji i nauki. Pozostawanie dłużej na rynku pracy będzie wymagało często podwyższania lub zmiany kwalifikacji nawet we wczesnym okresie starości. Ważne jest więc opracowywanie nowych programów nauczania zawodowego, metod i form dydaktycznych skierowanych do osób po pięćdziesiątym roku życia.

Zjawiska te wpłyną na rozwój edukacji i nauki. Badania nad procesem starzenia się i starości rozwijają się, powstają ośrodki skupiające się na problematyce osób starszych. Tworzone

¹⁰ B. Szatur-Jaworowska, P. Błędowski, M. Dziegielewska, *Podstawy gerontologii społecznej*, Warszawa 2006, s. 249.

¹¹ A. Baranowska, *Starzenie się społeczeństwa i związane z tym konsekwencje – perspektywa socjologiczna* [w:] *Społeczny wymiar życia i aktywności osób starszych*, red. A. Baranowska, E. Kościńska, K. M. Wasilewska-Ostrowska, Toruń 2013, s. 53.

są nowe kierunki na wyższych uczelniach i zawody w celu pozyskania osób na rynku pracy z kwalifikacjami odpowiednimi do pracy z seniorami¹².

Aktywność jako źródło sprawności życiowej ludzi starszych. Prezentacja projektu „Senior Obywatel” realizowanego w ramach programu „Seniorzy w akcji”

Aktywny styl życia seniorów umożliwia im zachowanie sprawności psychofizycznej i zdrowotnej, zapewnia samodzielność, daje możliwość bycia niezależnym i zaradnym życiowo. Pozwala zaspokajać potrzeby człowieka, umożliwia funkcjonowanie w określonych grupach, pełnienie ról społecznych, daje poczucie akceptacji społeczeństwa. Osoby mało aktywne i biernie uczestniczące w życiu społecznym mogą cierpieć na samotność i brak akceptacji ze strony społeczeństwa¹³.

Ważne jest, aby osoby starsze były aktywne życiowo, oczywiście zależne jest to od ich stanu zdrowia. Możliwość kontynuowania pracy po odejściu na emeryturę, częste spotkania z rodzinami, czynne uczestnictwo w życiu społeczności lokalnych, rozwijanie zainteresowań sprzyjają rozwojowi osób starszych, dają im poczucie, że są komuś potrzebni, nie czują się samotni, mają chęci do podejmowania większej ilości działań.

Coraz częściej zaobserwować można zjawisko aktywizacji seniorów w obszarze życia społecznego. Przybywa organizacji pozarządowych, kierujących swoje działania właśnie do seniorów, a także rządowych programów, z których dotacje przeznaczane są na realizację działań zmierzających ku aktywizacji i przeciwdziałaniu ich marginalizacji.

Jedną z organizacji pozarządowych, które zajmują się animacją ludzi starszych, jest Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę” z Warszawy. Dzięki wsparciu finansowemu Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności co roku organizuje konkurs pt. „Seniorzy w akcji”. Dotacje ze środków konkursu są przyznawane na realizację inicjatyw, które angażują osoby starsze do działania na rzecz społeczności lokalnej, promują wolontariat osób starszych i współpracę międzypokoleniową.

Wsparcie w ramach konkursu uzyskują pomysły opracowane przez osoby powyżej 60. roku życia we współpracy z wybraną organizacją czy instytucją nienastawioną na zysk, np. fundacją, stowarzyszeniem, domem kultury czy biblioteką. Seniorzy mogą zgłaszać projekty indywidualnie oraz we współpracy z osobą do 35 roku życia.

W roku poprzednim, wśród nagrodzonych inicjatyw 7. edycji konkursu, jednym z 33 docenionych, a zarazem dofinansowanych pomysłów został projekt pn. „Senior Obywatel” realizowany w duecie międzypokoleniowym przez doktorantkę Uniwersytetu Śląskiego – Zofię Trzeszkowską oraz wolontariusza gliwickiego klubu seniora, Pana Stanisława Łuczyńskiego.

Celem projektu jest promocja partycypacji obywatelskiej wśród seniorów, zwiększenie ich świadomości w zakresie korzyści płynących z angażowania się w życie publiczne oraz aktywne zagospodarowanie czasu wolnego. Aby osiągnąć ten cel, zainicjowano cykl warsztatów

¹² B.Szatur-Jaworska, P. Błędowski, M. Dziegielewska, *Podstawy gerontologii społecznej*, Warszawa 2006, s. 256.

¹³ Tamże, s. 161-162.

w formie kawiarenki dla seniorów, które rozpoczęły się w styczniu i trwają do kwietnia 2015 roku w poszczególnych dzielnicach Gliwic: Zatorze, Szobiszowice, Ligota Zabrska, Ostropa oraz Łabędy.

W trakcie spotkań uczestnicy poznają procedurę składania wniosków do budżetu miasta i wraz z trenerami w wieku 20+ uczestniczyć będą w spacerach badawczych, podczas których zaobserwują najpilniejsze potrzeby swoich dzielnic. Zostaną one umieszczone na interaktywnej mapie potrzeb Gliwic, a następnie wszyscy mieszkańcy będą mogli głosować na te, które ich zdaniem są konieczne do rozwiązania. Inicjatywa ta ma na celu zapoznanie mieszkańców z ideą budżetu obywatelskiego.

Podsumowaniem projektu będzie wydarzenie pt. „Okrągły Stół Aktywnego Obywatela”, podczas którego uczestnicy zaprezentują rezultaty swojej pracy, czyli sporządzone wnioski do budżetu miasta z ich dokładną analizą, a także przedstawią mapę potrzeb Gliwic wraz z wynikami głosowania mieszkańców.

Z punktu widzenia Pana Stanisława – seniora, wolontariusza projektu, zainicjowane działania przyniosły oczekiwany skutek, ale nie należy ich przerywać, tylko inicjować podobne: „Spotkania w ramach kawiarenek przyniosły chyba więcej dobrego niż zakładaliśmy. Przede wszystkim okazało się, że w mieście brakuje dzielnicowych przestrzeni dla seniorów. Nam, ludziom starym, potrzeba ciągłej aktywizacji. Nie możemy siedzieć w domu, musimy się rozwijać, bo nasz

umysł nadal tego potrzebuje. Musimy przebywać z młodymi i nadążać za ich pomysłami. Dzięki Pani Zosi udało się nie tylko wypromować partycypację społeczną wśród seniorów, którzy jako doświadczeni życiowo obywatele powinni mieć możliwość współdecydowania w ważnych dla nich sprawach, ale również uświadomić starszemu pokoleniu, że w młodych ludziach tkwi potencjał i integracja międzypokoleniowa odgrywa obecnie istotną rolę”.

Zdjęcie 1 i 2. Spotkanie w ramach Kawiarenki Seniora w dzielnicy Zatorze.

Podsumowanie

Obserwując zmiany demograficzne zachodzące w polskim społeczeństwie, dostrzega się, że aktywna starość jest coraz bardziej promowana, ale nadal brakuje inicjatyw angażujących seniorów. Istnieją jednak takie podmioty, jak chociażby Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę”, które od 8 lat aktywizuje i wykorzystuje potencjał seniorów i ludzi młodych w realizacji projektów społecznych.

Aktywizacja seniorów, ich wewnątrz- i międzypokoleniowa integracja oraz włączanie w procesy decyzyjne w znaczący sposób wpływają na przeciwdziałanie ich marginalizacji oraz wzmocnienie spójności wspólnot lokalnych.

Stoimy przed wyzwaniem promowania oferty aktywizującej seniorów przez organizacje pozarządowe, ale także zerwania ze stereotypem osoby starszej jako nieudacznika. Przyczyn zachwiania pozycji osób starszych zarówno w społeczeństwie, jak i w rodzinie upatrywać można we wzmożonym tempie zmian i wartości. Ponadto galopujący rozwój techniki wymusza na ludziach dostosowanie się lub wycofanie. Starsze osoby częściej przyjmują postawę wycofaną. W polskich realiach starość jest obciążona stereotypem schyłku wieku. Ludzie starszy sami postrzegają siebie jako tych, którzy są niepotrzebni i powinni siedzieć w domu.

Zarówno ludzie młodzi, jak i starsi za sprawą programów rządowych, dotacji unijnych czy funduszy organizacji pozarządowych – tak jak w przypadku gliwickiego projektu „Senior Obywatel” – winni zmotywować siebie i innych, by traktować się jako równorzędnych partnerów.

Zatem w kontekście coraz szybszego starzenia się społeczeństwa, prowadzenie dialogu międzypokoleniowego jest jedną z kluczowych kompetencji, które powinniśmy kształtować.

Bibliografia:

1. Baranowska A, *Starzenie się społeczeństwa i związane z tym konsekwencje – perspektywa socjologiczna* [w:] *Spółeczny wymiar życia i aktywności osób starszych*, red. A. Baranowska i in., Toruń 2013.
2. Kurkiewicz J, *Ludzie starsi w rodzinie i społeczeństwie*, Kraków 2007.
3. Synak B. (red.), *Ludzie starzy w warunkach transformacji ustrojowej*, Gdańsk 2000, s. 14.
4. Szatur-Jaworska B, Błędowski P., Dzięgielewska M., *Podstawy gerontologii społecznej*, Warszawa 2006.
5. Szatur-Jaworska B, *Starzenie się ludności – zadania dla pracy socjalnej* [w:] K. Wódcz, K. Faliszek, *Aktywizacja – integracja – spójność społeczna*, Toruń 2009.
6. Woźniak Z, *Edukacja i poradnictwo dla seniorów jako narzędzia przeciwdziałania i wychodzenia z bezradności* [w:] *Przeciw bezradności społecznej. Materiały II Konwencji Ruchu Przeciw Bezradności Społecznej*, Kraków 2003.
7. Ziębińska B, *Uniwersytety Trzeciego Wieku jako instytucje przeciwdziałające marginalizacji osób starszych*, Katowice 2010.

Inne źródła:

Raport Głównego Urzędu Statystycznego, *Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności Polski w świetle prognozy na lata 2014-2050*, Warszawa 2013.

Park Śląski – miejsce przyjazne dla seniorów. Działania Parku Śląskiego i Fundacji Park Śląski na rzecz aktywizacji społecznej, zdrowotnej, edukacyjnej i zapobiegające wykluczeniu seniorów

Trzy projekty – wolontariat seniorów, Kongres „Obywatel Senior” oraz Sieć Gmin Przyjaznych Seniorom – od trzech lat realizowane są przez Park Śląski i Fundację Park Śląski na rzecz aktywizacji osób starszych, zapobiegania ich wykluczeniu i realnej poprawy jakości ich życia w środowisku lokalnym.

Nowe spojrzenie na starzenie się

Niejakim impulsem do rozpoczęcia tych działań był rok 2012 ustanowiony przez Parlament Europejski i Radę Unii Europejskiej¹ Europejskim Rokiem Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej (ER 2012). W Polsce jego obchody miały przede wszystkim promować nowe spojrzenie na starzenie się, ukazać starość jako fazę życia, która stwarza nowe możliwości do zaangażowania się w działania dla siebie i innych: w edukację, rozwijanie zainteresowań, pracę na rzecz lokalnej społeczności.

Podsumowując tenże rok, Rada UE wydała oświadczenie², w którym czytamy m.in.: „Rada wyraża swoje zdecydowane zobowiązanie do wspierania aktywności osób starszych i solidarności międzypokoleniowej oraz zwraca się do wszystkich odnośnych podmiotów o pełne uwzględnienie tego podejścia przy realizacji strategii „Europa 2020”; oraz przyjmuje z zadowoleniem „Zasady przewodnie dla aktywności osób starszych i solidarności międzypokoleniowej” przygotowane przez Komitet Ochrony Socjalnej oraz Komitet Zatrudnienia”. Wśród tych zasad wymieniono:

„Uczestnictwo [osób starszych] w społeczeństwie (...)

- **Włączenie społeczne:** walka z wyłączeniem społecznym i izolacją starszych ludzi przez oferowanie im równych możliwości uczestniczenia w społeczeństwie przez działania kulturalne, polityczne i społeczne.
- **Wolontariat seniorów:** stworzenie lepszych warunków do wolontariatu osób starszych oraz usunięcie istniejących przeszkód, tak by osoby starsze mogły przysłużyć się społeczeństwu, wykorzystując swoje kompetencje, umiejętności i doświadczenia.
- **Uczenie się przez całe życie:** zapewnienie osobom starszym możliwości kształcenia, w szczególności w takich dziedzinach, jak technologie informacyjno-komunikacyj-

¹ Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej nr 940/2011/UE z 14 września 2011 r. w sprawie Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej (2012) – Dz. Urz. UE L 246/5 z 23 września 2011 r.

² Oświadczenie Rady w sprawie Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej (2012): Dalsze działania; Nr popr. dok.: 16592/12 SOC 948 SAN 289.

ne (ICT), samoopieka i finanse osobiste, umożliwienie im aktywnego uczestniczenia w życiu społecznym i decydowanie o własnym życiu.

- **Uczestniczenie w procesie decyzyjnym:** ciągle angażowanie starszych kobiet i mężczyzn w proces decyzyjny, w szczególności w dziedzinach bezpośrednio ich dotyczących (...)

Te wszystkie cele realizują wymienione na wstępie trzy projekty Parku Śląskiego w Chorzowie i Fundacji Park Śląski.

Parkowa Akademia Wolontariatu

Parkowa Akademia Wolontariatu (PAW) zaczęła się tworzyć w Parku Śląskim w listopadzie 2011 roku (dziś wolontariusze działają przy powstałej w grudniu 2012 roku Fundacji Park Śląski). Grupa osób starszych (najstarsza miała ok. 80 lat) – przy współudziale kilku pracowników Parku – zaczęła prowadzić zajęcia z języków obcych (rosyjski, angielski), malarstwa, taneczne, teatralne. Początkowo w zajęciach uczestniczyć mogli tylko członkowie PAW (był to rodzaj bonusu za pracę w wolontariacie), potem otwarto je dla wszystkich chętnych. Obecnie uczestniczą w nich osoby (od kilku do ponad 20), które ukończyły 60 lat (sporadycznie 50+), głównie z pobliskiego osiedla Tysiąclecia, Chorzowa, Katowic.

Nowi chętni przychodzą, bo o działaniach dowiedzieli się od znajomych (uczestników zajęć), przeczytali w „Gazecie Parkowej” wydawanej co miesiąc przez Park Śląski w nakładzie 50 tys. i rozdawanej bezpłatnie w aglomeracji śląskiej, przeczytali na plakacie parkowym lub ulotce. Przyciąga ich – jak wynika z rozmów telefonicznych oraz rozmów z nowymi uczestnikami zajęć – chęć poszerzenia wiedzy, zdobycia nowych kompetencji, spędzenia miło czasu wolnego, zużycia nadmiaru wolnego czasu, poradzenia sobie z samotnością.

W ramach Akademii Aktywnego Seniora (AAS) co tydzień, również w wakacje, w Parku Śląskim odbywają się bezpłatne zajęcia: komputerowe, fitness, nordic walking, taneczne, rękodzieła, lekcje języków: angielskiego, włoskiego, rosyjskiego, treningi rowerowe. Park zapewnia: lokal (niewielki budynek, do którego wolontariusze mają swobodny dostęp), wyposażenie, opłaca media.

Zajęcia AAS:

- zapewniają aktywizację edukacyjną (uczestnicy zdobywają wiedzę, nowe kompetencje),
- zapewniają aktywizację społeczną (uczniowie spotykają się również po lekcjach),
- zapobiegają wykluczeniu,
- przeciwdziałają izolacji.

Dziś wszystkie zajęcia w AAS prowadzą wolontariusze-seniorzy. Wielu z nich, by bardziej profesjonalnie szkolić, bierze udział w kursach, lekcjach (często płatnych). Nowi prowadzący to głównie dotychczasowi uczestnicy zajęć, którzy postanowili podzielić się swoimi umiejętnościami („Coś dostaję, powinnam dać coś od siebie”). Wolontariusze podpisują z Fundacją Park Śląski umowy, dzięki czemu w czasie działań są ubezpieczeni.

Działania w wolontariacie – prócz prowadzenia zajęć – zaczęły się od: uszydelkowania ponad 100-metrowego szalika, który potem został przekazany na aukcję Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, wizyt w domu dziecka i szpitalu, pieczenia pierników w kształcie familoków w gronie ponad sześćdziesięciu znanych w regionie osób, dzięki czemu zebrano pieniądze na bal dla dzieci ze zniszczonej bytomskiej dzielnicy Karb.

Dziś wolontariusze PAW: prowadzą stałe zajęcia dla seniorów, pomagają prowadzić imprezy parkowe (informacja, depozyt, punkty żywieniowe na biegach), prowadzą zajęcia dla dzieci w czasie imprez parkowych, bywają kustoszami na wystawach w Parku, pomagają zaplanować, zorganizować i prowadzić Kongresy „Obywatel Senior”, przeprowadzają ankiety, opiekują się pacjentami Szpitala Geriatrycznego im. JP II w Katowicach i prowadzą dla nich mobilną czytelnię. Przechodzą też różnorodne szkolenia, m.in. ukończyli kurs opiekuńcza osób niepełnosprawnych.

Praca w wolontariacie:

- aktywizuje zdrowotnie (wolontariusze prowadzą zajęcia sportowe, ruchowe),
- aktywizuje edukacyjnie (przed każdą pracą wolontariusze przechodzą szkolenie, sami się szkolą),
- przeciwdziała wykluczeniu społecznemu,
- wspomaga proces decyzyjny (wymaga i uczy podejmować decyzje),
- stymuluje pracę na rzecz społeczności lokalnej,
- poprawia wizerunek człowieka starego (starość jako kolejna faza życia, może być przeżyta aktywnie).

Kongresy „Obywatel Senior”

W ramach ER 2012 wśród wydarzeń promujących ten rok, umieszczonych w *Raporcie Ewaluacyjnym* przygotowanym przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, w Parku Śląskim w Chorzowie zorganizowano pierwszy Kongres „Obywatel Senior” (połowa września 2012). Organizatorami byli Park Śląski, Parkowa Akademia Wolontariatu oraz Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego (w kolejnych latach: Park i Fundacja Park Śląski). Jego celami były:

- dyskusja o problemach osób starszych, proponowanie rozwiązań w sferze prawa, wychowania, obyczajowości;
- kształtowanie wiedzy o roli, wartości i potencjale osób starszych;
- wymiana doświadczeń z aktywizacji seniorów;
- integracja osób starszych z całej Polski.

W następnych latach dodane zostały kolejne cele:

- pokazanie perspektywy europejskiej;
- wskazanie roli gminy w poprawianiu jakości życia osób starszych.

Gośćmi Kongresów są osoby starsze z całego kraju, zajmujące się tematyką senioralną, decydenci. Kongresy dzielą się na dwie części:

- aktywizującą: fitness, zumba, nordic walking, gry terenowe, wycieczki po Parku, treningi rowerowe, warsztaty rękodzieła, porady prawne, medyczne, dietetyczne, finansowe (Narodowy Bank Polski), występy zespołów senioralnych,
- wykłady i debaty.

Oto tylko niektóre tematy, które zostały poruszone, oraz fragmenty wypowiedzi prelegentów³:

1) Starość jako naturalny etap życia człowieka – dr Jarosław Derejczyk:

„Nie mówimy o starości w sposób neutralny. Boimy się starości. To jest rozmowa o okresie życia, który wiąże się z lękiem przed poświęcaniem się drugiemu człowiekowi, przed tym, że w oczach młodszych gorzej się wygląda, że stwarzamy problemy. Widzimy te negatywne, ciemne strony starości, nie potrafimy zauważyć jaśniejszych. Prawdą też jest, że żyjemy w społeczeństwie, które jest nieprzygotowane do tej liczby seniorów, a młodzi nie są edukowani, że starzenie jest etapem życia, zaczyna się od urodzenia, jest procesem wplatanym w całe nasze życie i że na zdrową starość powinniśmy pracować wszyscy”.

2) Solidarność i współpraca międzypokoleniowa – sekretarz stanu w kancelarii Prezydenta RP Irena Wóycicka:

„Trzeba znaleźć nowe formy współpracy międzypokoleniowej, takiej współpracy, która pozwala na wykorzystanie wiedzy i potencjału osób starszych i aktywności społecznej, zawodowej, w tym również nowych form utrzymywania więzi wewnątrz rodziny”.

3) Dyskryminacja osób starszych ze względu na wiek – Rzecznik Praw Obywatelskich prof. Irena Lipowicz:

„Mamy czasem do czynienia z nadmierną pokorą osób w wieku starszym. (...) często osoby najstarsze się nie skarżą. A dopiero zapytane wprost, czy zdarza im się być traktowane gorzej, odpowiadają: oczywiście. Bo to jest czasami zwracanie się bezceremonialne „przez ty” w szpitalu, w urzędzie, u lekarza. To jest pomiatanie godności. To jest upokarzanie. To jest wyłączenie, wykluczanie z badań takich, jak mammografia czy kolonoskopia, z uzasadnieniem, że już się nie opłaca. To jest odmawianie natychmiastowego zespolenia złamanego stawu biodrowego, do czego jest absolutne prawo. Nie zawsze jest to nawet endoproteza, ale to zespolenie powinno nastąpić natychmiast. Nie domagają się tego, bo jest poczucie, że przecież nie ma na to pieniędzy.(...)”

A więc po pierwsze jest to apel do obecnych posłów, senatorów, przedstawicieli administracji rządowej, abyśmy pilnowali już w prawie stanowionym, aby nie było gorszego traktowania tylko z powodu wieku.

³ Cytowane wypowiedzi można znaleźć na www.obywatelsenior.pl oraz w publikacji: *Osoby starsze w przestrzeni życia społecznego*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, Katowice 2014.

Po drugie – to jest prośba do nas samych – jeżeli nie powstaniemy, nie podniesiemy głowy, nie zaprotestujemy, pozwolimy się gorzej lub upokarzająco traktować, będziemy gorzej traktowani. Czasami osoby, które mają lat 70, powinny się ująć za tymi, którzy mają lat 85 lub 90.(...)

Dlaczego człowiek, który osiągnął wiek emerytalny, musi odejść na emeryturę? Przecież w istocie jest to zwolnienie z pracy wyłącznie z powodu osiągnięcia jakiejś magicznej granicy wieku. To jest gorsze traktowanie”⁴.

4) Włączenie seniorów w proces decyzyjny

Problematyka rad seniorów po raz pierwszy została poruszona na IV Kongresie „Obywatel Senior”. W sytuacji, kiedy ok. 5% gmin w Polsce ma rady seniorów, warto było pokazać, jak radę założyć, jakie ma mieć cele, jak je realizować.

Kongres „Obywatel Senior” jest nie tylko miejscem debaty o włączaniu seniorów w proces decyzyjny. Jest płaszczyzną realizowania tego postulatu. To członkowie PAW proponują tematy do omówienia w czasie wykładów i debat.

Gminy Przyjazne Seniorom

Z chęci promowania Gmin, które w sposób znaczący i trwały wpływają na poprawę jakości życia swoich starszych mieszkańców, powstał projekt Sieć Gmin Przyjaznych Seniorom (SGPS) wzorowany na Age-friendly Cities (Miasta Przyjazne Wiekowi) i Sieci Miast Przyjaznych Seniorom zainicjowanych przez Światową Organizację Zdrowia.

W celu stworzenia SGPS powstała Koalicja na rzecz Gmin Przyjaznych Seniorom, w której skład weszły: Fundacja Park Śląski, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, Polskie Towarzystwo Gerontologiczne, Park Śląski. Bazując na:

- ankietach przeprowadzonych wśród ponad 600 starszych mieszkańców woj. śląskiego, a dotyczących jakości życia w ich gminach,
- debatach na Kongresach „Obywatel Senior”, a w szczególności na trzech panelach (zdrowie, przestrzeń i godność) w czasie III Kongresu,

stworzono Wytyczne dla Gmin Przyjaznych Seniorom. Wytyczne skonsultowano też z: seniorami, przedstawicielami instytucji, organizacji i osobami pracującymi na rzecz i z seniorami, samorządowcami, politykami, naukowcami. Mówią one m.in. o:

- 1) **Przestrzeni i budynkach**, które mają być tak zaprojektowane, by starsi ludzie mogli się tam bezpiecznie i swobodnie poruszać, by mogli do nich swobodnie dojść i wejść. Jak to zrobić? Można np. tworzyć parki, placówki z siłowniami pod chmurką, a później o nie dbać, by były dobrze utrzymane i bezpieczne. Można dbać o dobre oświetlenie na ulicach, organizować szkolenia z samoobrony, likwidować bariery architektoniczne.
- 2) **Mieszkaniach**, które mają być dostosowane do różnych poziomów sprawności i możliwości finansowych osób starszych.

⁴ Opublikowane również w: I. Lipowicz, *O Mądre prawo i wrażliwe państwo*, Biuro RPO, Warszawa 2013, s. 180-186.

By to osiągnąć, gmina może np. stworzyć system zamiany mieszkań trudnych w utrzymaniu i nieprzystosowanych do potrzeb osób starszych na tańsze, dostosowane dla niepełnosprawnych.

- 3) Transporcie**, który ma być przystosowany dla osób z gorszą sprawnością (również gorzej widzących) i powinien być tani.

Wytyczną tę realizują już np. Żory, które mają bezpłatne autobusy, oraz Pawłowice, w których jazda miejskim busem kosztuje 1 zł dziennie i 15 zł miesięcznie.

- 4) Udziale osób starszych w życiu społecznym**, czyli w imprezach kulturalnych, sportowych, turystycznych, różnych formach aktywności, wolontariacie.

Ten punkt realizują już np. Sosnowiec i Chorzów, które wprowadziły system zniżek dla osób starszych. Koziegłowy pomagają uniwersytetowi trzeciego wieku w zdobywaniu funduszy, udostępniają bezpłatnie pomieszczenia.

- 5) Dbaniu o godność i niedyskryminowaniu osób starszych**, a to oznacza m.in. pozytywne spojrzenie na proces starzenia się społeczeństwa, przeciwdziałanie stereotypom, które pokazują osoby starsze jako schorowane, niekompetentne, niechętne nowościom, zgorzkniałe.

Jedną z metod wprowadzenia tej wytycznej są m.in. lekcje wychowania do starości w szkołach, a nawet przedszkolach.

- 6) Aktywności obywatelskiej i zatrudnieniu**, bo osoby starsze powinny mieć możliwość podejmowania decyzji we wszystkich sprawach, które ich dotyczą. Mogą pracować np. w niepełnym wymiarze godzin, być wolontariuszami oraz uczyć się, nawet jeśli mają ponad 80 lat.

Można ten punkt wprowadzić, powołując np. radę seniorów przy radzie gminy, radzie dzielnicy, organizując wykłady dla osób starszych.

- 7) Zapewnieniu starszym dostępu do informacji**, a seniorzy niekoniecznie korzystają z internetu, czytają gazety (bo litery za małe) lub oglądają telewizję o każdej porze.

Jedną z metod wprowadzenia tej wytycznej jest udostępnienie komputerów i internetu za darmo lub bardzo tanio w publicznych miejscach (biura samorządu, domy kultury, biblioteki, szkoły), zorganizowanie bezpłatnych szkoleń i pomocy dla osób, które nie potrafią skorzystać z nowych technologii.

- 8) Opiece i usługach zdrowotnych**. W tym punkcie mowa jest nie tylko o leczeniu, ale również o promowaniu zdrowego stylu życia i trosce o osoby samotne.

Konkretne działania to np. wprowadzony już w Katowicach bezpłatny system powiadamiania ratunkowego, wspierający chore osoby samotne.

Realizacja tych wytycznych przez gminy powinna znacznie poprawić jakość życia ich starszych mieszkańców.

Gminy, które wprowadzają działania dobre dla życia starszych mieszkańców – na podstawie decyzji Koalicji – otrzymają trzyletni certyfikat Gmina Przyjazna Seniorom. Jeśli

w ciągu następujących od otrzymania certyfikatu trzech lat wprowadzą w swojej miejscowości Wytyczne (ocenią to seniorzy, organizacje pozarządowe i przedstawiciele Koalicji), otrzymają statuetkę Gmina Przyjazna Seniorom.

Projekt ma na celu:

- propagowanie zachowań i działań sprzyjających starszym mieszkańcom gmin,
- promowanie najlepszych praktyk samorządów nakierowanych na poprawę jakości życia osób starszych,
- mobilizowanie władz gmin do tworzenia uwarunkowań przyjaznych seniorom.

Rozdział IV

**Inicjatywy na rzecz pobudzania społecznego
potencjału i aktywizowania społeczności
lokalnej do wspólnych działań**

■ Programy aktywności lokalnej w Bytomiu

Programy Aktywności Lokalnej w głównej mierze skierowane są do grup społecznych i społeczności lokalnych, które napotykać w swoim funkcjonowaniu na różnorodne problemy związane m.in. z integracją i współdziałaniem z innymi. Programy te mają na celu wzmacnianie podmiotowości mieszkańców, a także są odpowiedzialne za stworzenie warunków dla rozwoju instytucji społeczeństwa obywatelskiego, wzmocnienia spójności społecznej i terytorialnej na rzecz zrównoważonego rozwoju społecznego. Program Aktywności Lokalnej (PAL) odnosi się przede wszystkim do środowiska lokalnego, zakłada realizację polityki społecznej, ze szczególnym uwzględnieniem zasobów i potencjału ludzkiego oraz instytucjonalnego, poprzez szeroko rozumiany proces aktywizacji.

W Bytomiu Programy Aktywności Lokalnej są spójne m.in. z ustawą z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (tekst jedn.: Dz.U. z 2013 r., poz. 182 z późn. zm.), która stanowi: „iż zadaniem pomocy społecznej jest zapobieganie trudnym sytuacjom życiowym osób, rodzin, które nie są w stanie ich samodzielnie pokonać przy wykorzystaniu własnych uprawnień, zasobów i możliwości, poprzez podejmowanie działań zmierzających do życiowego usamodzielnienia się oraz ich integracji ze środowiskiem” (art. 3 ust. 2) i Narodową Strategią Integracji Społecznej dla Polski, której celem jest „wspieranie integracji społecznej, aby uniknąć pojawienia się trwale zmarginalizowanej klasy ludzi niezdolnych do funkcjonowania w społeczeństwie”. Cel ten ma być osiągnięty przez „zachęcanie wszystkich obywateli do społecznej odpowiedzialności i aktywnego zaangażowania w walce przeciw społecznemu wykluczeniu”¹. Program Aktywności Lokalnej w Bytomiu jest również odpowiedzią na cel, jaki został nakreślony w Strategii Lizbońskiej, dotyczący m.in. spójności społecznej, oraz przyczynia się do kształtowania nowego aktywnego państwa socjalnego. W tym wymiarze konieczne staje się inwestowanie w kapitał ludzki oraz kapitał społeczny, czyli reasumując inwestowanie w ludzi i budowanie związków między nimi, w ich wzajemne zaufanie i zaangażowanie w sprawy wspólnoty, a więc w to, co jest, na równi z kapitałem finansowym, podstawą rozwoju lokalnego. Poczucie tożsamości, przynależności i zaangażowanie na rzecz małej ojczyzny jest podstawą świadomego obywatelstwa.

W 2014 roku w Bytomiu kontynuowano Programy Aktywności Lokalnej, poszerzając swe działania o Śródmieście Bytomia oraz dzielnicę Karb. Program Aktywności Lokalnej dla Śródmieścia Bytomia określa w szczególności kierunki działań w zakresie aktywizacji społeczności zamieszkującej centrum miasta, mając na celu wzmocnienie podmiotowości uczestników programu oraz ich wspólnoty, otoczenia, jak również stworzenie warunków dla rozwoju instytucji społeczeństwa obywatelskiego, wzmocnienie spójności społecznej i tery-

¹ Narodowa Strategia Integracji Społecznej, s. 10-11.

torialnej na rzecz zrównoważonego rozwoju społecznego. Włączanie przede wszystkim osób wykluczonych w aktywne życie społeczne pozwala im na nabieranie wiary we własne możliwości, a przede wszystkim pozwala na rozwinięcie umiejętności określenia swojego miejsca w środowisku lokalnym i wypełniania ról społecznych. W ramach Programu Aktywności Lokalnej, współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, działaniami o charakterze aktywizacyjnym oraz integracyjnym objęci zostali mieszkańcy Śródmieścia Bytomia, zagrożeni wykluczeniem społecznym lub wykluczeni, korzystający ze świadczeń z pomocy społecznej. Odbiorcą działań jest także otoczenie uczestników PAL. Istotnym wsparciem przy realizowaniu programu są instytucje, organizacje i firmy pragnące włączyć się w poprawę sytuacji społecznej.

Bytom jest jednym z najstarszych miast Polski i Górnego Śląska, które posiada prawa powiatu. Jeszcze nie tak dawno był postrzegany jako miasto węgla i stali, gdyż to właśnie przemysł ciężki odgrywał w jego życiu społeczno-gospodarczym dominującą rolę. Jednak przemiany gospodarcze w ostatnich latach znacząco wpłynęły na obecną sytuację miasta. Restrukturyzacja tradycyjnych dla Śląska sektorów gospodarki, przede wszystkim górnictwa i hutnictwa, zamknęła kolejny rozdział w historii Bytomia, przyczyniając się do zmniejszenia liczby zakładów pracy. W ostatnim okresie zostało zamkniętych pięć bytomskich kopalń i dwie huty (najwięksi lokalni pracodawcy) oraz wiele zakładów okołogórnicznych. W wyniku opisanych powyżej zjawisk powstała bardzo niekorzystna sytuacja na rynku pracy, poziom bezrobocia utrzymuje się na tym samym poziomie od kilku lat. Obserwowane bezrobocie dotyka znaczną część mieszkańców Śródmieścia. Jest zjawiskiem, które wywiera ogromny wpływ na poziom warunków bytowych ludności. Brak zatrudnienia to jeden z podstawowych powodów korzystania ze świadczeń pomocy społecznej. Dane uzyskane ze sprawozdawczości Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie (MOPR) za rok 2012 potwierdzają, że jednym z głównych problemów społecznych przyczyniających się do ubiegania się o pomoc finansową jest właśnie bezrobocie i ubóstwo. Większość z ww. środowisk korzysta z pomocy społecznej od wielu lat, co nie pozostaje bez wpływu na ich życie i funkcjonowanie. W znacznej części przypadków można mówić o utracie motywacji do działania na rzecz poprawy swojej sytuacji, izolacji od otoczenia. Korzystanie ze świadczeń dla bardzo wielu środowisk stało się sposobem na życie i taki wzorzec przekazują kolejnym pokoleniom. Program Aktywności Lokalnej dla Śródmieścia Bytomia został zorganizowany po to, aby poprzez uczestnictwo w nim rozbudzać wśród ludzi chęć i zaangażowanie do zmian.

Wszystkie działania podejmowane w ramach Programu Aktywności Lokalnej dla Śródmieścia Bytomia oraz Bobrka i Karbia są realizowane przy zaangażowaniu i współpracy mieszkańców, organizacji, instytucji i służą aktywizacji, edukacji i rozwojowi środowiska lokalnego. Działania te w głównej mierze wspierają uczestników i ich otoczenie i zwiększają spójność społeczną na obszarze objętym PAL. Priorytetem jest inicjowanie aktywności środowiska lokalnego, którego mieszkańcy z różnych przyczyn stali się biernymi życiowo i społecznie. Program ten zmierza do podniesienia poziomu funkcjonowania społecznego osób i środowisk dysfunkcyjnych, w tym rodzinnych i sąsiedzkich. Niezbędne jest budowanie

relacji środowiska lokalnego czy też partnerstwa, w oparciu o zaufanie, solidarność i wzajemność. Celem głównym Programu Aktywności Lokalnej jest *podniesienie poziomu integracji społeczno-zawodowej mieszkańców Śródmieścia i ich otoczenia w okresie realizacji projektu*. Cel ten realizowany jest poprzez cele szczegółowe w zakresie wzrostu aktywności zawodowej i społecznej uczestników PAL (udział w projekcie prac społecznie użytecznych, stażach z Powiatowego Urzędu Pracy), zmniejszenia barier psychologicznych i społecznych przyczyniających się do izolacji społeczno-zawodowej (uczestnictwo w zajęciach, szkoleniach) oraz zdobycia i/lub uzupełnienia umiejętności i/lub kwalifikacji ułatwiających powrót bądź zaistnienie na rynku pracy (uczestnictwo w kursach, szkoleniach).

Powyższe cele są osiągnięte poprzez realizację działań o charakterze środowiskowym oraz udostępnienie klientom MOPR i ich otoczeniu społecznemu instrumentów aktywnej integracji. Stworzono odpowiednie warunki organizacyjne i lokalowe dla lokalnego centrum aktywności społecznej, służącego poprawie poziomu integracji mieszkańców dzielnicy i rozwojowi działań samopomocowych. Zwiększono gotowość mieszkańców Śródmieścia do podejmowania aktywności w zakresie rozwiązywania samodzielnie oraz pozainstytucjonalnie problemów lokalnych (cykliczne spotkania mieszkańców, grupy samopomocowe), w tym w szczególności problemów społecznych, z jakimi borykają się, m.in. klienci pomocy społecznej (zapewnienie instrumentów aktywnej integracji). Podjęto również działania przeciwdziałające utrwalaniu się bezradności opiekuńczo-wychowawczej rodziców i na rzecz poprawy standardów życia w Śródmieściu (zaangażowanie w porządkowanie terenów zielonych, dbanie o wizerunek miasta, rozpowszechnianie aktywnych metod spędzania czasu wolnego, pedagogizacja rodziców).

W działaniach Programu Aktywności Lokalnej dla Śródmieścia Bytomia oraz Bobrka i Karbia wykorzystuje się takie metody pracy, jak:

- *Środowiskowa praca socjalna* – działania skoncentrowane na pracy z całą społecznością lokalną i aktywizacja osób, grup społecznych oraz instytucji do samodzielnego rozwiązywania swoich problemów. Prowadzona jest w oparciu o diagnozę potrzeb mieszkańców. Dwoch pracowników socjalnych mających doświadczenie w pracy środowiskowej pełni rolę animatorów lokalnych, która sprowadza się do „bycia” z uczestnikami i uczestniczkami poprzez edukowanie, inspirowanie, motywowanie, wspieranie rozwiązywania problemów i zaspokajanie potrzeb jednostkowych i społecznych. Pomoc ta opiera się na współpracy, poszanowaniu poglądów i wzajemnym zaufaniu. Środowiskowa praca socjalna wykorzystuje metody wypracowane w ramach standardu OSL – Organizowania Społeczności Lokalnej. OSL jest metodą promowaną przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej jako model pracy socjalnej ze środowiskiem lokalnym.
- *Instrumenty aktywnej integracji* – dostosowane do konkretnych potrzeb uczestników programu. Obejmują one następujące działania:
  - organizację i finansowanie uczestnictwa w treningach kompetencji i umiejętności społecznych, warsztatach i szkoleniach,

- organizację i finansowanie poradnictwa specjalistycznego i wsparcia indywidualnego oraz grupowego,
- organizację grup/klubów samopomocowych,
- zorganizowanie zajęć w ramach podnoszenia kluczowych kompetencji o charakterze zawodowym lub zdobywania nowych kompetencji i umiejętności zawodowych, umożliwiających aktywizację zawodową,
- działalność animatorów lokalnych.

1. Program Aktywności Lokalnej dla Śródmieścia Bytomia

W 2014 i w 2015 roku w ramach Programu Aktywności Lokalnej dla Śródmieścia Bytomia zastosowano następujące instrumenty aktywnej integracji:

- **poradnictwo specjalistyczne** – w ramach poradnictwa odbywały się spotkania grupowe, dzięki którym niektórzy uczestnicy mogli przynajmniej w części rozwiązać swoje problemy. Spotkania odbywały się w siedzibie PAL-Śródmieście.

Zdjęcie 1. Zajęcia w ramach poradnictwa specjalistycznego ze specjalistą pracy z rodziną. Maj 2014 r.

Zdjęcie 2. Zajęcia w ramach poradnictwa specjalistycznego ze specjalistą pracy z rodziną. Lipiec 2014 r.

- **grupa samopomocowa** – zorganizowano kilka spotkań grupy samopomocowej, których tematem w głównej mierze były problemy uczestników projektu. Członkowie grupy to osoby, które borykają się z podobnymi problemami i szukają wspólnie rozwiązań, w ten sposób pomagając sobie nawzajem. Tematyką spotkań było m.in. bezrobocie, przemoc, uzależnienia, dziecko w szkole.

Zdjęcie 3. Grupa samopomocy. Październik 2014.

- **szkolenia/warsztaty/kursy** – w ramach Programu Aktywności Lokalnej niektórzy uczestnicy skorzystali z wyjazdowego treningu *Motywacja do zmiany*.

W ramach **działań o charakterze środowiskowym** zorganizowano:

- **wiece** – spotkania mieszkańców, na których omawiano kwestie bieżące, związane z działalnością programu, i planowano kolejne działania;
- **spotkania Grupy Razem** – przedstawiciele instytucji lokalnych, mających na celu wspólne działanie na rzecz zwiększania aktywności lokalnej;
- **Koło Kultury** – wyjazdy i wyjścia o charakterze integracyjno-edukacyjnym (kino, wycieczki);
- **Ligę Podwórkową**, w ramach której zorganizowano turnieje tenisa stołowego między uczestnikami PAL-u, a także wzięto udział w Bytomskiej Grze Miejskiej;
- **Zielone Brygady**, w ramach których porządkowano dzielnicę, np. porządkowanie Placu Słowiańskiego, Placu Akademickiego czy budowa skalniaka przy Szkole Podstawowej nr 6 w Bytomiu, jak również porządkowanie grobów na Cmentarzu Komunalnym w Bytomiu przy ulicy Piekarskiej;

Zdjęcie 4. Koło Kultury – Palmiarnia w Gliwicach. Kwiecień 2014.

- **spotkania okolicznościowe**, tj. z okazji Walentynek, Dnia Kobiet, Dnia Dziecka, zakończenia wakacji oraz spotkanie świąteczne;
- **prowadzenie kroniki** z działań programu;
- **promocję PAL-u Śródmieście** poprzez realizowane działania, między innymi takie, jak: umieszczanie notatek na stronie internetowej, rozdawanie ulotek informujących o działaniach programu;
- **koło zainteresowań** – zorganizowano kilkanaście spotkań, w tym dotyczących prac z bibułą, z origami płaskiego z koła, filcowania oraz zajęcia dotyczące przygotowania do Świąt Bożego Narodzenia (pieczenie i dekorowanie pierników i przygotowywanie ozdób choinkowych);
- **spotkania edukacyjne** – zorganizowano kilkanaście spotkań edukacyjnych, m.in. ze specjalistą pracy z rodziną, doradcą finansowym, dzielnicowymi, przedstawicielem Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej, rozpoczęto cykl spotkań w Przedszkolu Miejskim nr 29 „Z książką za pan brat” i uczestniczono w Jarmarku Średniowiecznym;

Zdjęcie 5. Zielone Brygady – Skalniak przy Szkole Podstawowej nr 6 w Bytomiu.

Zdjęcie 6. Koło zainteresowań – Origami płaskie z koła. Październik 2014.

Zdjęcie 7. Koło zainteresowań – Filcowanie. Październik 2014.

Zdjęcie 8. Spotkanie edukacyjne z dzielnicowymi.

- **My w działaniu** – zorganizowano spotkanie wigilijne dla uczestników PAL-u oraz zaproszonych gości.

2. Program Aktywności Lokalnej dla Bobrka i Karbia

Wszystkie działania na rzecz dzielnic Bobrek i Karb podejmowane w ramach Programu Aktywności Lokalnej realizowane były przy zaangażowaniu i współpracy mieszkańców, a także wsparciu działających instytucji, organizacji i firm mających wpływ na rozwój środowiska lokalnego. Należy nadmienić, że Program Aktywności Lokalnej dla Bobrka był jednym z pierwszych realizowanych na terenie Bytomia. Mieszkańcy aktywnie uczestniczą w nim już od 2009 roku i z roku na rok potencjał społeczności wzrastał. Stworzony został załączek dla społeczeństwa obywatelskiego, charakteryzującego się aktywnością i zdolnością do samoorganizacji oraz osiągania wyznaczonych celów. Ważną cechą takiej grupy jest świadomość potrzeb wspólnoty i dążenie do ich zaspokajania. Mieszkańcy dobrowolnie integrują się wokół wspólnego problemu swojej społeczności i określają cele swojej działalności. Od początku realizacji projektu, tj. 2009 roku, w Programie Aktywności Lokalnej dla Bobrka uczestniczyło 168 osób. Dla porównania warto dodać, że liczba zawartych porozumień uczestnictwa w 2014 r. wyniosła 53, co świadczy o dużym zainteresowaniu i zaangażowaniu mieszkańców dzielnic w podejmowane działania na rzecz poprawy jakości życia. W 2014 roku również poszerzono teren działalności o dzielnicę Karb.

Jak już wcześniej wspomniano, Programy Aktywności Lokalnej w Bytomiu korzystają z instrumentów aktywnej integracji, które są jednakowe dla obu PAL-i. W latach 2014 i 2015 podczas działalności Programu Aktywności Lokalnej dla Bobrka i Karbia zorganizowano zajęcia:

- **poradnictwa specjalistycznego** – odbyło się 6 spotkań grupowych ze specjalistą pracy z rodziną, które przyczyniły się do rozwiązania części problemów życiowych oraz opiekuńczo-wychowawczych. Ze wsparcia doradcy rodziny skorzystało 23 uczestników PAL (16 kobiet i 7 mężczyzn);
- **grupy samopomocowej** – zorganizowano 7 spotkań, w trakcie których poruszana była problematyka związana z uzależnieniami i współuzależnieniem, przemoc domowej, oraz spotkanie z doradcą zawodowym z Powiatowego Urzędu Pracy w Bytomiu. Ze wsparcia grupy samopomocowej skorzystało 37 uczestników PAL (29 kobiet i 8 mężczyzn);
- **szkolenia/warsztaty/kursy** – z wyjazdowego *Treningu motywacji do zmiany* skorzystało 12 uczestników PAL (9 kobiet i 3 mężczyzn).

W ramach **działań środowiskowych** zorganizowano:

- **wiece** – ogółem 15 spotkań ze społecznością lokalną dzielnicy Bobrek i Karb;
- **spotkania lokalnego partnerstwa (GRUPA RAZEM)** – ogółem 2 spotkania z przedstawicielami instytucji lokalnych działających na rzecz rozwiązywania problemów społeczności lokalnej Bobrka i Karbia;
- **koła zainteresowań** – 24 zajęcia hobbystyczne;

- **Koło Kultury** – 5 wyjazdów o charakterze integracyjno-edukacyjnym;
- **Ligę Podwórkową** – 9 spotkań o charakterze sportowym;
- **Zielone Brygady** – 19 akcji, w ramach których porządkowano dzielnice, sadzono roślinność oraz porządkowano teren boiska do rozgrywek piłki nożnej;
- **spotkania, warsztaty edukacyjne** – 6 spotkań (warsztaty rozwoju osobistego, spotkanie edukacyjne dot. nauki fotografowania, spotkanie z zakresu edukacji obywatelskiej, spotkanie dot. zapobiegania przemocy domowej, spotkanie z lekarzem stomatologiem i spotkanie z konsultantką do spraw pielęgnacji skóry twarzy i rąk – celem kreowania właściwego wizerunku na rynku pracy i podczas rozmów kwalifikacyjnych z potencjalnym pracodawcą). Spotkanie z zakresu edukacji obywatelskiej miało charakter konsultacji społecznych. Tematem spotkania była „Strategia rozwoju miasta Bytom 2020+”. Mieszkańcy mieli możliwość wypowiedzenia się w kwestii kierunku zmian w rozwoju Bytomia;
- **kronika** – powyższe działania zostały upamiętnione przez wykonanie fotografii i umieszczenie ich w kronice;
- **Więcej nas** – promowanie działań Programu Aktywności Lokalnej na stronie MOPR w Bytomiu oraz tablicach ogłoszeniowych w wyznaczonych miejscach na terenie dzielnicy Bobrek, a także na stronie Facebook „Bobrek działajmy” wypracowanej w czasie realizacji projektu „Design w terenie”.

Ponadto w 2014 roku wprowadzono działania w ramach inicjatyw własnych mieszkańców. Zorganizowano 14 spotkań pod hasłem MY W DZIAŁANIU, w ramach których odbyły się imprezy okolicznościowe, tj. spotkanie mikołajkowe, wielkanocne, wigilijne oraz Dzień Kobiet. Własna inicjatywa uczestniczek PAL związana była z przygotowaniem spotkania wigilijnego oraz topienia marzanny. Rozpoczęto także cykl zajęć z zakresu doskonalenia języka obcego oraz odbyły się kolejne z cyklu warsztaty dla dzieci prowadzone przez Bytomskie Centrum Kultury – BeCeKoBus. Z inicjatywy własnej uczestników PAL zorganizowano uroczysty wernisaż prac plastycznych w Galerii bytomskiej Biblioteki Miejskiej, pod nazwą: „PALowe Krykłanie”.

Podczas realizacji Programu Aktywności Lokalnej dla Śródmieścia Bytomia oraz Bobrka i Karbia zaangażowano w działania klientów MOPR, którzy spełniali kryteria naboru, oraz ich otoczenie. Poprzez uczestnictwo w szeregu działań o różnym charakterze, w ramach programu, zaobserwowano wzrost aktywności społeczno-kulturalnej w dzielnicy, głównie przy organizacji akcji w ramach Zielonych Brygad czy spotkań okolicznościowych. Uczestnicy korzystają w czasie realizacji programu przynajmniej z jednego instrumentu aktywnej integracji, a mają zapewnioną możliwość skorzystania z czterech instrumentów wymienionych powyżej. U części widoczna jest zmiana, tj. przełamanie dotychczasowej bierności poprzez zaangażowanie się w działania. Z rozmów i obserwacji wynika, że wiele osób poczuło się bardziej potrzebnymi, co podniosło ich samoocenę.

W 2014 roku po raz pierwszy w ramach Programu Aktywności Lokalnej dla Śródmieścia Bytomia oraz Bobrka i Karbia uczestnicy mogli skorzystać z programu prac społecznie użytecznych. To forma aktywizacji bezrobotnych bez prawa do zasiłku, która polega na wykonywaniu przez nich prac w miejscu zamieszkania w wymiarze do 10 godzin tygodniowo. Prace te organizowane są przez gminę w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej, organizacjach lub instytucjach statutowo zajmujących się pomocą charytatywną lub na rzecz społeczności lokalnej.

Podsumowując, należy podkreślić, że w 2014 roku po raz pierwszy PAL obejmował całe Śródmieście Bytomia oraz dzielnicę Karb. Uczestnicy pochodzą z różnych jego części i poprzez wspólne działania zawiązują nowe znajomości, przyjaźnie. Z miesiąca na miesiąc obserwowano coraz większą potrzebę częstszych spotkań, co w głównej mierze wyniknęło z inicjatywy samych uczestników. Przejaw takiej inicjatywy to jeden z efektów realizacji programu, który świadczy o zwiększeniu aktywności społecznej niektórych uczestników, co przecież jest jednym z celów programu.

W czasie realizacji programu widoczne były zmiany postaw u części osób, które przełamywały swoją bierność i chętnie angażowały się w działania. Dodatkowym efektem jest włączenie się do niektórych działań osób z otoczenia.

Partnerstwo lokalne jako czynnik stymulujący rozwój lokalny oraz antidotum na lokalne problemy

*Prezentowany artykuł opisuje na empirycznym przykładzie powstanie pierwszego partnerstwa lokalnego w Częstochowie. Warto przypomnieć, że partnerstwo lokalne nie było zaplanowanym działaniem, lecz powstało w sposób spontaniczny w trakcie organizowania społeczności lokalnej w dzielnicy Raków. Powstanie Partnerstwa na Rzecz Aktywności Lokalnej **Raków – Reaktywacja** było dobrym przykładem dla powstania kolejnego, tym razem w dzielnicy Stare Miasto, o nazwie: Partnerstwo na Rzecz Aktywności Lokalnej **Stare Miasto – Nowe Życie**.*

Wstęp. Transformacja ustrojowa jako przyczyna nowych zjawisk społecznych

Transformacja ustrojowa w Polsce na przełomie lat 80. i 90. ubiegłego wieku odcisnęła piętno na całokształcie życia społeczno-politycznego kraju poprzez zmiany w dotychczasowym funkcjonowaniu jego różnych struktur: politycznych, społecznych, gospodarczych. Zmiany objęły swym zasięgiem szerokie kręgi społeczeństwa polskiego. Transformacja wytworzyła olbrzymią grupę wykluczonych, jako koszt uboczny zmiany ustrojowej. Szczególnie restrukturyzacja gospodarki wywołała rewolucyjne skutki na rynku pracy. Z mapy gospodarczej Polski zniknęły całe branże produkcji oraz struktury gospodarcze nie wytrzymujące konkurencji rynkowej. Na rynku pojawiła się armia bezrobotnych bezskutecznie poszukujących pracy. Skutkiem przemian było wykluczenie z aktywności jednostek, grup i całych społeczności, których byt materialny związany był z funkcjonowaniem określonych zakładów produkcyjnych.

Przemiany okresu transformacji odcisnęły również widoczne piętno na społecznościach lokalnych. Dobrym przykładem ilustrującym to zjawisko jest Częstochowa, która w wyniku reformy administracyjnej utraciła swój dotychczasowy status miasta wojewódzkiego. Częstochowa stała się, co prawda, drugim co do wielkości miastem w województwie śląskim, jednak nie można powiedzieć, że stała się beneficjentem tej zmiany. Utrata statusu miasta wojewódzkiego w 1999 roku, a co za tym idzie wielu miejsc pracy w administracji samorządowej, wpłynęła negatywnie na sytuację zatrudnieniową mieszkańców. Status miasta wojewódzkiego nie miał jedynie prestiżowego znaczenia, ale bardzo konkretny wymiar ekonomiczny. Z Częstochowy przeniosły się do Katowic regionalne instytucje, między innymi zarządy instytucji gospodarczych i społecznych, a także centrale banków. Szacuje się, że na skutek tych zmian Częstochowa utraciła około 2 tysięcy miejsc pracy. Spadło także zainteresowanie Częstochową jako miejscem do inwestowania, mimo proinwestycyjnych zabiegów władz miasta, czego przykładem są powstałe strefy ekonomiczne.

W jednym tylko roku 1999, populacja Częstochowy zmniejszyła się o 3741 mieszkańców, co było prostą konsekwencją likwidacji stanowisk pracy w administracji wojewódzkiej¹. Na pozycję Częstochowy niekorzystnie wpływa także jej peryferyjne usytuowanie w województwie śląskim. Na Górnym Śląsku istnieje kilkanaście miast z nie mniej istotnymi problemami niż Częstochowa. Przykładem takiego miasta jest Bytom, który w wyniku restrukturyzacji przemysłu utracił 5 kopalń z sześciu funkcjonujących przed reformą i boryka się z olbrzymim bezrobociem.

Bliskość metropolii nie jest tu bez znaczenia, tym bardziej że znaczna część tych miast jest powiązana z Katowicami poprzez infrastrukturę. Dobrym przykładem takiego powiązania jest układ komunikacyjny. Nie przeceniając samego faktu wpływu utraty statusu województwa na kondycję miasta, trzeba potwierdzić widoczny ubytek środków finansowych w porównaniu z przychodami miast ze statusem wojewódzkim. Przykładami takich miast są Kielce i Opole, które mimo że są siedzibami najsłabszych ekonomicznie miast wojewódzkich, to w porównaniu z Częstochową rozwijają się dynamicznie.

I. TRANSFORMACJA I JEJ SKUTKI SPOŁECZNE

1. Bezrobocie jako zagrożenie integralności rodziny i społeczności lokalnych

Praca zawodowa stanowi podstawę bytu materialnego rodziny. W sposób pośredni oddziałuje ona również na postawy i zachowania członków rodzin, kształtując ich system wartości, ocen, wpływając na kontakty z otoczeniem społecznym. Z kolei bezrobocie ma szczególnie ujemny wpływ na funkcjonowanie rodziny, bowiem jego skutki obejmują nie tylko osoby dorosłe bezpośrednio nim dotknięte, ale także członków ich rodzin. Wyraża się to między innymi stopniowym ograniczaniem konsumpcji, rezygnacją z wielu życiowych aspiracji, w tym także materialnych, oraz minimalizowaniem, a częściej eliminacją potrzeb wyższego rzędu. Zjawiska te stają się coraz bardziej dotkliwe w powiązaniu z narastającymi dysproporcjami w poziomie życia rodzin oraz ograniczeniami w sferze życia społecznego, komercjalizacją usług placówek o charakterze edukacyjnym, kulturalnym czy opiekuńczo-wychowawczym. Utrata pracy w Polsce oznacza biedę i wykluczenie. Wysokość zasiłku nie pozwala zaspokoić najbardziej podstawowych potrzeb bytowych osoby bezrobotnej. Ponadto ponad 85% bezrobotnych nie ma prawa do zasiłku dla bezrobotnych, co jest najwyższym wskaźnikiem w UE.

Częstochowa jest przykładem miasta, w którym restrukturyzacja przemysłu wywołała wiele nowych problemów społecznych. W wyniku zapoczątkowanej w latach 90. restrukturyzacji gospodarki wiele zakładów przemysłowych, przede wszystkim dużych przedsiębiorstw państwowych, uległo likwidacji lub w sposób znaczący ograniczyło zatrudnienie.

---

¹ Ludność Częstochowy – Wikipedia, wolna encyklopedia.

Przed restrukturyzacją Częstochowa była liczącym się w skali kraju ośrodkiem przemysłu hutniczego, włókienniczego i budowlanego. Jak wynika z danych statystycznych, w samym przemyśle włókienniczym Częstochowy zatrudnionych było ponad 20 tysięcy osób. W wyniku restrukturyzacji branża włókiennicza praktycznie uległa likwidacji. Z pięciu dużych zakładów w szcztątkowym stanie zachowały się jedynie dwa: Wigolen i Stradom.

Sytuacja zatrudnieniowa tych wielkich firm miała bezpośrednie przełożenie na rynek pracy całego miasta. Bezrobocie dotknęło ponad 20 tys. osób. Szczególnie dobrym przykładem ilustrującym to zjawisko była Huta im. B. Bieruta, która w wyniku restrukturyzacji zmniejszyła zatrudnienie do poziomu 3.350 pracowników, a w okresie swojej świetności zatrudniała ponad 16 tys. osób. Likwidacji uległo kilkadziesiąt innych zakładów pracy zatrudniających od kilkudziesięciu do kilkuset pracowników. Bilans zatrudnienia w wyniku przekształceń strukturalnych ma zdecydowanie ujemny charakter.

Restrukturyzacja przemysłu wywołała określone reperkusje na rynku pracy w Częstochowie, a to miało bezpośredni wpływ na kondycję rodzin i funkcjonowanie lokalnych społeczności. Transformacja odbiła się negatywnie nie tylko na sytuacji zatrudnieniowej, ale także demograficznej Częstochowy.

2. Charakterystyka bezrobocia w Częstochowie na tle kraju i województwa śląskiego

Mimo że województwo śląskie ma jeden z najniższych w kraju wskaźnik bezrobocia – 10,6% /dane za maj 2014 roku/ – to Częstochowa odnotowała w tym samym czasie stopę bezrobocia na poziomie 13%².

Pravidłowość ta utrzymuje się od wielu lat i nie widać symptomów, aby ta tendencja uległa korzystnej dla Częstochowy zmianie. Stopa bezrobocia na terenie Częstochowy odznacza się wyższymi wartościami niż w województwie śląskim oraz nieco mniejszym wskaźnikiem niż na terenie całego kraju.

Istotnym problemem nadal pozostaje długotrwałe bezrobocie. Na koniec czerwca 2014 r. 59,1% ogółu zarejestrowanych /spośród 13 736 osób/ bezskutecznie poszukiwało zatrudnienia przez co najmniej 12 miesięcy³. Zagrożenie długotrwałym bezrobociem dotyka z reguły osoby o niskich kwalifikacjach, nie posiadające doświadczenia zawodowego lub osoby w wieku średnim. Niepokojąca jest stale powiększająca się liczba osób długotrwałe bezrobotnych. Prowadzi to do zjawiska dziedziczenia bezrobocia. Tylko 12,5% bezrobotnych posiadało prawo do zasiłku.

Osobnym problemem jest sytuacja na rynku pracy absolwentów szkół ponadpodstawowych, którzy ze względu na brak doświadczenia mają szczególne trudności ze znalezieniem pracy. Niepokoi liczba bezrobotnych wśród osób, które nie podjęły pracy w ciągu 1 roku od zakończenia nauki.

² Patrz: Biuletyn Statystyczny GUS, czerwiec 2014; Biuletyn Informacyjny PUP w Częstochowie, czerwiec 2014.

³ Biuletyn Informacyjny PUP w Częstochowie, czerwiec 2014.

Te dwie grupy mają najmniejsze szanse na znalezienie zatrudnienia na obecnym rynku pracy, a co za tym idzie na uniknięcie wykluczenia społecznego i związanych z tym konsekwencji.

Ponad jedna trzecia bezrobotnych (35,3%) to ludzie młodzi, do 34 roku życia. Im wyższe wykształcenie, tym łatwiej o pracę, można jednak zauważyć, że w grupie absolwentów systematycznie wzrasta liczba osób bezrobotnych z wyższym wykształceniem.

Niezależnie od grupy wiekowej i wykształcenia sytuacja kobiet na rynku pracy jest trudniejsza niż mężczyzn. Wśród zarejestrowanych w Częstochowie na koniec czerwca 2014 roku bezrobotnych, kobiety stanowiły 48%. Biorąc pod uwagę fakt, że wskaźnik aktywności zawodowej kobiet w wieku produkcyjnym w Polsce jest relatywnie niższy /62,2%/ w porównaniu z mężczyznami /70,4%/, to uzasadniona jest teza mówiąca o większych trudnościach kobiet w uzyskaniu zatrudnienia.

Wysokie bezrobocie, poza skutkami ekonomicznymi dla mieszkańców Częstochowy, ma również swój wymiar społeczny. Dezintegracji zaczęły ulegać całe społeczności, których ekonomiczny byt zależał od zakładów produkcyjnych. Nie ominęła ona także wielu rodzin, w których w wyniku bezrobocia zostały zagrożone podstawy ich materialnego bytu. Paupe-ryzacji i wykluczeniu uległy całe grupy mieszkańców. Problem ten został zasygnalizowany w Miejskim Programie Rewitalizacji dla miasta Częstochowy, gdzie wytypowano rejony o największym zagrożeniu ubóstwem i wykluczeniem, które w pierwszej kolejności powinny podlegać rewitalizacji społecznej.

3. Nowe tendencje demograficzne w Częstochowie

Okres transformacji po 1989 roku oraz reforma administracyjna z 1999 roku zapoczątkowały także niekorzystne zmiany w sytuacji demograficznej Częstochowy. Od 1994 roku obserwowany jest stały spadek liczby ludności Częstochowy. Największy spadek odnotowano w roku 1999, czyli roku wprowadzania reformy administracyjnej. W tym jednym roku ludność Częstochowy zmniejszyła się o 3741 osób. Ogółem w okresie transformacji populacja zmniejszyła się o 26 827 osób i na koniec 2013 roku liczyła 232 318 osób. Brak jest widocznych sygnałów, które mogłyby wskazywać na odmianę tych trendów. Cenną charakterystykę sytuacji demograficznej stanowi wskaźnik udziału ludności w wieku produkcyjnym do ogółu ludności oraz wieku przed- i poprodukcyjnym do ogółu ludności. Im wyższy jest wskaźnik udziału ludności w wieku produkcyjnym, tym lepsza jest sytuacja demograficzna danego społeczeństwa. Od kilku lat wskaźnik ten ulega obniżeniu, co wskazuje, że społeczeństwo Częstochowy podlega silnemu procesowi starzenia.

Na obecną sytuację ludnościową składa się wiele czynników. Przede wszystkim ma na to wpływ sytuacja na lokalnym rynku pracy. Wysokie wskaźniki bezrobocia nie dają wielkiego wyboru młodym ludziom. Widoczna jest migracja w poszukiwaniu pracy. W Londynie funkcjonuje nazwa „Mała Częstochowa” dla określenia skupiska osób pochodzących z terenu Częstochowy. Ważnym kierunkiem migracji częstochowian jest Irlandia, Norwegia, a ostatnio Niemcy.

Częstochowa wyludnia się głównie za sprawą wyjazdów zarobkowych. Mimo że proces wyludniania ma szerszy charakter i dotyczy większości wielkich miast w Polsce, to w Częstochowie występuje on z dużo większą intensywnością. W tej klasyfikacji, przed okresem transformacji, Częstochowa lokowała się na 12 miejscu, a ostatnio zanotowała spadek na 13 miejsce.

Kolejną przyczyną jest nieskuteczna polityka państwa wobec rodziny, powodująca w efekcie obniżanie się od wielu lat współczynników urodzeń. Brak ofert pracy dla młodych ludzi, problemy mieszkaniowe – wszystko to składa się na niechęć do zakładania rodziny i wiązania swoich perspektyw życiowych z Częstochową. Sytuacja młodych częstochowian nie odbiega znacząco od sytuacji młodych ludzi w Polsce.

Młodym Polakom w kraju brakuje stabilizacji finansowej, by kupować własne mieszkania. Jak wynika z badań przeprowadzonych przez Instytut Millward Brown – aż 70% Polaków w wieku 18-35 lat mieszka cały czas z rodzicami, a w grupie wiekowej 24-35 lat odsetek ten wynosi 43%. Ten wskaźnik jest dużo bardziej korzystny w krajach ościennych – w Niemczech wynosi 17%, a w Danii – około 2%. Powodem jest brak zaufania do instytucji państwowych, instytucji finansujących i rynku pracy. Młodzi Polacy nie wiedzą, czy uda im się utrzymać stanowisko pracy. Własne mieszkanie jest niewątpliwie ważną potrzebą młodych ludzi i stanowi podstawę stabilizacji rodziny. Wymaga jednak od państwa i instytucji finansowych kredytujących zakup pewnych udogodnień.

Ocenia się, że trwała poprawa sytuacji mieszkaniowej młodych Polaków może nastąpić za kilka lat, ale temu muszą sprzyjać rozwiązania polityki państwa w tym zakresie.

W 2010 roku przyrost naturalny dla Częstochowy wynosił -2,3%, w 2011 roku spadł do -2,6%, a w 2012 roku ukształtował się na poziomie -3,6%⁴. Wskaźnik przyrostu naturalnego stanowi różnicę między wskaźnikiem urodzeń a zgonami. Od kilku lat ma on ujemny charakter i brak jest przesłanek, że sytuacja pod tym względem może ulec korzystnej zmianie.

3. Wykluczenie społeczne i dysfunkcje rodzin

Zjawisko wykluczenia społecznego dotyczy w mniejszym lub większym stopniu wszystkich społeczeństw. W społeczeństwach o ustabilizowanym ustroju społeczno-gospodarczym zjawisko to ma charakter marginalny i dotyczy wąskiej grupy ludności niedostosowanej do istniejącej rzeczywistości społeczno-gospodarczej bądź cywilizacyjno-kulturowej. Ma to miejsce często w przypadku ruchów migracyjnych, kiedy przemieszczenie ludności do obszarów o odmiennej kulturze wywołuje szok kulturowy i nie pozwala na harmonijne dostosowanie się do nowych okoliczności. W Polsce najpoważniejszymi powodami wykluczenia społecznego są bezrobocie, alkoholizm i ubóstwo.

Wykluczenie oznacza wyrzucenie jednostek, grup, a także całych społeczności z głównego nurtu życia społecznego, gospodarczego, kulturalnego. To, inaczej rzecz ujmując, funkcjonowanie w bardzo ograniczonym zakresie, życie na jałowym biegu, stagnacja, a nawet cofanie się w rozwoju. Wykluczenie ma obiektywny charakter, co oznacza, że jest poza kontrolą danej osoby.

---

⁴ Statystyczne Vademecum Samorządowca GUS – Wikipedia, wolna encyklopedia.

Wskaźnikiem empirycznym wykluczenia z życia gospodarczego jest przede wszystkim zjawisko bezrobocia, które niesie konsekwencje dla poszczególnych jednostek, rodzin, a nawet całych większych i mniejszych społeczności.

Wskaźnikami wykluczenia z życia społecznego są: apatia, bierność, niechęć do jakiegokolwiek aktywności, brak zainteresowania sprawami publicznymi rozumianymi szerzej, jak np. uczestnictwo w wyborach, czy też dotyczącymi problemów najbliższego środowiska, a więc sąsiedztwa. Widoczne są także postawy roszczeniowe i obciążanie za swoje niepowodzenia życiowe świata zewnętrznego.

Wskaźnikami wykluczenia z życia kulturalnego jest obiektywny brak dostępu do korzystania z dóbr kultury, takich jak: kino, teatr, prasa, internet itp. Wykluczenie z rekreacji oznacza brak możliwości wypoczynku, korzystania z wczasów, wycieczek oraz realizacji osobistych zainteresowań w postaci hobby.

Wskaźnikami wykluczenia z dostępu do służby zdrowia jest rezygnacja z leczenia specjalistycznego, np. stomatologii dziecięcej, czy rezygnacja z wykupu leków z powodu braku pieniędzy.

Wskaźnikami wykluczenia cywilizacyjnego jest brak dostępu do takich osiągnięć cywilizacyjnych, które są standardem w krajach wysoko rozwiniętych, a więc światło, gaz, centralne ogrzewanie, bieżąca woda, ubikacja z WC.

Długotrwała marginalizacja wywołuje i wzmacnia zjawiska charakterystyczne dla społeczności funkcjonujących w stanie wykluczenia społecznego, takie jak: dziedziczenie biedy, osłabienie więzi społecznych, konflikty społeczne, osłabienie wrażliwości społecznej. Można tu mówić o syndromie dziedziczonej biedy i bezradności.

Brak reakcji w odpowiednim czasie powoduje stygmatyzację tych społeczności oraz utrwalanie się negatywnych stereotypów. Społeczności takie funkcjonują pod potocznymi nazwami: Pekin, Trójkąt Bermudzki, Meksyk, slamsy, getto.

Osoby, grupy, społeczności zagrożone wykluczeniem można porównać do chorego człowieka. Powrót do aktywnego życia jest możliwy po trafnej diagnozie i wyeliminowaniu źródeł choroby /wykluczenia/. Organizowanie społeczności lokalnych jest metodą zapobiegającą ich wykluczeniu.

Wykluczenie społeczne najczęściej kojarzy się ludziom z wygnaniem, odizolowaniem jednostki, wyłączeniem ze środowiska i brakiem akceptacji w środowisku. Drugim najczęściej wskazywanym rozumieniem pojęcia „wykluczenie społeczne” jest brak możliwości korzystania z życia społecznego.

Odzwierciedleniem problemów występujących w środowiskach lokalnych jest skala udzielanej pomocy socjalnej. Odsetek klientów pomocy społecznej w Częstochowie na przestrzeni kilkunastu lat utrzymuje się na stosunkowo wysokim poziomie – od 3,4% do 6,2%⁵.

---

⁵ Obliczenia własne na podstawie sprawozdań rocznych MOPS Częstochowa.

II. PRZECIWDZIAŁANIE ZJAWISKU WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO

1. Miejski Program Rewitalizacji dla miasta Częstochowy

Problem wykluczenia stał się jedną z inspiracji do powstania Miejskiego Programu Rewitalizacji Społecznej dla miasta Częstochowy. Mimo że program rewitalizacji miał szerszy zakres pojęciowy i obejmował także sferę materialną, to sfera społeczna stanowiła zasadniczy priorytet.

W przyjętym w 2005 roku Miejskim Programie Rewitalizacji dla miasta Częstochowy wyodrębniono 8 obszarów miasta zagrożonych wykluczeniem – 2 miejskie i 6 przemysłowych. W wyniku aktualizacji Programu w 2014 roku powiększono zakres działania o dwa dodatkowe obszary miejskie zagrożone wykluczeniem oraz dwa dalsze obszary przemysłowe. Najtrudniejsza sytuacja występuje w dwóch obszarach miejskich Raków-Ostatni Grosz oraz Stare Miasto, więc uzyskały one priorytet w działaniach na rzecz odwrócenia zagrożenia wykluczeniem.

A oto jak charakteryzowany był w Miejskim Programie Rewitalizacji jeden z obszarów zagrożonych wykluczeniem społecznym:

„W zgodnej opinii jednostek odpowiedzialnych za pomoc społeczną i zapewnienie bezpieczeństwa dzielnica ta nosi wszelkie cechy obszaru kryzysowego, ze względu na wysokie bezrobocie o strukturalnym charakterze oraz nagromadzenie różnego rodzaju patologii i problemów społecznych. Rewitalizacja obszaru, ukierunkowana przede wszystkim na rozwój infrastruktury społecznej i wsparcie organizacji działających w tej sferze jest niezbędna dla ograniczenia skali marginalizacji i wykluczenia społecznego całych grup”⁶.

Opracowania diagnozy dla obszarów zagrożonych wykluczeniem społecznym podjął się Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Częstochowie, a ściśle rzecz biorąc, powołany przez MOPS Zespół do spraw Organizowania Społeczności Lokalnych /OSL/.

W 2011 roku Zespół OSŁ rozpoczął działanie od sporządzenia mapy zasobów i potrzeb dla małej społeczności w dzielnicy Raków przy ulicy Limanowskiego, która stała się swoistym laboratorium dla działań aktywizujących. Diagnoza społeczna wykazała potrzebę wielokierunkowej aktywizacji tej społeczności, która przejawiała wszelkie cechy społeczności zagrożonych wykluczeniem społecznym. Zdecydowaną większość dorosłych mieszkańców stanowili bezrobotni, byli pracownicy Huty im. B. Bieruta. Stopa bezrobocia przekraczała 50%. Większość z nich była długotrwale bezrobotna, niektórzy od kilku do kilkunastu lat. Sporządzona diagnoza stała się punktem wyjścia do podjęcia działań aktywizujących w społeczności ulicy Limanowskiego w dzielnicy Raków.

⁶ Miejski Program Rewitalizacji dla Miasta Częstochowy na lata 2005-2013, s. 105.

2. Organizowanie społeczności lokalnej /OSL/ jako metoda przeciwdziałania wykluczeniu i dezintegracji społecznej

Organizowanie społeczności lokalnych jest nową metodą zapobiegania marginalizacji tych społeczności, które dotknięte zostały skutkami przemian makrostrukturalnych w postaci wykluczenia społecznego i dezintegracji społecznej. W Polsce zainteresowanie tą metodą zbiegło się w czasie ze skutkami przemian ustrojowych i negatywnymi konsekwencjami, jakimi z tego powodu dotkniętych zostało wiele społeczności lokalnych. W skali kraju najbardziej ucierpiały województwa tzw. ściany wschodniej, gdzie w niektórych przypadkach bezrobocie osiągało wskaźniki /stopa bezrobocia/ oscylujące wokół 40%. Ale transformacja ustrojowa odcisnęła także swoje piętno na lokalnych społecznościach w regionach uchodzących za najbardziej zasobne w naszym kraju. Takim przykładem jest województwo śląskie, które posiada olbrzymi potencjał gospodarczy i należy do najbardziej zurbanizowanych i uprzemysłowionych województw w Polsce. Głęboka restrukturyzacja przemysłu wywołała w konsekwencji likwidację wielu branż, co z kolei spowodowało lawinowy wzrost bezrobocia. Częstochowa jest typowym przykładem ilustrującym to zjawisko, gdzie widoczne są ogólnokrajowe tendencje, na które nakładają się lokalne uwarunkowania. Warto podkreślić swoiste uzależnienie Częstochowy od zlikwidowanych gałęzi gospodarczych, których nie dało się zastąpić w krótkim przedziale czasowym.

To, co stanowiło o potencjale gospodarczym Częstochowy, stało się poważnym obciążeniem, a masowa likwidacja zakładów przemysłu włókienniczego, budowlanego i poważna restrukturyzacja Huty Częstochowa spowodowały kumulację problemów, które wpłynęły negatywnie na częstochowski rynek pracy, a tym samym przyczyniły się do marginalizacji tych społeczności, których byt związany był z funkcjonowaniem tych przedsiębiorstw.

Organizowanie społeczności lokalnej opiera się na założeniach, że efektywne wspomaganie oraz pełna reintegracja ze społeczeństwem osób i rodzin, szczególnie z obszarów marginalizowanych, nie są możliwe bez dokonania przekształceń w środowisku ich życia. Tylko bowiem aktywne i prężne społeczności stwarzają szansę na samorealizację dla osób i grup w nim funkcjonujących. Podejmowane w ramach OSL działania mają z założenia na celu wyrównywanie szans przez wspieranie w rozwoju tych osób, rodzin, środowisk i grup, które znajdują się w najtrudniejszym położeniu, oraz przywrócenie najsłabszym ogniowom wspólnot lokalnych poczucia podmiotowości, a tym samym odzyskanie kontroli nad własnym życiem. Inaczej mówiąc, organizowanie społeczności lokalnej to metoda, która polega na aktywizowaniu i usamodzielnianiu ludzi. Dzięki niej osoby wykluczone mają szansę na nowo włączyć się do życia społecznego.

Model Organizowania Społeczności Lokalnej zakłada, że działania aktywizujące w społeczności lokalnej osiągają zakładany cel w momencie jej usamodzielnienia się. Inaczej rzecz ujmując, w chwili, w której społeczność lokalna staje się podmiotem mogącym samodzielnie rozwiązywać swoje problemy.

Praca prowadzona w społeczności opiera się na współpracy z mieszkańcami i partnerami. Została zapoczątkowana diagnozą przeprowadzoną w formie badania poprzez działanie,

opartą na badaniach jakościowych i ilościowych z wybraną 80-osobową grupą respondentów. Efektem było opracowanie mapy zasobów i potrzeb społeczności ul. Limanowskiego 47 i 49.

Powołany w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej Zespół do spraw Organizowania Społeczności Lokalnej otrzymał zadanie przeprowadzenia diagnozy małej społeczności lokalnej, zamieszkałej w dwóch komunalnych kamienicach przy ulicy Limanowskiego, w dzielnicy Raków, nazywanej „Czerwonym Rakowem” z powodu koloru elewacji budynków wzniesionych z czerwonej cegły. Są to typowe obiekty dla tego rejonu wybudowane dla robotników przez założyciela częstochowskiej Huty, Bernarda L. Hantkego.

Przedmiotem diagnozy były problemy występujące w tej społeczności oraz ustalenie listy zasobów w postaci instytucji, fundacji, stowarzyszeń, organizacji oraz osób, których połączony potencjał mógłby służyć ich rozwiązaniu. W przyszłości lista zasobów miała szansę na przekształcenie się w grupę partnerską. Ostatecznym efektem diagnozy było utworzenie planu działania na rzecz lokalnej społeczności.

3. Charakterystyka społeczności Limanowskiego 47 i 49

Społeczność zamieszkująca ul. Limanowskiego 47 i 49 to jedna z tzw. „enklaw biedy” na terenie Częstochowy, którą zamieszkuje około 500 osób. W przypadku tej małej społeczności nie można mówić o zagrożeniu wykluczeniem, lecz wręcz o istniejącym trwałym wykluczeniu. W rejonie tym najwięcej osób korzysta z pomocy Rejonowego Zespołu Pomocy Społecznej Nr 1, działającego w strukturach Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej. Z pomocy społecznej korzysta ponad 90% rodzin zamieszkujących te dwie kamienice. Zdecydowaną większość mieszkańców tego rejonu stanowią rodziny, które zostały przesiedlone z innych rejonów miasta na skutek orzeczonej sądownie eksmisji bądź niemożności utrzymania mieszkania z powodu trudności finansowych, związanych z utratą pracy. W nowym miejscu zamieszkania również nie są w stanie regularnie opłacać czynszu. Intensywność osiedlania się w tym rejonie jest tak znacząca, że staż zamieszkiwania jest porównywalny do nowo powstałych osiedli mieszkaniowych. Najczęściej mamy do czynienia z rodzinami wieloprotoblowymi, gdzie bezrobocie stanowi przyczynę wielu następnych problemów i dysfunkcji rodziny, takich jak: nadużywanie alkoholu, przemoc w rodzinie, wypadanie dzieci z systemu szkolnego. W tym rejonie miasta występuje wiele innych zjawisk kryminogennych, takich jak: przemoc uliczna, kradzieże, narkotyki, dewastacja mienia publicznego. W ocenie służb porządkowych jest to najbardziej niebezpieczny rejon Częstochowy. Zdaniem Policji i Straży Miejskiej występuje tu najwięcej zdarzeń o charakterze kryminogennym. Świadczą o tym wysokie wskaźniki rodzin objętych nadzorem sądów lub dozorem kuratorów sądowych.

Jak wynika z obserwacji i relacji pedagogów ulicy pracujących na tym obszarze, tutaj można najczęściej spotkać tzw. „dzieci ulicy”. Świetlice znajdujące się na tym terenie pozostają zamknięte na pracę ze wskazanymi dziećmi, ponieważ kładzie się w nich duży nacisk na przestrzeganie przez podopiecznych dyscypliny, ustalonych norm i zasad, których nie są one w stanie zaakceptować. W wielu domach pojawia się przemoc, dzieci mają problemy w nauce, przychodzą do szkoły niewyspane i głodne, ponadto wiele z nich nie posiada książ-

żek i przyborów szkolnych. Młodzież spędza czas w innych dzielnicach, wszczynają awantury i niszczy mienie.

Osoby w wieku szkolnym stanowią 20% badanej społeczności, natomiast 64% stanowią osoby w wieku produkcyjnym między 21 a 60 rokiem życia.

4. Analiza problemów występujących w lokalnym środowisku

W celu dokonania diagnozy problemów i potrzeb oraz rozpoznania zasobów mogących uczestniczyć w działaniach na rzecz lokalnego środowiska stworzona została mapa zasobów i potrzeb. Jak wykazały wypowiedzi mieszkańców, główne problemy występujące w społeczności to: niezagospodarowanie czasu wolnego dzieci i młodzieży, przez co dochodzi do zakłócania ciszy nocnej, awantur, bójek, aktów wandalizmu, nadużywania alkoholu, występuje również brak dbałości o środowisko i czystość posesji, brak poczucia bezpieczeństwa.

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, że mieszkańcy chcieliby poprawy sytuacji, ale potrzebują wsparcia osób z zewnątrz, które pomogłyby im się zjednoczyć, pobudzić ich do działań, być przewodnikiem i oparciem w trudnych chwilach. Mieszkańcy wyrazili gotowość do wzięcia udziału we wspólnych pracach porządkowych oraz innych działania na rzecz środowiska lokalnego. Zdecydowana większość spośród ankietowanych /97%/ uważała, że brak jest odpowiednio zagospodarowanego placu pomiędzy kamienicami do spędzania czasu wolnego dzieci, młodzieży oraz seniorów. Charakterystycznymi cechami badanej społeczności był niski poziom poczucia odpowiedzialności za siebie i innych. 31% badanych nie było gotowych na zmiany – były to osoby napływowe, którym jest wszystko jedno, „*ważne, aby mieli co wypić, co zjeść i czym ogrzać mieszkanie, są w stanie nawet porąbać meble i tym palić w piecu*”. Tylko 13% wyrażało gotowość współpracy – są to rodowici mieszkańcy tego terenu, pozostający w mniejszości. Natomiast 56% respondentów nie miało własnego zdania w tej sprawie.

Przedstawiciele badanej społeczności wykazywali niski poziom identyfikacji z miejscem zamieszkania – 51% uważało obecne miejsce zamieszkania za gorsze niż w innych częściach miasta, a 85% najchętniej zmieniłoby miejsce zamieszkania. Mieszkańcy tej małej społeczności funkcjonowali jedynie w obrębie własnej rodziny, a kontakty utrzymywali wyłącznie z najbliższymi sąsiadami. Czas wolny spędzali najchętniej z rodziną poza dzielnicą. Występowało duże rozwarstwienie i powielanie negatywnych postaw. Istniał jasny umowny podział wśród mieszkańców poszczególnych kamienic i klatek. Jedynie dzieci i młodzież nie przestrzegały żadnych granic i utrzymywały kontakty z rówieśnikami z innych klatek lub z innego bloku. Respondenci byli świadomi problemów środowiska, potrafili je wyartykułować, jednak nie potrafili sami ich rozwiązać. Aż 80% spośród badanych uważało, że mieszkańcy sami nie są w stanie rozwiązać żadnych problemów, dlatego inicjatywy poprawy wizerunku środowiska, które sami podejmowali, zakończyły się niepowodzeniem.

Mieszkańcy bali się mówić o niektórych problemach na forum całej społeczności, natomiast w małej grupie przychodziło im to łatwiej. Mieszkańców charakteryzował niski poziom zaufania do policji oraz straży miejskiej, o czym świadczyły ich wypowiedzi: „*nie warto nic*

zglaszać na policję, bo potem będziemy mieli powybijane szyby w oknach lub podpalone piwnice, natomiast straż miejska prawie wcale nie interweniuje i nie pilnuje porządku”.

Respondenci posiadali niski poziom empatii, co przejawiało się obojętnością i niechęcią do niesienia sobie wzajemnie pomocy i brakiem zainteresowania losem osób słabszych i potrzebujących. Nie byli także otwarci na innych, z uwagi na dużą rotację lokatorów. Zauważalne były także różnice między starymi i nowymi mieszkańcami. Rodowici mieszkańcy, których było stosunkowo mało, trzymali się razem, a nowo przybyli po eksmisji z innych części miasta łatwo wpadali w pułapkę uzależnienia.

Społeczność była zróżnicowana ze względu na wiek, wykształcenie oraz poprzednie miejsce pobytu. Mieszkańcy rzadko włączali się w działania na rzecz dzieci i młodzieży. Sami nie byli zdolni do wypracowania wspólnych rozwiązań i podejmowania działań na zasadach partnerstwa czy współpracy międzygrupowej i międzyinstytucjonalnej, z uwagi na ich negatywny odbiór przez środowisko zewnętrzne i wcześniejsze porażki. Nigdy nie współpracowali z żadną instytucją czy organizacją, które do tej pory świadczyły dla nich pomoc. Mieszkańcy nie znali radnych dzielnicy, nie uczestniczyli w spotkaniach organizowanych przez Radę Dzielnicy, nie mieli również poczucia wpływu na podejmowane decyzje dotyczące ich społeczności. Nie potrafili także w pełni korzystać z występujących zasobów, np. ze świetlic środowiskowych znajdujących się w obrębie dzielnicy korzystało zaledwie 30% dzieci. Negatywnie oceniali działania administracji budynków: *„robią co mogą, ale potem wszystko jest popsute”, „nic nie robią w okolicy, a na klatkach schodowych jest ciemno”, „nic nie naprawiają, brak piachu w piaskownicach, brak zieleni, a strych jest zaniedbany i gnieźdzą tam się ptaki”.*

Również przedstawiciele instytucji i organizacji, osób znaczących, pracowników administracji budynków, policji i straży miejskiej wykazywali duży sceptycyzm co do mobilności mieszkańców. Uważali, że działania aktywizujące społeczność mają nikłą szansę powodzenia, ponieważ nie dostrzegali wśród mieszkańców chęci zmiany. Twierdzili, że *„tam nie warto nic robić, szkoda na to pieniędzy, czasu i energii, mieszkańcy wszystko zniszczą i o nic nie dbają”.*

5. Reintegracja jako efekt działań aktywizujących

Przyjęty przez Zespół OSL plan działania dla tej społeczności zawierał propozycje stopniowego jej aktywizowania, poczynając od rozmów indywidualnych, po spotkania z poszczególnymi grupami mieszkańców i spotkania obywatelskie z całą społecznością oraz wspólne działania. Pierwsze spotkania odbywały się przy niskiej frekwencji, lecz wraz z upływem czasu następowało przełamywanie barier i kolejne odbywały się z udziałem coraz większej liczby osób. Pierwszym działaniem na rzecz mieszkańców było przekazanie paczek dla rodzin wielodzietnych. Była to akcja przeprowadzona wspólnie ze Świetlicą Środowiskową, której inicjatorem było Towarzystwo Przyjaciół Dzieci. Następnym – zabawa choinkowa na terenie Szkoły Podstawowej nr 20, będąca wspólną inicjatywą OSL i Dyrekcji Szkoły Podstawowej nr 20. Kolejne działania odbywały się z udziałem coraz liczniejszej grupy partnerów.

Pierwszą wspólną inicjatywą z udziałem grupy mieszkańców było porządkowanie terenu pomiędzy dwoma budynkami zamieszkiwanymi przez tę społeczność. Kolejne obejmowały malowanie klatek schodowych w budynkach przy ulicy Limanowskiego 47 i 49, pomoc mieszkańców w remoncie pomieszczeń przeznaczonych na Klub Dzieci i Młodzieży przy Alei Pokoju 13, budowę boiska do piłki siatkowej między budynkami przy ulicy Limanowskiego 47 i 49, budowę klombu na miejscu zdemontowanej fontanny oraz obsadzenie go kwiatami i krzewami.

Podjęmowane wśród mieszkańców akcje zaowocowały licznymi spotkaniami obywatelskimi, podczas których padały propozycje działań, zmiany usług dla społeczności, mieszkańcy zaplanowali także zmiany na terenie przyległym do kamienic. Przykładem może być podział placu pomiędzy kamienicami na plac zabaw, boisko do siatkówki oraz miejsce do spędzania czasu wolnego dla osób starszych.

Inną formą prowadzonej aktywnej integracji była debata z mieszkańcami, która dotyczyła wyboru koncepcji zagospodarowania przestrzennego placu pomiędzy kamienicami, przygotowanych przez dorosłych, młodzież i dzieci. Poprzedziły ją dwa osobne spotkania obywatelskie: jedno z dorosłymi, drugie z młodzieżą. Na obu pojawił się pomysł wykonania dowolną techniką planu zagospodarowania terenu. Ustalono, że wyłonienie projektu zostanie poprzedzone debatą. W jej wyniku plac został podzielony na trzy części: boisko do piłki siatkowej, plac zabaw dla dzieci i ostatni plac dla seniorów. Przejawem prowadzonych działań było pozyskanie lokalu na potrzeby społeczności lokalnej, czyli pomieszczenia, które miało służyć mieszkańcom i Zespołowi ds. Organizowania Społeczności Lokalnej jako miejsce spotkań obywatelskich oraz do szeregu różnego rodzaju przedsięwzięć realizowanych w przyszłości z mieszkańcami. Potrzeba uzyskania lokalu wyłoniła się podczas diagnozy społeczności lokalnej. Respondenci sygnalizowali, że dzieci i młodzież nie mają stałego miejsca do spotkań, odrabiania lekcji oraz integrowania się z rówieśnikami. Ponadto podczas rozmów z opiekunami wyartykułowana została potrzeba zabezpieczenia pomocy w odrabianiu lekcji oraz realizacji materiału szkolnego. Kolejnym aspektem był wybór miejsca. Pomieszczenia znajdują się w niedalekiej okolicy kamienic Limanowskiego 47 i 49, co pozwala mieszkańcom bez ponoszenia kosztów dojazdu korzystać z klubu od lipca 2012 r. oraz przygotowanej w odpowiedzi na sygnalizowane potrzeby oferty dla dzieci i młodzieży. Nad pozyskaniem lokalu organizatorzy pracowali ponad pół roku i w kwietniu 2012 r. Zespół ds. Organizowania Społeczności Lokalnej otrzymał lokal wymagający remontu. Przy pracach remontowych pomieszczeń przyszłego Środowiskowego Klubu, oprócz pracowników MOPS z Działu Organizacyjnego, czynny udział brali mieszkańcy społeczności objętej działaniami. Lokal został wyposażony w gry, zabawki oraz inne elementy, które pozyskano od partnerów i mieszkańców z Alei Pokoju oraz ulicy Limanowskiego. Ponadto prywatni przedsiębiorcy przekazali wykładzinę i materiały budowlane do remontu piwnicy. Powstał Środowiskowy Klub dla dzieci i młodzieży, który jest czynny w poniedziałki, środy i piątki. W klubie pracuje troje wolontariuszy, którzy prowadzą zajęcia z dziećmi. W okresie wakacji były to gry i zabawy oraz wyjście do cyrku, a także nauka języka angielskiego. W roku

szkolnym natomiast zorganizowana jest pomoc w odrabianiu lekcji oraz zajęcia plastyczne, czytanie bajek, zajęcia ruchowe i muzyczne. Ponadto od lutego 2013 r. we wtorki i czwartki klub służy również lokalnym seniorom jako miejsce spotkań, warsztatów oraz zajęć kulturalno-oświatowych.

6. Partnerzy w działaniach aktywizujących

Podczas realizacji działań wśród mieszkańców nawiązana została współpraca z wieloma instytucjami, firmami, organizacjami, stowarzyszeniami i fundacjami, które wspierały proces zmiany w społeczności lokalnej i w różnych konstelacjach angażowały się w podejmowane ze społecznością prace. Różnorodność partnerów, ich zasoby, możliwości i motywacje do zaangażowania się w proces zmiany spowodowały, że lokalna społeczność zaczęła być postrzegana i oceniana diametralnie inaczej. Przede wszystkim została wyzwolona z istniejących stereotypów. W podejmowane działania zaangażowali się:

- Zarząd Gospodarki Mieszkaniowej TBS – pomoc przy porządkowaniu placu, wycinka drzew, dostarczenie 40 ton piasku na zbudowanie boiska, przyłącza energetyczne niezbędne do zrealizowania wydarzeń lokalnych,
- Urząd Miasta – nieodpłatne wypożyczenie namiotów, uczestnictwo prezydenta oraz naczelników w imprezach organizowanych na terenie dzielnicy, wsparcie w działaniach na terenie dzielnicy,
- Stowarzyszenie Pedagogiki Alternatywnej – przygotowanie atrakcji dla dzieci: malowanie twarzy, zabawa ze slackline, bańki mydlane, skakanki oraz warsztaty graffiti,
- Terenowy Komitet Ochrony Praw Dziecka – zakup nagród dla dzieci za konkurs plastyczny „W okolicach marzeń”,
- Stowarzyszenie „Podaj Dalej” – popcorn i wata cukrowa,
- Stowarzyszenie na Rzecz Dzieci „Pomagajmy Razem” – namiot, grill,
- Regionalny Ośrodek Ekonomii FS – druk zdjęć w dużym formacie z poprzednich działań, warniki, namiot, farby do malowania twarzy, spraye do graffiti,
- Fundacja „dr Clown” – występy z balonami,
- Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 3 – występy dziecięcego zespołu czirliderek,
- Akademia Sztuk Walk Sportu i Rekreacji – konkurs strzelania z broni pneumatycznej,
- Stowarzyszenie „ETOH” – pomoc w organizowaniu zabawy świątecznej w SP nr 3,
- Młodzieżowy Dom Kultury – wypożyczenie obiektu na wystawę zdjęć z działań partnerstwa, zorganizowanie na terenie Domu przeglądu teatralnego oraz salonu poezji,
- Rada Dzielnicy Raków – przyjęcie uchwały o współpracy z zespołem OSL, zaangażowanie i pomoc w organizacji wydarzeń lokalnych,
- Radny Miasta Częstochowy, Dariusz Kapinos – główny organizator zawodów wędkarskich organizowanych w Dniu Dziecka, fundator nagród oraz kart wędkarskich wraz ze sprzętem dla młodzieży z ulicy Limanowskiego, inicjator złożenia wniosku o budowę placu zabaw w rejonie Limanowskiego do Biura Inicjatyw Lokalnych,

- Zespół Szkół im. B. Prusa – oprawa muzyczna przy każdym wydarzeniu lokalnym, bezpłatny wynajem sal na zajęcia z dziećmi, pomoc nauczycieli w zajęciach sportowych oraz warsztatów fotografii,
- Miejska Biblioteka Publiczna w Częstochowie filia nr 7 – organizacja kącika poezji, warsztaty plastyczne oraz artystyczne.

7. Partnerstwo lokalne jako antidotum na lokalne problemy

Podjęmowane przez organizatorów społeczności lokalnej działania oparte były o powstałe nieformalne partnerstwo, które ukonstytuowało się podczas licznych spotkań o charakterze roboczym, związanych z realizacją konkretnych działań wśród mieszkańców. W efekcie 15 przedstawicieli różnych instytucji i organizacji zadeklarowało chęć podpisania porozumienia partnerskiego. Ponadto z niektórymi już nawiązała się współpraca poprzez koalicje problemowe w obszarach, które zostały zasygnalizowane przez respondentów w mapie zasobów i potrzeb. Następne spotkania odbyły się w 5 grupach zadaniowych: integracja międzypokoleniowa, edukacja dzieci, poprawa więzi i komunikacji między dziećmi a rodzicami, rozwój fizyczny dzieci, poprawa estetyki i dbania o środowisko. W spotkaniach partnerskich czynny udział brały przedstawicielki mieszkańców – trzy liderki gotowe do podejmowania działań na zasadach partnerstwa, współpracy międzygrupowej i międzyinstytucjonalnej. Praca została oparta o plan działań z jasno określonymi zadaniami. Ustalono termin dalszych spotkań w mniejszych koalicjach problemowych, co spowodowało znaczące wsparcie partnerów.

Ta okazjonalna współpraca zaowocowała nieformalnym partnerstwem, które 28 października 2014 roku przekształciło się w partnerstwo podpisane przez Prezydenta Miasta Częstochowy pod nazwą „Raków – Reaktywacja”. Tego samego dnia w Urzędzie Miasta zostało podpisane drugie partnerstwo „Stare Miasto – Nowe Życie”.

Jak wynika z dotychczasowych doświadczeń, partnerstwo stało się bardzo ważnym i przydatnym narzędziem wspierającym organizowanie społeczności lokalnej. Bardzo skutecznie łączy ono wiedzę, doświadczenia i inicjatywy różnych osób i instytucji działających na określonym terenie, zainteresowanych zmianami w środowisku, i kieruje ich potencjał na realizację potrzeb lokalnej społeczności.

Celem zawiązanego partnerstwa jest promocja zatrudnienia i rozwoju zasobów ludzkich poprzez wymianę informacji, inicjowanie i realizację przedsięwzięć, promowanie i rozwijanie kształcenia ustawicznego i zawodowego w regionie oraz wspieranie działań na rzecz rozwoju usług poradnictwa zawodowego i informacji zawodowej oraz upowszechnianie dobrych praktyk służących rozwojowi rynku pracy.

Partnerstwo lokalne na rzecz promocji zatrudnienia i rozwoju zasobów ludzkich działa na zasadzie lokalnej grupy partnerskiej i nie jest samodzielną organizacją ani też odrębnym podmiotem w rozumieniu przepisów prawa. Członkiem Partnerstwa mogą zostać różnorodne podmioty działające w obszarze rynku pracy lub w jego otoczeniu w województwie. Zasady działania Partnerstwa określa Umowa Partnerstwa oraz Regulamin. Korzyści, jakie płyną z partnerstwa, są wielorakie.

Dzięki partnerstwu nastąpił wzrost potencjału i innowacyjności na rzecz rozwoju, szerszy zasięg oddziaływania, lepszy dostęp do informacji i sieci współpracy, większy dostęp do różnych zasobów oraz poprawa efektywności działania.

Równolegle do działań prowadzonych w dzielnicy Raków podjęto działania w dzielnicy Stare Miasto. Skoncentrowano je na Starym Rynku – najbardziej zaniedbanej części Starego Miasta. Podobnie jak miało to miejsce w przypadku Rakowa, działania aktywizujące dały efekt w postaci zawiązania kolejnego partnerstwa lokalnego „Stare Miasto – Nowe Życie”. Największym osiągnięciem Partnerstwa w ostatnim czasie było zaktywizowanie lokalnej społeczności do uczestnictwa w budżecie obywatelskim. W wyniku aktywności mieszkańców przegłosowano w budżecie miasta lokalną inwestycję „Plac Rekreacji Ruchowej” przy ul. Koziej. Ten fakt utwierdził lokalną społeczność w przekonaniu, że wspólnym wysiłkiem i zaangażowaniem mieszkańców można skutecznie zmieniać otoczenie.

Agnieszka Budzyńska (Kurda)

■ W labiryncie działań społecznych

Miasto to labirynt ulic, po których codziennie poruszają się zabiegani mieszkańcy. Miasto – to plątanina pozytywnych i negatywnych relacji, historii ludzkich oraz tych małych i dużych nieszczęść i pozytywnych zdarzeń. Ze względu na dużą ilość i różnorodność instytucji oraz osób w miastach i ich dzielnicach nie jest łatwo znaleźć lub wykreować lidera, działania którego spowodują osiągnięcie masy krytycznej i uruchomienie ciągu pozytywnych zdarzeń w zakresie aktywności obywatelskiej.

Śląskie drogi

Tkanka miejska Górnego Śląska wyróżnia się na tle innych regionów Polski. Ma ona swój koloryt i długą historię nierozzerwalnie związaną z rozwojem przemysłu ciężkiego. Cechą charakterystyczną aglomeracji górnośląskiej¹ jest wzajemne przenikanie się miast, tak że czasami bez mapy trudno odpowiedzieć na pytanie, czy ciągle jest się w Zabrze, czy już w sąsiedniej Rudzie Śląskiej. Jeden bilet komunikacji miejskiej „na dwa lub więcej miast” i DTS-ka² są przepustką zarówno dla osób zamożnych, jak i mniej zamożnych do tego, aby do szkoły chodzić w Zabrze, na zajęcia pozalekcyjne w Gliwicach, a do kina w Katowicach. Łatwość poruszania się po Śląsku i korzystania z oferty kulturalnej, edukacyjnej i konsumpcyjnej jest dodatkowym czynnikiem, który hamuje rozwój aktywnych społeczności lokalnych i powoduje, że osoby aktywne i kreatywne spędzają swój czas w innych dzielnicach i miastach. W mniejszych miejscowościach, oddalonych od dużych ośrodków miejskich, jeżeli potrzeba społeczności nie jest zaspokajana, to najczęściej mieszkańcy sami dążą do jej zaspokojenia³. Na Górnym Śląsku w podobnych sytuacjach mieszkańcy zaspokajają swoje potrzeby w sąsiednich miastach lub, niestety coraz częściej, nie zaspokajają ich wcale, gdyż nie odczuwają takiej potrzeby.

¹ Zgodnie z danymi Górnośląskiego Związku Metropolitalnego zawartymi na www.gzm.org.pl aglomeracja górnośląska to „to największy ośrodek miejski w kraju. Dwa miliony ludzi z 14 największych miast Śląska i Zagłębia zamieszkują blisko 1200 km². Jest to także drugie co do wielkości centrum naukowe w Polsce i najlepsze miejsce do inwestycji. Metropolia Silesia to skarbnica potencjału, jaki zawarty jest w ludziach, najcenniejszym składniku tego wielkomiejskiego organizmu”.

² Drogowa Trasa Średnicowa Katowice Gliwice – wg danych zawartych na stronie <http://www.dts-sa.pl/trasa-dts/> to „przedsięwzięcie o dużym znaczeniu komunikacyjnym i ekonomicznym dla silnie zurbanizowanego obszaru, a jej wpływ realizuje się nie tylko w skali jednego miasta, ale w obszarze kilku położonych obok siebie ośrodków. [...] Drogowa Trasa Średnicowa przebiega na kierunku wschód-zachód, a jej głównym zadaniem jest obsłużenie ruchu wewnętrznego aglomeracji. Połączenie drogowe Katowic, Chorzowa, Świętochłowic, Rudy Śląskiej, Zabrze oraz Gliwic, a właściwie ich części śródmiejskich, uwzględniające istniejące i obowiązujące plany zagospodarowania przestrzennego tych miast stanowi o szczególnym charakterze przedsięwzięcia”.

³ W tym miejscu warto wspomnieć o oddolnym ruchu, jakim jest powoływanie stowarzyszeń na wsiach, które przejmują prowadzenie małych wiejskich szkół, które zostały przeznaczone do likwidacji. Na Śląsku sytuacja, w której rodzice zawiązują stowarzyszenie w celu prowadzenia szkoły, jest zjawiskiem marginalnym. Najczęściej uczniowie zamykanych klas i placówek są kierowani do pobliskich zespołów szkół.

Praktycznie w każdym z górnośląskich miast są dzielnice biedy, w których nawarstwiają się problemy społeczne, a sami mieszkańcy nie mają ani chęci, ani środków do aktywnego uczestnictwa w życiu kulturalno-społecznym Śląska, co powoduje zawężenie ich percepcji do tego, co ich otacza, a co ma mało wspólnego z pięknem, pozytywnym nastawieniem do rzeczywistości i działaniem na rzecz dobra wspólnego.

Władze śląskich miast zauważają problemy tych dzielnic, jakimi są m.in. wysoki wskaźnik bezrobocia, ubóstwo, złe warunki mieszkaniowe, mało miejsc pracy, akty wandalizmu, brak ciekawej i absorbującej oferty kulturalnej itp., ale do niedawna ich propozycją rozwiązania zaistniałej sytuacji były głównie działania związane z twardymi inwestycjami, które często nieakceptowane, są niszczone przez mieszkańców tych dzielnic. Obecnie coraz częściej mówi się o rewitalizacji społecznej, a wraz z dostępem do środków unijnych przeznaczonych na tzw. „działania miękkie” zarówno instytucje miejskie, jak i organizacje pozarządowe podejmują ciekawe inicjatywy na rzecz aktywizacji mieszkańców miast.

Te instytucje muszą szukać odpowiedzi na szereg istotnych pytań dotyczących metodologii działań, na które nie ma jednoznacznej odpowiedzi. Nie ma również jedynie słusznej odpowiedzi na takie pytania: „Z jakimi osobami i w jakim wieku pracować?”, „Kto powinien pracować z mieszkańcami i czy w ogóle należy taką pracę podejmować?”, „Co tak naprawdę oznacza praca ze społecznością lokalną?”. Wydaje się, że ze względu na znikomą ilość kierunków kształcących osoby pracujące ze społecznością lokalną oraz nowatorstwo tematyki, każda z osób podejmujących się takiej pracy odpowiada na wyżej wymienione pytania, działając często na wycucie – metodą prób i błędów⁴. Co prawda w ostatnich latach w ramach projektu „Standardy w Pomocy”⁵, realizowanego przez Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich wraz z partnerami społecznymi, opracowano model Organizowania Społeczności Lokalnej⁶, jednak jest to model, który zakłada pracę wyłącznie z osobami wykluczonymi społecznie i który jest dostosowany do potrzeb i możliwości pracowników socjalnych zatrudnionych w ośrodkach pomocy społecznej. W modelu pominięto rolę, jaką mogą odegrać silne organizacje pozarządowe i współpracujący z nimi pasjonaci np. działań partycypacyjnych, ruchów miejskich, działań społecznościowych itp. Jednak nie można nie doceniać próby dotarcia z zupełnie nową wiedzą do rzeszy pracowników socjalnych zatrudnionych w ośrodkach pomocy społecznej i do współpracowników organizacji pozarządowych⁷, dzięki licznym publikacjom poświęconym pracy ze społecznością.

⁴ Bardzo ważnym działaniem edukacyjnym w obszarze pracy ze społecznością lokalną podjętym na Śląsku było nieformalne Śląskie Forum Organizatorów Społeczności Lokalnej PALISADA, które działało w latach 2009-2013 z inicjatywy osób związanych z niszowieckim Centrum Aktywności Lokalnej i skupiało pracowników śląskich Programów Aktywności Lokalnej, koordynatorów projektów systemowych oraz animatorów lokalnych. Więcej informacji nt. Palisady znajduje się na: http://hosting0479158.az.pl/fil/index.php?option=com_content&view=article&id=13:lskie-forum-organizatorow-spoeczności-lokalnej-palisada&catid=7:palisada&Itemid=14.

⁵ Więcej informacji o projekcie i partnerach projektu znajduje się na: <http://www.standardypomocy.com>.

⁶ Więcej informacji o Modelu Organizowania Społeczności Lokalnej i sam Model znajdują się na: www.osl.org.pl.

⁷ Bardzo ciekawą bibliotekę, częściowo online, poświęconą pracy ze społecznością lokalną posiada Stowarzyszenie Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL z Warszawy. Biblioteka jest dostępna na: http://www.cal.org.pl/o-nas/biblioteka/publikacje_stowarzyszenia_cal.

Z perspektywy lokalnej

Jedną ze śląskich dzielnic, mocno doświadczoną przez historię, obecnie szukającą własnego pomysłu na siebie i swój rozwój, są zabrzańskie Biskupice. Kiedy w 2008 r. rozpoczynałam pracę w tej dzielnicy, pierwszą rzeczą, jaką usłyszałam od rdzennych mieszkańców, było to, że nie powinnam przyjeżdżać tam autem, bo może się to źle skończyć. Teraz wiem, że w Biskupicach nie jest i nigdy nie było tak źle, jak to przedstawiają niektórzy mieszkańcy i żądne sensacji media. Inną kwestią jest to, że od tego czasu w dzielnicy bardzo dużo się zmieniło na lepsze, jest coraz więcej aktywnych osób i coraz więcej wspólnych inicjatyw realizowanych wraz z mieszkańcami.

Biskupice, tak jak inne postindustrialne śląskie dzielnice, muszą poradzić sobie ze swoim dziedzictwem historycznym. Biskupice są najstarszą dzielnicą Zabrze, położoną na północnym brzegu rzeki Bytomki i dzielą się na mniejsze rejony: Stare Biskupice, Osiedle Borsiga, zespół zamkowy i Kolonia Anna oraz kompleks przemysłowy Dawnych Zakładów Borsiga i Pola Ludwik. Obecnie Zabrze-Biskupice zamieszkuje ponad 10 tysięcy osób. Na dzisiejszą sytuację dzielnicy w dalszym ciągu ogromny wpływ wywiera jej układ architektoniczny oraz jej historia.

Zdjęcie 1. Zabytkowe budynki w dzielnicy.

Pierwsze wzmianki na temat dzielnicy pochodzą z 1155 roku. W latach 1155-1748 Biskupice rozwijają się spokojnie, bazując na zasobach naturalnych. Rozwój przyspieszył po 1748 r., kiedy właścicielem Biskupic stał się ród Ballestremów – potentatów przemysłowych

z Górnego Śląska. W XIX wieku w Biskupicach następuje dalsza gwałtowna industrializacja, a na terenie dzisiejszej dzielnicy August Borsig tworzy jeden z większych śląskich kombinatów przemysłowych, wraz z towarzyszącym mu zapleczem socjalnym – osiedlem robotniczym, zamieszkałym głównie przez ludność napływową (Borsigwerk).

W XX wieku następuje dalszy rozwój Biskupic, które od 1927 weszły w skład Miasta Zabrze. Przed II wojną światową zbudowano Ratusz, kościół NMP, kolejne osiedla mieszkaniowe. W latach 40. XX w. dobudowano kolejne zasoby mieszkaniowe. Po wojnie głównym pracodawcą w Zabrzu-Biskupicach była kopalnia „Jadwiga”⁸, huta żelaza i stali oraz koksownia. Kopalnia działała do lat 80. XX w., w latach 90. w związku z restrukturyzacją przemysłu Górnego Śląska następują dalsze zmiany w strukturze ludności – w Biskupicach jest coraz więcej bezrobotnych. Właśnie w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych należy doszukiwać się przyczyn obecnych problemów mieszkańców dzielnicy: dużego odsetka osób niepracujących, bezrobocia dziedzicznego, częstych problemów alkoholowych, przemocy, a co się z tym wiąże bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych.

Problemy Biskupic spotęgowało utworzenie w starych, zaniedbanych wielokondygnacyjnych kamienicach i osiedlach robotniczych mieszkań socjalnych i lokali komunalnych, do których w latach 90. przesiedlano rodziny eksmitowane z innych dzielnic miasta. W dalszym ciągu Biskupice to dzielnica, w której jest bardzo wysoki odsetek mieszkań socjalnych, a zabudowa mieszkaniowa ma niski standard. Infrastruktura dzielnicy i jej zabudowa mocno wpływa na sposób zachowania i życia mieszkańców. Zły stan zasobów mieszkaniowych, liczne zdewastowane klatki i podwórza pełne komórek, garaży tworzą swoisty labirynt, który jest „terytorium bezpiecznym” dla mieszkańców, a szalenie niebezpiecznym „dla obcych”. Taka topografia utrudnia „wchodzenie” w hermetyczne środowisko mieszkańców dzielnicy. Przestrzeń wpływa również na zachowania młodzieży – liczne miejsca, w których młodzi mogą przebywać sami, bez nadzoru dorosłych, powodują zmniejszenie zahamowań przy podejmowaniu czynności karalnych (używanie substancji psychoaktywnych, agresja itp.).

Inne problemy, jakie dotyczą mieszkańców dzielnicy, to mała ilość dużych zakładów pracy (największe z nich to: Koksownia „Jadwiga”, szpital, szkoły i przedszkola). Część mieszkańców znajduje zatrudnienie w branży usługowej – jako pracownicy sklepów, warsztatów samochodowych, przedsiębiorstw budowlanych itp., inni dojeżdżają do pracy, jednak ciągle w dzielnicy jest dużo wyższy niż w całym Zabrzu odsetek osób bezrobotnych i korzystających z pomocy społecznej⁹.

⁸ Od 1948 r. *Kopalnia Pstrowski*, ponieważ „W 1947 roku Biskupice stały się „sławne” dzięki Wincentemu Pstrowskiemu z kopalni *Jadwiga*” – www.zabrze.aplus.pl

⁹ Jak wskazano w raporcie „Świat oczami młodzieży”: „Praca nie jest elementem systemu wartości, [popularne jest] przyzwyczajenie, że pieniądze się „organizuje”, a nie zarabia” E. Trzęsowska-Greszta, *Świat oczami młodzieży. Raport z badań jakościowych*, Warszawa 2012, s. 19

Zdjęcie 2. Biskupickie podwórko.

W Biskupicach funkcjonują 3 świetlice środowiskowe, Ośrodek Kuratorski, którego działalność wspiera Zabrzeńskie Stowarzyszenie Na Rzecz Profilaktyki i Pomocy Rodzinie Droga, 2 Stowarzyszenia mieszkańców Biskupic, Chrześcijańska Służba Charytatywna zajmująca się wydawaniem żywności, Stowarzyszenie Na Rzecz Adaptacji Osób Uzależnionych i Ich Rodzin Do Społeczeństwa „Żyj i daj żyć” zajmujące się profilaktyką antyalkoholową i prowadzące punkty pomocowe Stowarzyszenie Klub Abstynentów „Nowe życie” – również zajmujące się profilaktyką antyalkoholową, Stowarzyszenie „Nasza szkoła, nasz dom” przy Zespole Szkół Specjalnych nr 40 oraz 4 stowarzyszenia działające na rzecz osób niepełnosprawnych i profilaktyki zdrowia. W sumie na 202 stowarzyszenia zarejestrowane w mieście 8 ma swoją siedzibę na terenie dzielnicy (ok. 4%)¹⁰. Ponadto trzy duże stowarzyszenia mające siedzibę w centrum działają na terenie dzielnicy, na rzecz jej mieszkańców. Jest to zdecydowanie zbyt mało, a takie cyfry świadczą o niskim poziomie aktywności obywatelskiej mieszkańców. Bardzo ważnymi punktami na lokalnej mapie aktywnie działających instytucji są również dwie parafie, punkt straży miejskiej w Zabrze, 2 przychodnie zdrowia, biblioteka, są 2 przedszkola, 3 szkoły podstawowe, w tym jedna specjalna, 2 gimnazja i 1 szkoła ponadgimnazjalna. Jak już wyżej wskazano, w Biskupicach działa placówka Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie (Program Aktywności Lokalnej), jest również punkt wydawania żywności, szpital.

¹⁰ Dane Centrum Organizacji Pozarządowych w Zabrze.

Jeżeli chodzi o naturalne ogniska aktywności społecznej, to są one rozproszone, każda instytucja skupia wokół siebie grono osób. Przepuszczalnie taki stan rzeczy wymusza linearna topografia dzielnicy, jej brak miejsca centralnego. Główne ogniska aktywności to:

- parafie i kółka parafialne dla osób starszych,
- boiska sportowe (w tym szkolne) i kluby sportowe dla młodzieży,
- place zabaw, parki i ulice dla dzieci i młodzieży,
- sklepy i ich otoczenie, parki,
- Dom Kultury – dla grupy osób o konkretnych zainteresowaniach¹¹,
- świetlice środowiskowe – obejmujące swoim wsparciem nieletnich z paru najbliższych ulic,
- Ośrodek Kuratorski – dla nieletnich objętych nadzorem kuratora oraz dla osób zamieszkujących w najbliższym sąsiedztwie, które przychodzą korzystać z infrastruktury Ośrodka Kuratorskiego,
- Program Aktywności Lokalnej dla dorosłych mieszkańców, głównie objętych pomocą społeczną.

Wspólnie, czyli jak?

Od zawsze dzielnicowe instytucje współpracowały ze sobą i wspólnie organizowały różne imprezy, jednak na początku XXI w., dzięki środkom europejskim, rozpoczęto świadome, kompleksowe działania związane z rewitalizacją dzielnicy, sieciowaniem lokalnych instytucji i aktywizacją obywateli. Wtedy części dzielnicy objęto lokalnym programem rewitalizacji, utworzono dokument pn. „Lokalny Plan Działania” opisujący potencjał dzielnicy i zakres proponowanych do wykonania działań. W 2009 r. powstał Program Aktywności Lokalnej „Szansa dla Biskupic” (dalej: PAL), który pracuje ze społecznością lokalną w celu jej samoorganizacji (głównie osoby dorosłe). Praca w PAL zaczyna się od podstaw: zdiagnozowania poziomu wykształcenia, doświadczenia zawodowego, oszacowania poziomu innych umiejętności, takich jak obsługa komputera, drukarki itp. Często osoby przychodzące do PAL mają nierealne wyobrażenie o sobie samych, wydaje im się, że znajdują pracę, ale muszą się przekwalifikować czy formalnie potwierdzić posiadane kwalifikacje. W PAL uczestnicy powoli nabywają umiejętności związanych z organizacją czasu pracy, planowania, następuje ich wzrost pewności siebie. Jest to długofalowa zindywidualizowana praca. Na część kursów zawodowych i spotkań z psychologiem i doradcą zawodowym uczestnicy PAL są wysyłani do Klubu Integracji Społecznej, prowadzonego przez MOPR i działającego w centrum Zabrze.

W 2013 r. Zabrzeńskie Stowarzyszenie Na Rzecz Profilaktyki i Pomocy Rodzinie „Droga” pozyskało pierwszą dotację z Funduszu Inicjatyw Obywatelskich na pracę z biskupicką mło-

¹¹ W Biskupicach działa Dzielnicowy Ośrodek Kultury (DOK), w którym odbywają się stałe zajęcia tenisa stołowego, szachowe, recytatorskie, plastyczne, taneczne (taniec nowoczesny), szrudlarskie oraz zajęcia GYROKINESIS® (gimnastyka kręgosłupa), zajęcia w Ośrodku Kuratorskim, a także otwarte spotkania stowarzyszeń o charakterze lokalnym, Klubu Seniora, dzielnicowej grupy AA. W styczniu 2009 r. w DOK Biskupice odbyły się pierwsze warsztaty hip-hop, a od sierpnia 2009 r. odbywają się regularne warsztaty artystyczne pt. „Akcja Lato i Akcja Zima” (rękodzieło, szrudła, hip-hop, bębny), które cieszą się dużym zainteresowaniem dzieci i młodzieży.

dzieżą w celu jej aktywizacji społecznej. Projekt „Młodzi gniewni, lecz aktywni!” był realizowany od czerwca do grudnia 2013 r. w partnerstwie z Dzielnicowym Ośrodkiem Kultury w Zabrze Biskupicach, a jego celem było zaangażowanie młodzieży do działań na rzecz dobra wspólnego. Do współpracy przy realizacji projektu zostały zaproszone prawie wszystkie dzielnicowe instytucje. Młodzież np. odwiedziła PAL i Bibliotekę, Miejskie Centrum Organizacji Pozarządowych oraz TV Zabrze, gdzie zapoznawała się z pracą tych instytucji. W ramach projektu zostały zorganizowane spacerzy fotograficzne po dzielnicy, spacerzy historyczne oraz warsztaty z różnych aspektów przydatnych w działalności społecznej. Odbyły się zajęcia z wiedzy o organizacjach pozarządowych, wolontariacie, wykorzystaniu me-

diów do działalności, w tym mediów społecznościowych, oraz zasad pisania tekstów promocyjnych. Głównym efektem projektu było zaangażowanie prawie 20 młodych osób do działań na rzecz swojej dzielnicy, zacieśnienie współpracy między instytucjonalnej oraz przekonanie się kadry, że projektów i działań edukacyjnych dla młodzieży nie można realizować dokładnie w taki sam sposób, jak dla dorosłych. Młodzież nie chce uczestniczyć w warsztatach i szkoleniach – stacjonarne formy przekazu wiedzy wręcz zniechęcają ją do podejmowania jakiegokolwiek aktywności. Za to dużym powodzeniem cieszą się nowatorskie formy edukacyjne, które wymagają aktywnego działania, a nabywanie wiedzy towarzyszy aktywności (tzw. learning by doing lub uczenie się w działaniu). Młode osoby bardzo dobrze myślą i wyrażają się i swoje zdanie za pomocą form obrazkowych: zdjęć i graffiti.

Projekt „Młodzi gniewni, lecz aktywni!” pokazał, że również graffiti jest bardzo ciekawym narzędziem pracy z chłopcami wkraczającymi w wiek buntu. Mądrze poprowadzone zajęcia z graffiti pozwalają nie tylko na rozładowanie negatywnych emocji, ale również na przekazanie wiedzy z zakresu własności, ochrony zabytków, aranżacji przestrzeni, estetyki przestrzeni wspólnej w dzielnicy lub jej braku itp. W projekcie wykorzystano tę metodę

Zdjęcie 3 i 4. Podwórko przed zmianą.

Zdjęcie 5 i 6. W trakcie prac nad adaptacją podwórka.

Zdjęcie 7 i 8. Efekt końcowy prac.

Zdjęcie 9 i 10. Efekt końcowy prac.

Zdjęcie 11. Efekt końcowy prac.

do aranżacji dzielnicowego podwórka przez uczestników projektu, na co uzyskano zgodę zarządzającego obiektem.

Do dzisiaj (1,5 roku później) podwórko nie zostało zdewastowane i służy biskupickiej młodzieży.

Dlatego podczas planowania kolejnych działań członkowie Stowarzyszenia oraz osoby związane z DOK Biskupice wspólnie z młodzieżą wpadły na pomysł nakręcenia wspólnego filmu o Biskupicach i pokazania pozytywnych aspektów zamieszkiwania Zabrze Biskupic. W 2014 r. młode osoby pod opieką dorosłych z Gliwickiego Klubu Filmowego Wrota nakręciły film pokazujący wakacje w Biskupicach z perspektywy młodych osób. Praca nad filmem była bardzo wymagająca i angażująca. Rozpoczęła się ona od opracowania scenariusza filmu, co wymagało głębszego zastanowienia się nad plusami i minusami życia w Biskupicach. Kolejnym etapem pracy nad filmem były warsztaty z obsługi profesjonalnego sprzętu: aparatów fotograficznych, którymi teraz kręci się filmy, blend, różnych rodzajów świateł, statywów pionowych i poziomych oraz sprzętu służącego do nagrywania dźwięku. Dopiero po takim wprowadzeniu można było rozpocząć pracę nad filmem pt.: „Zdarzyło się w Biskupicach”.

Projekt był również bardzo interesujący z punktu widzenia osób pracujących z młodzieżą. Na przykład okazało się, że każdy chciał być aktorem podczas warsztatów filmowych, ale już np. nie każdy chciał występować w filmie i być jego głównym bohaterem. Powodem takiej sytuacji m.in. był lęk przed wyśmianiem przez kolegów, konieczność wielokrotnego odtwa-

rzania tej samej sceny, aby była dobrze nagrana, czy obawa przed obowiązkowym makijażem. Opiekunowie grupy zauważyli, że praca nad konkretnym zadaniem uczyła członków grupy odpowiedzialności jeden za drugiego, pracy zespołowej, przełamywała naturalne bariery pomiędzy chłopcami i dziewczętami (osoby z zespołu zakolegowały się i lepiej poznały), uczyła również dystansu do siebie, gdyż pozwalała na zachowania nieakceptowane w normalnym życiu (np. makijaż korygujący chłopców). Film jest niesamowitym narzędziem, który pokazuje uczestnikom proces jego tworzenia – jak z pozornie bezładnych i bezsensownych scen powstaje całość, jak montaż zmienia perspektywę i pokazuje zupełnie inny świat. Na pewno inny niż ten, który miał miejsce podczas dni zdjęciowych.

Zdjęcie 12. Podczas dni zdjęciowych.

Jednym głosem o sukcesach

Film to również narzędzie pozwalające na poprawę wizerunku miast i dzielnic, szczególnie tych miejsc, które źle się kojarzą i wymagają promocji. Warto zwrócić na to uwagę, gdyż aspekt informacyjno-promocyjny w działaniach społecznościowych jest bardzo często zaniedbywany. Często organizatorzy społeczności i pracownicy organizacji mówią, że pozytywne drobne sukcesy lokalnych społeczności nie są medialne i nie budzą zainteresowania mediów, ale zaniechanie promocji swoich działań znacząco utrudnia dalszą aktywność. Dobrze wypromowane inicjatywy pozwalają na łatwiejsze pozyskiwanie sojuszników, w tym sponsorów oraz kolejnych mieszkańców i partnerów instytucjonalnych chcących dołączyć się do inicjatywy.

Zdjęcie 13. Podczas warsztatów filmowych.

Inne ciekawe i dotychczas nie wykorzystane w pracy ze społecznością narzędzia to wspólne prowadzenie bloga, profilu na Facebooku i wykorzystanie fotografii. Bardzo inspirujący narzędziownik dla przedstawicieli organizacji pozarządowych i animatorów lokalnych stworzyło Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „e”, które na stronie: <http://pomysly.e.org.pl/> opisało kilkadziesiąt działań, za pomocą których można pracować ze społecznością lokalną. Wiele z nich to pomysły na jednoczesną „pracę u podstaw” i informowanie o swoich działaniach. Podsumowując, w pracy z młodymi ludźmi warto szukać nowych form i sposobów działania i ich angażowania. Obecnie, dzięki dostępowi do internetu jest ich naprawdę dużo, a dzięki opracowywaniu metod i narzędzi za pomocą publicznych pieniędzy można z tych metod korzystać nieodpłatnie.

Działania podejmowane przez biskupickie instytucje i inicjatywy podejmowane przez aktywnych mieszkańców kreują pozytywny wizerunek dzielnicy i zmieniają ją na lepsze, jednak wszystkie te procesy wymagają czasu. Ważne jednak jest to, aby w dalszym ciągu instytucje ściśle współpracowały, wspierały mieszkańców, a wszelkie działania ze społecznością były realizowane w celu „dobra wspólnego”, a nie partykularnych interesów poszczególnych środowisk. Takie działania łączą zamiast dzielić, a przecież to jest najważniejsze w pracy z drugim człowiekiem.

W artykule wykorzystano również fragmenty pracy zaliczającej studia podyplomowe – diagnozy lokalnej dla dzielnicy Zabrze Biskupice, opracowanej przez Agnieszkę Kurdę w 2012 r. na Uniwersytecie Gdańskim.

Bibliografia:

1. *Aktywizacja czy integracja. Zaproszenie do dyskusji nad rolą instytucji pomocy i integracji społecznej*, red. B. Skrzypczak, B. Bąbska, Warszawa 2011.
2. Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa 2004.
3. Giddens A., *Socjologia*, Poznań 1998.
4. *Lokalny Plan Działania dla Dzielnicy Zabrze Biskupice*, Zabrze 2010.
5. *Małe struktury społeczne*, oprac. H. Sommer, Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza w Tyczynie, 1998.
6. Probosz M., Sadura P., *Konsultacje w społeczności lokalnej: planowanie, przygotowanie, prowadzenie konsultacji społecznych metodą warsztatową*, Warszawa 2011.
7. Sprawozdanie ze Strategii Rozwoju Miasta Zabrze za 2009 rok, www.um.zabrze.pl.
8. Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Miasta Zabrze na lata 2010-2020, www.um.zabrze.pl.
9. Strategia Rozwoju Miasta Zabrze na lata 2008-2020, www.um.zabrze.pl.
10. Strona poświęcona historii Miasta Zabrze <http://www.zabrze.aplus.pl>.
11. Sztompka P., *Socjologia wizualna: fotografia jako metoda badawcza*, Warszawa 2005.
12. *Świat oczami młodzieży. Raport z badań jakościowych*, Warszawa 2012.

■ Mocni Razem

Zmiany nie są łatwe, ale możliwe, zmiany – to zawsze krok do przodu.

Nasze Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Społeczności Lokalnej „Mocni Razem” wspiera młodych ludzi oraz lokalne społeczności we wprowadzaniu zmian w oparciu o potrzeby, zainteresowania, zasoby. Wprowadzanie zmian to proces wymagający czasu i zaangażowania wielu osób.

Od 2012 roku angażujemy się w stworzenie Centrum Młodzieżowego „Kotłownia” w jednej z najbardziej zdegradowanych dzielnic Katowic. Od 2013 roku wspieramy społeczność osiedla mieszkaniowego na Bagnie w Szopienicach w prowadzeniu Klubu Osiedlowego oraz działań na rzecz społeczności lokalnej. W 2014 roku w ramach stowarzyszenia powstała grupa artystyczna OKB (Owoce Kaczego Bagna), młodzi ludzie, wolontariusze stowarzyszenia odkryli, w sobie potencjał twórczy, specjalizują się w tańcu z ogniem; dajemy im przestrzeń do działania oraz wspieramy w rozwoju.

Grupa artystyczna OKB – jak rozwijać twórcze zdolności

Jak sprawić, żeby młodzież odeszła od komputera, nie siedziała na Facebooku, czym ją zainteresować?

Rozwiązanie jest proste – posłuchać tego, co młodzi chcieliby robić, co jest ich pasją. Nie wymyślać za nich i dla nich, tylko towarzyszyć im w rozwijaniu własnego potencjału w oparciu o posiadane zdolności i zainteresowania.

Przepis na sukces

Taki przepis na sukces miała Hania Piktus – wolontariuszka naszego stowarzyszenia, lider i opiekun grupy artystycznej OKB. Grupa powstała w 2014 roku. Hanię i młodych wolontariuszy, członków grupy, połączyła miłość do tańca z ogniem oraz wspólne chodzenie na szczudłach. Z wysokości szczudeł widzi się więcej i Hania dostrzegła potencjał młodych wolontariuszy. Zrodził się pomysł na stworzenie grupy.

Hania jest studentką polonistyki z duszą artystyczną i głową pełną twórczych pomysłów. Sama uwielbia teatr i kabaret. Wspólne spotkania jej i młodych wolontariuszy stowarzyszenia musiały więc zaowocować przygotowaniem programu artystycznego. Młodzi z entuzjazmem ćwiczyli układ z poikami, pałkami. Dynamiczny i energetyczny, ze specjalnie dobranym

Zdjęcie 1. Łukasz jako Betina (fot. Jakub Czechowicz).

Zdjęcie 2. Festiwal Organizacji Pozarządowych (fot. Jakub Czechowicz).

Zdjęcie 3. VII Festyn Trzeźwościowy (fot. Jakub Czechowicz).

podkładem muzycznym. Jedyiny chłopak w grupie – Łukasz – dał się nawet namówić na występ kabaretowy. Zaprezentował się w przebraniu kobiecym jako Betina, oczywiście ubawił wszystkich.

Lider

Ale to nie program i próby są najważniejsze. Najważniejsze jest budowanie wzajemnej relacji, zaufanie, radość bycia z sobą. Hania dzięki swojej osobowości i talentom pedago-

gicznym stała się liderem grupy, lubianym i akceptowanym przez młodzież. Pracowita, odpowiedzialna, cierpliwa, z zaraźliwym śmiechem – pozytywny wzór do naśladowania. Młodzi przychodzą na próby, ale przychodzą też po to, żeby spotkać Hanię. Hania dodaje im skrzydeł, czują się przy niej ważni i wyjątkowi.

Jestem z Was dumna

Sukcesy dodają skrzydeł. Pozwalają uwierzyć we własne możliwości oraz umiejętności. Dodatkowo integrują grupę. Grupa OKB ma już swoje sukcesy. Wystąpili podczas Festiwalu Organizacji Pozarządowych, na VII Festynie Trzeźwościowym w Szopienicach. Były brawa, słowa uznania, radość. „Jestem z Was dumna” – mówiła wzruszona Hania.

Dumni mogą być wszyscy – młodzi wolontariusze, że potrafią współpracować w grupie, zaprezentować swoje umiejętności, przezwyciężyć sytuacje konfliktowe (bo takie też bywają). Dumna może być Hania z sukcesów tych większych, ale i tych mniejszych, codziennych sukcesów swoich podopiecznych.

Dumni jesteśmy również my, że takie osoby jak Hania podejmują współpracę z naszym stowarzyszeniem, a my potrafimy stworzyć warunki, żeby rozwijać potencjał młodzieży, a studentom dawać możliwość praktycznego działania.

Osiedle „Bagno” w Szopienicach – zmiany są możliwe

Co można zrobić, pracując w oparciu o model organizowania społeczności lokalnej? Jak uaktywnić ludzi do zmiany swojego otoczenia? Czy możliwe jest wypracowanie trwałych zmian? Historia Osiedla „Bagno” pokazuje, że zmiany są możliwe i mają charakter trwałe.

Początki

W październiku 2007 r. na osiedlu „Bagno” w Szopienicach nie było nic. Jedyne cztery mocno zaniedbane budynki mieszkalne, brudne, puste podwórko, dwie stare rozwalające się huštawki. Mieszkańcy tego osiedla nie cieszyli się dobrą opinią społeczną.

Kolorowe podwórko

Dzisiaj osiedle tętni życiem. Jest to efektem pracy i zaangażowania mieszkańców oraz wspierających ich instytucji. Mieszkańcy przy wsparciu pracowników Centrum Aktywności Lokalnej w Szopienicach oraz Hutniczo-Górnictwej Spółdzielni Mieszkaniowej urządzili plac zabaw dla dzieci i boisko do siatkówki, posadzili kwiaty, dbają o porządek, organizują sami różne wydarzenia i imprezy okolicznościowe. Grupa mieszkańców założyła też zespół muzyczny. Dozorczyni osiedla stała się wodzirejem zabaw bezalkoholowych i można ją spotkać na wielu festynach i wydarzeniach organizowanych w Szopienicach.

Mieszkańcy „wzięli sprawy w swoje ręce”, skorzystali ze wsparcia i zmienili najbliższe otoczenie, dbają o to, co zrobili, przyjmują kolejne wizyty studyjne i z dumą opowiadają

Zdjęcie 4. Osiedle Bagno – zmiany są możliwe.

o swoich dokonaniach. Pojawia się kolejna potrzeba – brakuje miejsca poza podwórkiem, w którym można się spotkać, pogadać, zorganizować zajęcia.

Klub osiedlowy

W marcu 2013 r. ma miejsce kolejna zmiana na Osiedlu „Bagno”. Hutniczo-Górnicza Spółdzielnia Mieszkaniowa w Katowicach przyznaje lokal na działalność klubu osiedlowego. To bezpośredni efekt starań naszego stowarzyszenia, pisma skierowanego do Prezesa spółdzielni, konsekwentnego wspierania mieszkańców w dążeniu do zrealizowania planów pracy w społeczności lokalnej. W Klubie Osiedlowym odbywają się co tydzień zajęcia dla dzieci oraz warsztaty artystyczne dla dorosłych.

Siła lokalności

Mieszkańcy Osiedla „Bagno” są dumni z miejsca, w którym mieszkają. Nawet najmłodszy śpiewają „nasze małe Bagno”. „Nasze” oznacza wspólne, razem zmieniane, tworzone. Sukces i trwałe zmiany są możliwe dzięki temu, że mieszkańcy wiedzieli i rozumieli, że zmieniają swoje otoczenie i pracują na rzecz swojej małej, lokalnej społeczności. Potrafili wykorzystać

Zdjęcie 5. Halloween na Bagnie.

Zdjęcie 6. Wizyta studyjna.

otrzymane wsparcie z instytucji publicznych, spółdzielni mieszkaniowej, organizacji pozarządowej, pozyskali także sponsorów.

Cieszy nas, że mieliśmy jako stowarzyszenie udział w stworzeniu Klubu Osiedlowego. Zawsze wspieramy działania, które wprowadzają zmiany społeczne. Ważne żeby wynikały z rzeczywistych potrzeb ludzi, bo to warunkuje ich zaangażowanie, wyzwala potencjał i daje siłę do działania.

Zdjęcie 7. Bagno – zabawy dla najmłodszych.

Projekt „Kotłownia” – spełnić marzenia

Od czego się zaczęło? Od marzeń o miejscu, w którym młodzież mogłaby się spotykać. Tak po prostu pobyc z sobą, ale też rozwijać zainteresowania, organizować warsztaty, wymyślać kolejne projekty, a potem je realizować.

Aga Witoszek, wolontariuszka naszego stowarzyszenia, napisała:

„Każdy z nas, przechodząc przez życie, szuka swojego miejsca na świecie. Miejsca, w którym będziemy czuli się bezpiecznie. Miejsca, w którym będziemy mogli rozwijać swoje pasje i zainteresowania. Miejsca, w którym ktoś bezinteresownie udzieli nam pomocy, posłuży radą. Miejsca do spotkań z przyjaciółmi”.

Kotłownia – mamy miejsce

Gdzie w Szopienicach jest klimatyczne miejsce, które nadaje się do adaptacji na Centrum Młodzieżowe? Zaczęliśmy wspólnie z wolontariuszami poszukiwania. Odwiedziliśmy wiele lokali i wszystkie okazywały się za małe na nasze potrzeby. Potem olśnienie! Przy Gimnazjum nr 13 na ul. Brynicy 7 jest kotłownia. Nieużywana, bo szkoła została przyłączona do sieci miejskiej.

Marzenia to początek, potem trzeba działać. I zaczęliśmy, jak to

Zdjęcie 8. Kotłownia – porządki czas zacząć.

Zdjęcie 9 i 10. Uwalniamy ducha kotłowni.

my, szybko, konkretnie i zdecydowanie. Pisaliśmy kolejne pisma, podjęliśmy rozmowę z dyrektorem szkoły. Znaleźliśmy sprzymierzeńców wśród członków Rady Jednostki Pomocniczej nr 15 Szopienice-Burowiec. Poparli oni nasz pomysł i wpisali remont kotłowni jako priorytetową propozycję do budżetu miasta Katowice.

Uwalniamy dobrego ducha kotłowni

Dla nas ważne było, żeby kotłownię zobaczyli mieszkańcy dzielnicy i wsparli nas w działaniach. Pojawił się pomysł happeningu. Najpierw wszyscy zakasali rękawy i było wielkie sprzątanie. Potem podczas środowiskowego festynu wolontariusze zapraszali do kotłowni na teatr cieni z dobrymi duchami w roli głównej.

Pełny sukces. Tłumy dzieci i młodzieży oraz dorosłych cierpliwie czekały na wejście do kotłowni. Ponad 100 osób złożyło swoje podpisy na liście, wyrażając w ten sposób poparcie dla idei powstania klubu, dodatkowo dzieci oraz młodzież podpisały się na plakacie „**Kotłownia – jestem za**”.

Gośćmi w kotłowni, którzy wsparli nasze działania, byli między innymi: Pani Ewa Bromboszcz – dyrektor MOPS Katowice, Pan Maciej Maciejewski – Pełnomocnik Prezydenta Miasta Katowice ds. Problemów Uzależnień, Pani Urszula Cieśla – prezes Stowarzyszenia dla Szopienic.

Duch uwolniony i co dalej?

Remont kotłowni ma zostać sfinansowany z funduszy europejskich. Zadanie zostanie zrealizowane przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Katowicach. Trzymamy wszystkie mocno kciuki, żeby plany się powiodły. Dzięki naszym staraniom „dobry duch kotłowni” ukazał swe oblicze. W miejscu starej, nieużywanej od kilku lat kotłowni powstanie Centrum Animacji Młodzieżowej „KOTŁOWNIA”.

Zdjęcie 11. Uwalniamy ducha kotłowni.

Siła marzeń

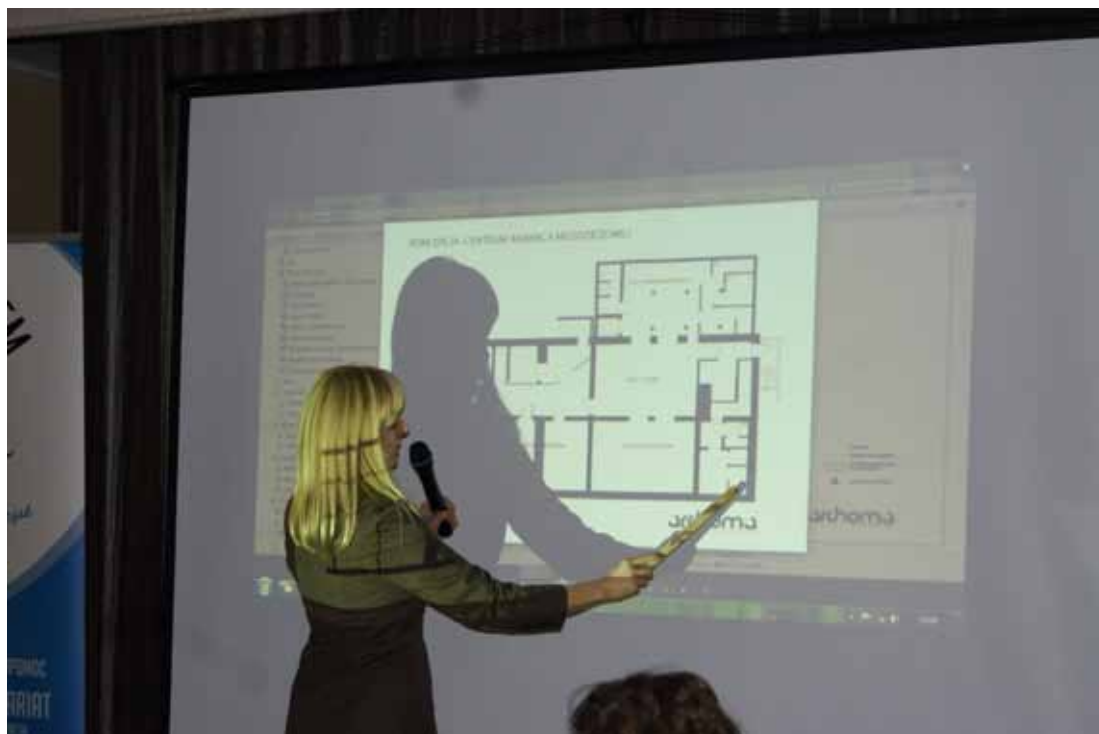
Od początku mieliśmy i nadal mamy w sobie przekonanie, że młodzież w Szopienicach zasługuje na to, żeby mieć swoje miejsce. Od lat młodzi wolontariusze pomagają w organizacji wielu lokalnych imprez. Bez ich wsparcia trudno wyobrazić sobie przygotowanie środowiskowych festynów, Dnia Sąsiada i wielu innych imprez.

Projekt „Kotłownia” wydawał się na początku nierealnym pomysłem ze względu na rozległość i wielkość inwestycji. Okazało się jednak, że jeśli naprawdę czegoś chcemy i mamy przekonanie, że jest ważne, wszystko zależy od siły naszej determinacji, a tej nam nie zabrakło.

Grudzień 2014

Historii powstania Centrum Młodzieżowego Kotłownia kolejny etap. W grudniu 2014 roku na specjalnie zorganizowanym spotkaniu zaczynamy rozmowy o projekcie i urządzeniu kotłowni. Wiszące fotele, betonowa podłoga, podświetlana scena, wygodne kanapy i pufy – to tylko niektóre pomysły ze spotkania młodzieży z architektkami, które odpowiadają za adaptację starej kotłowni na Centrum Młodzieżowe.

Zdjęcie 12 i 13. Plany i marzenia.

Jesteśmy pewni, że będzie to miejsce klimatyczne i magiczne.
Czekamy na ukończenie projektu i rozpoczęcie remontu.
Ciąg dalszy nastąpi.

Nasze stowarzyszenie działa od marca 2012 roku, wiele działań za nami, wiele przed nami, ich wyznacznikiem jest wprowadzanie rzeczywistych i trwałych zmian w ludziach oraz społecznościach lokalnych...

Wolontariat jako narzędzie w organizowaniu społeczności lokalnej na przykładzie Stowarzyszenia „Mocni Razem”

„Wolontariat to nie tylko dawanie czegoś innym, to również możliwość wzięcia czegoś dla siebie – umiejętności, kompetencji i nowych doświadczeń”. Tak o wolontariacie mówią wolontariusze skupieni wokół jednego z katowickich stowarzyszeń. Czy mają rację?

Każdego roku armia katowickich wolontariuszy powiększa się. Są wśród nich najczęściej ludzie młodzi, którzy zmieniają na lepsze oblicza śląskich społeczności i rozwijają u siebie umiejętności niezbędne na rynku pracy. Wszystko to w ramach organizowania społeczności lokalnej. Metoda organizowania społeczności lokalnej najczęściej wykorzystywana jest przez pracowników ośrodków pomocy społecznej. Jednak posiadane zasoby pracownicze w zderzeniu z zapotrzebowaniem środowiska lokalnego na pracę tego typu osób okazują się niewystarczające. Z tego też względu metodą OSŁ coraz częściej pracują osoby zrzeszone wokół organizacji pozarządowych. Pomagają im liczni wolontariusze, bo jak się okazuje, wolontariat jest doskonałym narzędziem wspierającym pracę animatorów. Jedną z takich organizacji jest funkcjonujące od 2 lat Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju Społeczności Lokalnej „Mocni Razem”. Agnieszka Rzepecka, prezes stowarzyszenia i organizator społeczności lokalnej w ośrodku pomocy społecznej, mówi: *„z modelem organizowania społeczności lokalnej pracuję od kilku lat i widzę, że przynosi on konkretne efekty, widzę, jak zmieniają się ludzie i całe społeczności. Ludzie zaczynają mieć poczucie wpływu na otaczającą ich rzeczywistość, uczą się współpracy, korzystania z istniejących zasobów, realizują wyznaczone przez siebie cele. Wystarczyło im tylko pokazać, jak to robić. Teraz trudno to zatrzymać i ogarnąć siłami ośrodka pomocy społecznej, bo ciągle pojawiają się nowe pomysły i potrzeby. Dlatego też założyliśmy stowarzyszenie. Staramy się uzupełniać ofertę ośrodka pomocy społecznej, by zmiany, które zachodzą w społecznościach i w ludziach, stawały się trwałe. Staramy się też docierać do nowych społeczności, edukujemy i wspieramy różne grupy w podejmowaniu aktywności społecznej, pozyskujemy środki, by móc zaspokajać kolejne potrzeby. Pokazujemy, że aktywność społeczna przynosi konkretne korzyści i że razem jest zdecydowanie łatwiej rozwiązywać problemy społeczne”.* Wraz z organizatorami społeczności do pomocy mieszkańcom wyruszają wolontariusze. Uczą się nie tylko zawodu organizatora, ale rozwijają także niezbędne umiejętności społeczne, na brak których coraz częściej narzekają pracodawcy. Skąd to narzekanie?

Obecny system edukacji w Polsce, zwłaszcza gdy mówimy o humanistycznych dziedzinach nauki, ubogi jest w elementy praktyczne. Nawet świetnie przygotowany pod względem teoretycznym absolwent najlepszej uczelni w Polsce miewa spore trudności albo w znalezieniu pracy, albo w praktycznym zastosowaniu tego, czego nauczył się podczas studiów. Sytuacji

nie ułatwia też fakt, że obecnie zdecydowana większość najmłodszych pracowników, a więc najczęściej świeżo upieczonych absolwentów szkół wyższych, nie posiada zbyt rozwiniętych umiejętności miękkich (takich jak umiejętność aktywnego słuchania czy asertywność), których w programie nauczania po prostu brak. Tych młodych i wykształconych ludzi socjologowie i psychologowie nazywają „pokoleniem Y”. „Igreki” to ludzie żyjący w globalnej wiosce, otoczeni na co dzień nowoczesnymi technologiami (przez to mówi się o nich „screeny generation”, czyli pokolenie ekranowe), które mimo że ułatwiają im codzienne funkcjonowanie, to bardzo często także ograniczają częstość kontaktów społecznych. Życie wirtualne staje się dla młodych ludzi substytutem świata realnego. Jak jednak wiadomo, umiejętności społeczne, tak potrzebne na rynku pracy, wymagają bezpośredniej styczności z innymi ludźmi. To właśnie wolontariat może stwarzać młodzieży warunki do rozwoju określonych kompetencji.

Stowarzyszenie „Mocni Razem” szczególnie współpracuje z mieszkańcami Szopieniec – jednej z katowickich dzielnic, która w opinii pozostałej części mieszkańców miasta uchodzi za jedną z najgorszych na Górnym Śląsku. Na te negatywne sądy wpływ ma nie tylko degradacja przestrzeni miejskiej (związana zwłaszcza z upadkiem przemysłu hutniczego na tym terenie), ale przede wszystkim degradacja społeczna (wysoki odsetek uzależnionych od alkoholu, dłu-

Zdjęcie 1. Katowice Szopienice: Wolontariusze stowarzyszenia wspierający jedną z lokalnych imprez.

gotrwałe bezrobocie, problemy wychowawcze czy wreszcie zagrożenie wykluczeniem społecznym). Tak duże nagromadzenie problemów społecznych oznacza nie tylko spore wysiłki w celu zorganizowania szopienickiej społeczności, ale też spore wyzwanie dla instytucji lokalnych i wolontariuszy stowarzyszenia, którzy w tej organizacji mają swój udział. Są wśród nich gimnazjaliści, licealiści, studenci, osoby niepełnosprawne czy bezrobotne. Znaczna część z nich mieszka w Katowicach, jednak swoją pomoc oferują także wolontariusze z sąsiadujących miast. Wszystko po to, by zmieniać oblicze śląskich społeczności lokalnych, a jednocześnie uczyć się umiejętności społecznych. Jak wspomina Rzepecka: *„bez wolontariuszy byłoby trudno, ponieważ poprzez swoją aktywność i zaangażowanie stają się rozpoznawalni w środowisku lokalnym i wciągają innych do aktywności. Organizator społeczności nie dałby rady tylu rzeczy zorganizować bez pomocy wolontariuszy”*.

Czym zajmują się wolontariusze w ramach stowarzyszenia? Uatrakcyjnają wydarzenia lokalne (np. prowadzą zabawy dla dzieci, malują twarze, organizują turnieje sportowe). Część osób włącza się w pomaganie osobom niepełnosprawnym (aktywizacja niepełnosprawnych ruchowo, kwestowanie na rzecz ciężko chorych) i pomaga w nauce potrzebującym. Bardziej doświadczeni wolontariusze (najczęściej studenci i doktoranci śląskich uczelni) podejmują się zdecydowanie trudniejszych zadań, takich jak samodzielne prowadzenie zabaw i zajęć tematycznych, pozyskiwanie funduszy na działalność stowarzyszenia czy propagowanie idei wolontariatu wśród młodzieży i osób starszych. Nawet najłatwiejsze z zadań wymaga od nich określonych umiejętności społecznych, które w toku pracy są rozwijane. Każdy z wolontariuszy nabywa także nowych kompetencji. Czego uczą się, pracując społecznie na rzecz danej społeczności? Agnieszka, 16-latką pracująca charytatywnie na rzecz stowarzyszenia, mówi: *„nauczyłam się rozmawiać z ludźmi i współpracować z nimi w jednej grupie, otworzyłam się na nowe znajomości i zaczęłam akceptować ludzi”*. Marta, 24-letnia wolontariuszka, przyznaje, że to, że ktoś w nią kiedyś uwierzył, zaowocowało tym, że obecnie jest pracownikiem stowarzyszenia, animuje i szkoli młodzież oraz seniorów z wolontariatu. Gdyby nie wolontariat, z pewnością zdecydowanie ciężiej byłoby jej podjąć pracę na tak samodzielnym i odpowiedzialnym stanowisku. Patryk, mimo że ma 27 lat i już dawno pracuje zawodowo, w dalszym ciągu stawia na własny rozwój, udzielając się jako wolontariusz-dziennikarz. Co daje mu praca społeczna? *„Wolontariat daje mi możliwość realizacji swoich zainteresowań, ale i też ich pogłębiania. Jest to bardzo ważny element w procesie samorealizacji i zyskiwania dodatkowego doświadczenia, tak bardzo potrzebnego w życiu zawodowym”*. Spora część wolontariuszy w ramach pracy społecznej odkrywa w sobie także nowe talenty. Siedemnastoletni Łukasz podczas jednego z wyjazdów integracyjnych nauczył się tańca z ogniem, jak mówi: *„gdy tańczyę, czuję się doskonale, kocham to. Uczę się przez to wytrwałości”*. Miłość Łukasza do ognia rozumie też Paulina, 26-letnia wolontariuszka pomagająca na co dzień dzieciom w nauce: *„niemożliwe staje się możliwe. Nigdy nie przypuszczałabym, że w 2 godziny nauczę się tańca z ogniem, a przez kolejne miesiące będę tę pasję rozwijała na warsztatach z profesjonalistami”*.

Jakimi sukcesami w pracy środowiskowej mogą pochwalić się wolontariusze? Choćby aktywizacją społeczną niepełnosprawnego ruchowo chłopaka, który po 5 latach ponownie opuścił mury swojego domu i włączył się w życie katowickiej społeczności, uczestnicząc w lokalnych wydarzeniach czy wyjazdach integracyjnych. Dzięki wolontariuszom udało się także otrzymać środki z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej na działania związane z podnoszeniem aktywności społecznej katowickich seniorów. Kto wie, być może już wkrótce do armii katowickich wolontariuszy dołączą także seniorzy? Katowiccy wolontariusze z powodzeniem współorganizowali koncert charytatywny na rzecz chorej na białaczkę nastoletniej dziewczyny, przyczynili się również do pozyskania lokalu, w którym już wkrótce powstanie miejsce animacji dla mieszkańców dzielnicy.

Nie ulega wątpliwości, że wolontariat jest sporym krokiem w stronę samorealizacji, zarówno tej osobistej, jak i zawodowej. Najlepszym wskaźnikiem nabywanych przez wolontariuszy umiejętności jest z pewnością dużo łatwiejszy dostęp do atrakcyjnych na rynku pracy stanowisk.

Rozdział V

Skuteczna współpraca partnerska ośrodków pomocy społecznej i powiatowych urzędów pracy na rzecz aktywizacji społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym

■ Skutecznie znaczy wspólnie

„Praca jest wynikiem konieczności zewnętrznej. Twórczość jest wynikiem konieczności wewnętrznej. Przed każdym człowiekiem stoi wybór – tworzyć czy tylko pracować”.

(Bolesław Piasecki)

Osiąganie założonych celów, stały kontakt, wymiana informacji, wspólne rozwiązywanie problematycznych sytuacji podczas realizacji działań, wzajemne wsparcie dla tych działań – takie skojarzenia wywołuje najczęściej wyrażenie „skuteczna współpraca”. W wielu przypadkach to jednak teoria, ponieważ rzeczywistość odbiega od modelowych założeń współpracy.

Dlaczego więc niektórym się to udaje?

Być może odpowiedź na to pytanie znajdzie się w poniższym materiale.

Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Rudzie Śląskiej z racji wykonywanych zadań ustawowych od lat współpracuje z Powiatowym Urzędem Pracy w tym mieście. Opieka nad wspólną grupą petentów rodzi konieczność wzajemnego kontaktu chociażby w działaniach doraźnych.

Ustawa o zatrudnieniu socjalnym z dnia 13 czerwca 2003 roku pozwoliła na tworzenie Klubów Integracji Społecznej (bądź w strukturach OPS, bądź w ramach organizacji pozarządowych) – podmiotów, których działalność faktycznie bazuje na współpracy z powiatowym urzędem pracy, a jej znaczenie jest kluczowe dla funkcjonowania Klubu. Poruszanie się po zbliżonych obszarach problemowych, podejmowanie działań z zakresu reintegracji społeczno-zawodowej dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym dają możliwość wzajemnego uzupełniania działań urzędów pracy i klubów integracji społecznej. W wielu ośrodkach pomocy społecznej lub organizacjach pozarządowych zaczęły powstawać KIS-y. Zaczęły się też pojawiać coraz częściej głosy o trudnej współpracy na linii urzędy pracy – ośrodki pomocy społecznej.

W Rudzie Śląskiej Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w 2007 roku stworzył w swoich strukturach Dział Klub Integracji Społecznej, którego głównym celem była szeroko rozumiana reintegracja społeczno-zawodowa. Ilość i zakres zadań, których podjął się Dział, zwiększała się na przestrzeni kilku lat, dzięki czemu osobom i rodzinom w trudnej sytuacji życiowej można zaproponować kompleksową pomoc, umożliwiającą przezwyciężenie trudności w sferze zawodowej, mieszkaniowej, a także związanej z uzależnieniem od substancji psychoaktywnych. Biorąc pod uwagę, że Klub Integracji Społecznej porusza się po zbliżonych obszarach tematycznych do Powiatowego Urzędu Pracy, jednak w innym zakresie, od początku funkcjonowania podjęto działania zmierzające do określenia wzajemnych kompetencji, możliwości współpracy, wzajemnego wsparcia. Obydwie instytucje wyrażały wolę współdziałania w celu uzyskania obopólnych korzyści dla klientów.

Wypracowano i podpisano porozumienia określające zasady współpracy. Nie były to martwe zapisy, te regulacje prawne stanowiły podstawę wypracowania modelu ścisłej komunikacji, wymiany informacji, zakresów podejmowanych działań i zobowiązań za nimi idących. Wyznaczono przedstawicieli Powiatowego Urzędu Pracy i Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej do „roboczych” kontaktów.

W tym miejscu, pisząc o skutecznej współpracy, nie sposób pominąć niezwykle istotnego jej elementu – czynnika ludzkiego. Żadne ustawy, rozporządzenia i porozumienia nie przyniosą oczekiwanych rezultatów, jeśli zawiodą ludzie i bynajmniej nie z powodu braku kompetencji czy wiedzy, lecz z braku chęci, poczucia wspólnej odpowiedzialności i zwykłej ludzkiej empatii.

Ścisła współpraca wymienionych dwóch instytucji przełamywała stopniowo ich hermetyczność, a w pracownikach rezerwę do takiej formy pracy, co przekładało się na konkretne działania i projekty:

- **prace społecznie użyteczne** – na przełomie 10 lat ilość miejsc w ramach tej formy aktywizacji zawodowej wzrastała. Powiatowy Urząd Pracy przychylił się do wniosków o zwiększenie środków finansowych na prace społecznie użyteczne, składanych przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, który realizację prac społecznie użytecznych rozbudował, tworząc narzędzie aktywizacji zawodowej służące zarówno bezrobotnym klientom pomocy społecznej, jak i społeczności lokalnej. Wykonywane prace remontowe, konserwatorskie i porządkowe na terenie miasta pozwalają zarówno na zaktywizowanie osób je świadczących, na nabycie przez nie dodatkowych umiejętności umożliwiających powrót na rynek pracy, jak i na poprawę wizerunku Rudy Śląskiej (likwidacja nielegalnych wysypisk śmieci), poprawę standardów placówek miejskich, w tym oświatowych (prace remontowe i konserwatorskie), a także na przełamywanie stereotypów dotyczących bezrobotnych klientów pomocy społecznej, którzy przestają być postrzegani tylko jako „biorecy” zasiłków.

Ścisła współpraca przy realizacji prac społecznie użytecznych pomiędzy MOPS a PUP pozwoliła na wypracowanie standardów, które postrzegane są przez inne gminy jako godne powielania. Podczas corocznych Zjazdów Konwentu CIS – KIS sposób realizacji wspólnych działań zmierzających do aktywizacji osób bezrobotnych przez rudzki ośrodek pomocy społecznej i urząd pracy wzbudzał każdorazowo zainteresowanie i przychyłność przedstawicieli innych gmin.

W 2014 roku w ustawie o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy ujęto wiele zmian w dotychczasowym funkcjonowaniu powiatowego urzędu pracy, co bezpośrednio wpłynęło na wypracowany model współpracy z Klubem Integracji Społecznej Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Rudzie Śląskiej. Konieczność ustalania profilu bezrobotnym i ograniczenia wynikające z konkretnego profilu spowodowały, że wiele osób chętnych, ale nie posiadających II profilu, przestało się kwalifikować do realizacji prac społecznie użytecznych, czego efektem stały się problemy z rekrutacją. Po raz kolejny zgodne i szybkie podejmowanie wspólnych działań, próbowanie nowych możliwości, pozwoliło na wypracowanie procedur, które zarówno umożliwiały dalszą współpracę, jak i brały pod uwagę dobro klientów. Pozostały jednak osoby z III profilem, które w żaden sposób nie mogły zostać objęte pomocą

w postaci czynnej aktywizacji przez Klub Integracji Społecznej. W związku z czym rozpoczęto przygotowania do Programu Aktywizacja i Integracja.

- **Program Aktywizacja i Integracja** – wspomniane powyżej zmiany w ustawie o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy wprowadziły, wraz z nadawaniem profilu, możliwość realizacji Programu Aktywizacja i Integracja (PAI) dla osób z ustalonym III profilem. Program zakłada aktywizację zawodową poprzez realizację prac społecznie użytecznych oraz integrację społeczną poprzez grupowe poradnictwo specjalistyczne, warsztaty trenerskie i grupy wsparcia realizowane bądź przez ośrodki pomocy społecznej, bądź przez podmioty prowadzące działalność statutową na rzecz integracji i reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub przeciwdziałania uzależnieniom i patologiom społecznym, zgodnie z przepisami o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

Bezpośrednio po wejściu w życie zmian do ustawy dyrekcja Powiatowego Urzędu Pracy zaproponowała dyrekcji Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej wspólną realizację Programu Aktywizacja i Integracja w ramach działalności Klubu Integracji Społecznej. Pełna gotowość i chęć do współpracy zaowocowała kolejnym porozumieniem – pilotażową edycją PAI (październik/listopad 2014 roku). Realizacja nowych przedsięwzięć wiąże się zwykle z trudnościami, które wynikają w trakcie rekrutacji i realizacji. W tym przypadku było podobnie – problemy z rekrutowaniem klientów pomocy społecznej z III profilem związane były z faktem, że procedura profilowania dopiero się zaczynała i wiele osób nie miało nadanych jeszcze profili. W związku z czym, nawet jeśli kwalifikowali się z ramienia pomocy społecznej, to nie spełniali kryteriów uczestnictwa po stronie urzędu pracy i odwrotnie. Tylko ścisła współpraca, wielokrotne spotkania robocze w sprawie realizacji PAI pozwoliły skompletować grupę uczestników, wydać im skierowania i podpisać kontrakty socjalne. Pracownicy PUP odpowiadający za realizację PAI byli codziennie w kontakcie z realizatorami PAI po stronie MOPS-u, dzięki czemu wszelkie sytuacje problemowe były rozwiązywane na bieżąco. Po obu stronach na każdym etapie była pełna gotowość wsparcia i pomocy w razie potrzeby. Świadomość i poczucie wspólnej odpowiedzialności i swoistej pracy zespołowej były jednymi z cenniejszych czynników, które zagwarantowały powodzenie realizacji Programu.

Biorąc udział w szkoleniach i spotkaniach na szczeblu regionalnym w sprawie realizacji PAI, słyszymy o problemach innych urzędów pracy i ośrodków pomocy społecznej oraz innych organizacji w uzyskaniu porozumienia przy realizacji PAI. Mamy okazję wypowiedzieć się o naszej współpracy, jesteśmy przykładem na to, że MOŻNA.

Po raz kolejny wspólne „przecieranie szlaku” odniosło sukces. Ruda Śląska, jako jedna z pierwszych zrealizowała PAI, a obawy co do stabilności grupy okazały się nieuzasadnione: na 10 uczestników Programu tylko jedna osoba zrezygnowała, jedna podjęła pracę, kolejnym 7 po zakończeniu PAI zmieniono profil na II, jedna tylko osoba pozostała przy III profilu.

W 2015 roku planujemy realizację trzech edycji Programu Aktywizacja i Integracja, podchodząc do tych działań spokojniej dzięki sprawdzonym porozumieniom i wypracowanym procedurom.

- **realizacja projektów** – zarówno Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, jak i Powiatowy Urząd Pracy realizują szereg projektów mających na celu zapobieganie wykluczeniu społecznemu, na które pozyskują środki zewnętrzne. W wielu z nich jednym z warunków przystąpienia do konkursu są partnerstwa. Tak jest z realizowanymi od lat przez Klub Integracji Społecznej projektami dofinansowanymi przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej „Gminne programy aktywizacji społeczno-zawodowej na rzecz budownictwa socjalnego” oraz „Podmiot zatrudnienia socjalnego partnerem Ośrodka Pomocy Społecznej i Powiatowego Urzędu Pracy w realizacji kontraktów socjalnych”. Są to programy dwuletnie, które zakładają w pierwszym roku realizacji zajęcia aktywizacyjne w Klubie Integracji Społecznej, a w kolejnym realizację prac społecznie użytecznych. Jednym z warunków rozpatrzenia ofert konkursowych są porozumienia w sprawie zapewnienia realizacji prac społecznie użytecznych w kolejnym roku. Powiatowy Urząd Pracy zawsze przychylnie odnosi się do tych wymogów, zapewniając możliwość przystępowania do projektów.

W 2014 roku zmiana ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy spowodowała znaczne utrudnienie dla realizowanych już przez Ośrodek ww. projektów, na skutek zmian, jakie spowodowała w założeniach projektowych. Wprowadzenie obowiązku profilowania oraz ograniczenie możliwości uczestnictwa w pracach społecznie użytecznych tylko do II profilu spowodowało, że główne założenia projektów zdezaktualizowały się, a część osób zakwalifikowanych do nich przestała spełniać kryteria do uczestnictwa.

Po raz kolejny współpraca Powiatowego Urzędu Pracy i Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej pozwoliła na wyjście z trudnej sytuacji. Podjęte wspólnie działania – analiza przypadku każdego uczestnika projektu, zmiana profilu po zakończeniu zajęć aktywizacyjnych w Klubie Integracji Społecznej, wydanie skierowań osobom kwalifikującym się do prac społecznie użytecznych – „uratowały” zagrożone projekty. Nadmienić należy, że Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej nie podało jasnej informacji, jak ustosunkować się do zmiany przepisów prawnych w trakcie realizacji projektów.

Podczas IV Konwentu CIS – KIS w Kluczach sposób rozwiązania opisanego problemu w Rudzie Śląskiej spotkał się ze znacznym zainteresowaniem osób zaproszonych, jako przykład praktyki godnej powielenia.

Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej oraz Powiatowy Urząd Pracy wykazują również wspólne zaangażowanie w realizację projektów ponadnarodowych zmierzających do poszukiwania nowatorskich, skutecznych rozwiązań przeciwdziałania problemowi wykluczenia społecznego i ubóstwa. Obie instytucje, mając na uwadze ciągłe doskonalenie pomocy swoim klientom, uczestniczyły w projekcie pn. Learning Managers Learning Organisations for Managing Social Exclusion and Poverty, udzielając sobie wzajemnego wsparcia na każdym etapie jego realizacji. Wysiłki podejmowane przez MOPS i PUP miały na celu partnerstwo organizacji posiadających pewną wspólną pulę klientów, na rzecz ich aktywizacji społecznej i zawodowej. Wizyty studyjne realizowane za sprawą projektu umożliwiły zaobserwowanie różnorodnych modeli przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu oraz biedzie, a także

zaczepnięcie i zaimplementowanie na poziomie lokalnym rozwiązań uznanych za najbardziej wartościowe i skuteczne.

Podsumowując – skuteczna współpraca pomiędzy Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej a Powiatowym Urzędem Pracy w Rudzie Śląskiej na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym funkcjonuje od lat. Podczas szkoleń, dzieląc się spostrzeżeniami w ramach wymiany doświadczeń z pracownikami innych ośrodków pomocy społecznej czy urzędów pracy, zdajemy sobie sprawę, że to, co wydaje się być oczywiste i naturalne dla nas, nie wszędzie funkcjonuje równie skutecznie.

Co ważne, o jakości współpracy między Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej a Powiatowym Urzędem Pracy wypowiadają się bardzo dobrze pracownicy obu instytucji, mający wzajemny kontakt ze sobą niemalże każdego dnia.

Pani Anna Mieszczak, pośrednik pracy w rudzkiej urzędzie pracy, jasno wskazuje: *„Nasza współpraca oparta jest na bezpośrednich, życzliwych relacjach budowanych na wzajemnym zaufaniu wynikającym z troski o dobro wspólnego klienta”*.

To samo podkreśla również pani Dorota Wydra, współpracująca z MOPS-em w zakresie realizacji prac społecznie użytecznych: *„Współpracę z Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej mogę określić jako niezwykle udaną, ze względu na sprawny i rzetelny przekaz kluczowych informacji, możliwy dzięki wzajemnej otwartości, uprzejmości oraz szybkości podejmowania działania”*.

Również Pani Katarzyna Gołębiowska, doradca zawodowy rudzkiego urzędu pracy, koncentruje się na bardzo dobrej komunikacji pomiędzy pracownikami organizacji, którą uważa za podstawę sukcesu we wspólnym działaniu. Zwraca jednocześnie uwagę na konieczność ciągłego doskonalenia wzajemnych kontaktów i relacji, nie tylko w sferze osobowej, ale także technicznej, co możliwe będzie za sprawą wyodrębnienia np. *„...oddzielnej, bezpośredniej linii telefonicznej do Działu Klubu Integracji Społecznej, co pozwoliłoby na uniknięcie konieczności łączenia się przez centralę telefoniczną, pozwalając na przekazywanie i uzyskiwanie informacji bezpośrednio u źródła, bez konieczności oczekiwania na połączenie”*.

W podobnym tonie wypowiadają się pracownicy Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Rudzie Śląskiej, m.in. Małgorzata Lipiec, konsultant w MOPS, zajmująca się pracami społecznie użytecznymi: *„Współpracę z pracownikami PUP oceniam bardzo pozytywnie. Na przestrzeni kilku lat, zarówno dzięki wysokim kompetencjom oraz zwykłej życzliwości i chęci współpracy, udało się wypracować wiele rozwiązań. Dzięki temu pojawiające się problemy zostają łatwo i sprawnie rozwiązywane”*.

Agnieszka Lyszczyzna, podinspektor w Dziale Klub Integracji Społecznej, zajmująca się prowadzeniem warsztatów w ramach readaptacji społeczno-zawodowej, zwraca uwagę na zalety bezpośredniej komunikacji z pracownikami PUP: *„Współpraca ta pozwala nie tylko na adekwatną i skuteczną rekrutację uczestników realizowanych projektów, ale i wszechstronne wspieranie klienta podczas całego procesu readaptacji. Dzięki wymianie informacji, klient*

otrzymuje również odpowiednią pomoc zarówno w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej, jak i w Powiatowym Urzędzie Pracy”.

Pracując na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, mamy to szczęście, że po obydwu stronach instytucji – Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej i Powiatowego Urzędu Pracy – są profesjonaliści, którzy działają dla dobra klientów. Do każdego przypadku podchodzą w sposób indywidualny, starając się maksymalnie wykorzystać swoje możliwości, aby dać szansę człowiekowi, który jest w trudnym okresie życia – tak jak bezdomnemu uczestnikowi projektu „Gminne programy aktywizacji społeczno-zawodowej na rzecz budownictwa socjalnego”, który dzięki zaangażowaniu pracowników MOPS i PUP od 2 dni pracuje na stażu w Domu Pomocy Społecznej jako kucharz, z perspektywą stałej pracy po zakończeniu stażu i uzyskaniu swojego mieszkania.

Warto pracować w takim „międzyinstytucjonalnym zespole”, bo zawsze warto dawać szansę i mieć świadomość, że nie zamknęliśmy się w biurokratycznych schematach, lecz w dalszym ciągu widzimy człowieka.

Współpraca partnerska Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie i Powiatowego Urzędu Pracy w Bytomiu na rzecz aktywnej integracji

Powiatowy Urząd Pracy w Bytomiu oraz Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Bytomiu podejmują wiele działań nakierowanych na realizację usług z zakresu integracji społeczno-zawodowej. Współpraca pomiędzy instytucjami opiera się na zawieraniu formalnych porozumień o współpracy, jednakże często przybiera również charakter nieformalnych kontaktów między pracownikami poszczególnych instytucji. Te nieformalne kontakty służą wymianie informacji, a celem ich jest szybka, bez zbędnej zwłoki pomoc, nakierowana na rozwiązywanie problemów „wspólnego klienta”.

Obie instytucje, zarówno PUP, jak i MOPR dążą do rozwijania dialogu społecznego, a tym samym jasnego określenia wzajemnych zobowiązań, wspólnego ustalenia procedur postępowania oraz inicjowania nowatorskich przedsięwzięć. Efektem podejmowanych działań ma być ciągły proces doskonalenia jakości usług świadczonych na rzecz społeczności lokalnej.

Wszystkie podejmowane działania wymagają zaangażowania i kreowania wciąż nowych rozwiązań, gdyż związane są z trudną rzeczywistością, w której znajduje się grupa społeczna wymagająca szczególnego wsparcia – grupa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Efektywna współpraca obu instytucji zaowocowała wieloma wspólnymi projektami, należą do nich:

1) Porozumienie „w sprawie współpracy pomiędzy Powiatowym Urzędem Pracy w Bytomiu a Miejskim Ośrodkiem Pomocy Rodzinie w Bytomiu w zakresie podjęcia wspólnych działań na rzecz aktywizacji zawodowej osób znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej oraz określenia zasad współpracy dotyczącej realizacji zadań na rzecz aktywnej integracji”. To formalne porozumienie, w którym zostały jasno określone zobowiązania partnerów. Zapisy dokumentu wskazują na zadania zarówno MOPR, jak i PUP.

Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Bytomiu zobowiązał się do:

- *„udzielania informacji niezbędnych do prawidłowej realizacji usług świadczonych przez PUP w Bytomiu,*
- *podejmowania działań na rzecz realizacji wspólnych programów, których celem jest łagodzenie skutków bezrobocia i promocja zatrudnienia,*
- *przekazywania informacji o realizowanych działaniach w ramach projektów z zakresu aktywizacji zawodowej,*
- *wskazywania uczestników/uczestniczek projektu systemowego, którym z analizy potrzeb wynika konieczność skierowania na staże lub inne formy aktywizacji zawodowej,*

- wyłonienia grupy osób znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji życiowej, zakwalifikowanych przez MOPR do objęcia działaniami z zakresu readaptacji zawodowej, sporządzenia wykazu wyżej wymienionych osób oraz przekazania go do PUP,
- informowania o planowanych działaniach wobec bezrobotnych będących dłużnikami alimentacyjnymi. MOPR jako organ właściwy dłużnika alimentacyjnego będzie informował PUP o potrzebie aktywizacji zawodowej dłużnika alimentacyjnego,
- podejmowania działań na rzecz współpracy przy organizacji prac społecznie użytecznych,
- przeprowadzenia zajęć edukacyjno-szkoleniowych dla uczestników Klubu Integracji Społecznej, w siedzibie Powiatowego Urzędu Pracy w Bytomiu – w Sali Informacji Zawodowej, zgodnie z opracowanym harmonogramem spotkań”.

Powiatowy Urząd Pracy w Bytomiu zobowiązał się do:

- „udzielania informacji niezbędnych do prawidłowej realizacji usług świadczonych przez MOPR w Bytomiu, za wyjątkiem danych dostępnych na Samorządowej Elektronicznej Platformie Informacyjnej,
- podejmowania działań na rzecz realizacji wspólnych programów, których celem będzie łagodzenie skutków bezrobocia oraz promocja zatrudnienia,
- objęcia szczególną pomocą wyselekcjonowanej grupy podopiecznych MOPR, wskazanej przez MOPR,
- sfinansowania i skierowania na staże lub inne formy aktywizacji zawodowej uczestników/uczestniczki projektu systemowego MOPR, dla których analiza potrzeb wykaże taką konieczność,
- informowania o planowanych działaniach wobec bezrobotnych będących dłużnikami alimentacyjnymi,
- przekazywania informacji o realizowanych działaniach w ramach projektów z zakresu aktywizacji zawodowej,
- podejmowania działań na rzecz współpracy przy organizacji prac społecznie użytecznych,
- udostępniania Sali Informacji Zawodowej oraz sprzętu komputerowego, dostępnego w Sali, dla potrzeb uczestników Klubu Integracji Społecznej, w celu przeprowadzenia zajęć edukacyjno-szkoleniowych, zgodnie z opracowanym harmonogramem spotkań,
- udzielania wsparcia merytorycznego, poprzez pomoc doradcy zawodowego przy realizacji zajęć edukacyjno-szkoleniowych”.

Wszystkie zobowiązania wynikające z zapisów powyższego porozumienia są na bieżąco realizowane, często skutkują również podejmowaniem dodatkowych inicjatyw.

2) Aktywizacja zawodowa osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej – zapisy porozumienia umożliwiają realizację m.in. założeń *art. 50 ust. 2 ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy*, zgodnie z którymi podejmowane są działania wspierające aktywizację zawodową osób bezrobotnych korzystających ze świadczeń pomocy społecznej. Wymienionej grupie osób proponuje się różnorodne formy aktywizacji, tj.:

- propozycje zatrudnienia, stażu, szkolenia, zatrudnienia w ramach prac interwencyjnych, robót publicznych,
- skierowanie do uczestnictwa w kontrakcie socjalnym, indywidualnym programie usamodzielnienia.

Intencją podejmowanych przedsięwzięć jest zapewnienie optymalizacji pomocy udzielanej przez obie instytucje tej samej osobie, co zapewnia dostosowanie oferowanych usług do indywidualnych potrzeb klienta.

3) Punkt Pomocy Koleżeńskiej (PPK) – wspiera swoim funkcjonowaniem zarówno usługi Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie, jak i Powiatowego Urzędu Pracy w Bytomiu. PPK jest usytuowany w dzielnicy Bytomia – Bobrek. Jego głównym celem jest niwelowanie skutków bezrobocia w dzielnicy zagrożonej marginalizacją społeczną. Pracownicy Punktu zostali zrekrutowani spośród grona osób bezrobotnych, co pozwala przypuszczać, że są „bliżej” problemów społeczności, która przez dłuższy czas pozostaje bez zatrudnienia.

Do głównych zadań Punktu należy między innymi: informowanie klientów o aktualnej sytuacji na rynku pracy, informowanie o dostępnych ofertach pracy, udzielanie pomocy w sporządzaniu dokumentów aplikacyjnych, udzielanie wskazówek dotyczących przygotowania się do rozmowy kwalifikacyjnej, informowanie o dostępnych formach pomocy oraz realizowanych projektach i programach przeciwdziałających bezrobociu. Działalność Punktu pozwala mieszkańcom dzielnicy na otrzymanie pomocy, opartej na zasadach „pomocy koleżeńskiej” oraz wzajemnego wsparcia.

4) Punkt Informacji Multimedialnej – Infokiosk – dostępny dla klientów odwiedzających Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie. Powiatowy Urząd Pracy w Bytomiu, wychodząc naprzeciw potrzebom osób poszukujących zatrudnienia, uruchomił *punkty informacji multimedialnych*, które stanowią nowoczesną formę upowszechniania informacji o ofertach pracy oraz o usługach świadczonych przez urząd pracy.

Infokioski to atrakcyjne w użytkowaniu urządzenia, które umożliwiają dotarcie z informacją do szerokiego grona odbiorców. Możliwość samodzielnej obsługi urządzenia oraz ciekawa oprawa graficzna sprawia, że pozyskiwanie informacji tą drogą cieszy się dużym zainteresowaniem wśród klientów MOPR.

5) Samorządowa Elektroniczna Platforma Informacyjna (SEPI) – to kolejne przedsięwzięcie, które integruje poniekąd działania PUP oraz MOPR. Platforma SEPI to rozwiązanie informatyczne, umożliwiające bezpieczny i natychmiastowy dostęp do niezbędnych informacji.

W celu efektywnej współpracy między obiema instytucjami, tj. umożliwienia sprawnej wymiany informacji dotyczących osób bezrobotnych zarejestrowanych w PUP i korzystających jednocześnie z pomocy MOPR oraz zapewnienia tym osobom optymalnych możliwości aktywizacji zawodowej i społecznej, wdrożono system SEPI (Samorządową Elektroniczną Platformę Informacyjną).

SEPI zapewnia w szczególności lepszą współpracę w zakresie procedur postępowania z klientami Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie i Powiatowego Urzędu Pracy, dotyczących wymiany informacji.

6) Program Aktywizacja i Integracja (PAI) – to kolejne działanie, którego realizacja łączy działalność obu instytucji. Na realizację programu pozyskano środki z rezerwy Ministra Pracy i Polityki Społecznej. W Programie uczestniczą osoby bezrobotne, dla których za pomocą kwestionariusza do profilowania pomocy dla bezrobotnych ustalono III profil pomocy, którzy jednocześnie korzystają z pomocy społecznej, a w szczególności realizują kontrakt socjalny.

Program składa się z dwóch komponentów:

- działania w zakresie aktywizacji zawodowej bezrobotnych, które realizowane są w ramach prac społecznie użytecznych; działania te są realizowane przez PUP przy wsparciu MOPR,
- działania w zakresie integracji społecznej, które prowadzone są w formie zajęć warsztatowych; działania te realizowane są przez MOPR przy wsparciu PUP.

Szczegółowy program realizacji PAI został zaopiniowany przez Powiatową Radę Zatrudnienia.

Głównym celem, który zamierza się osiągnąć przy realizacji zadań w ramach PAI, jest wzrost potencjału zawodowego osób uczestniczących w programie, a w przyszłości ich samodzielne funkcjonowanie w społeczeństwie oraz uniezależnienie się od form instytucjonalnego wsparcia.

Warto zaznaczyć, że bytomskie podmioty jako jedne z pierwszych w regionie rozpoczęły wspólną realizację Programu Aktywizacja i Integracja. Stosowne porozumienie (określające zadania każdej ze stron) zawarto w lipcu 2014 r., a od sierpnia rozpoczęła się realizacja PAI, w którym uczestniczyły dwie grupy 40-osobowe. Osoba bezrobotna skierowana do PAI objęta jest obowiązkowymi działaniami z zakresu aktywizacji zawodowej w ramach prac społecznie użytecznych oraz działaniami w zakresie integracji społecznej. Na prace społecznie użyteczne przeznaczone są dwa dni w tygodniu. Podobnie jest w przypadku integracji społecznej realizowanej poprzez działania edukacyjne, na które PUP udostępnia salę wykładową. Zapewnia także pomoc ze strony doradcy zawodowego. Celem realizowanego programu jest pomoc w kształtowaniu aktywnej postawy w życiu społecznym i zawodowym uczestników, co czasem wymaga umiejętnego motywowania ze strony pracowników. Wtedy znów nieocenione okazują się możliwości dobrego kontaktowania się pracowników obydwu instytucji. Przydatna jest również pomoc pracowników socjalnych, którzy w przypadku braku kontaktu telefonicznego z klientem docierają do niego, gdy to jest konieczne, w miejscu zamieszkania.

7) Zajęcia reintegracji zawodowej i społecznej w Klubie Integracji Społecznej (KIS) funkcjonującym w strukturze MOPR. Rok 2015 jest siódmym rokiem działalności Klubu Integracji Społecznej i co najmniej tyle czasu zacieśniają się pozytywne relacje pracowników obu instytucji. Obszar działalności KIS to między innymi **prace społecznie użyteczne**. Co roku prace te są prowadzone w kilkudziesięciu instytucjach w mieście. Łącznie w latach 2008-2014 w pracach uczestniczyło blisko dwa i pół tysiąca bytomian, z czego 252 znalazło zatrudnienie. W bieżącym roku gmina przeznaczy na program prac społecznie użytecznych pół miliona złotych. Program realizowany we współpracy z PUP cieszy się dużym zainteresowa-

niem pracodawców i osób poszukujących pracy. Jest korzystny zarówno dla bezrobotnych, jak i pracodawców, którzy mogą poznać w działaniu kandydata na potencjalnego pracownika przed zatrudnieniem na stałe. Chodzi też o to, by pracownik oswoił się z pracą w danej firmie, bo osoby długotrwale bezrobotne, często mające problemy z pokonaniem bariery psychologicznej, są niepewne swych umiejętności. Dzięki pracom społecznie użytecznym muszą wyjść z domu, pokazać się z jak najlepszej strony – krótko mówiąc, wykorzystać szansę. Dodatkowym walorem jest otrzymywane wynagrodzenie za własną pracę. Środki na ten cel pochodzą w 40 procentach z budżetu gminy, reszta z Funduszu Pracy w dyspozycji Powiatowego Urzędu Pracy. Bywa, że część osób wykonujących prace społecznie użyteczne wykrusza się w trakcie programu. Wówczas, w ramach dobrej praktyki, następuje intensyfikacja kontaktów pracowników KIS i PUP w celu szybkiego przekazania informacji o zwolnionych miejscach i wstrzymaniu wypłat. Środki w ten sposób zaoszczędzone obydwie strony, po uzgodnieniu, przeznaczają (co nie jest obligatoryjne) na przyjęcie dodatkowych uczestników programu wytypowanych przez pracowników socjalnych MOPR.

Współpraca obu instytucji odbywa się, w sposób oczywisty, na skutek wykonywania obowiązków nakładanych przez przepisy i inne regulacje, ale o tym, czy jest ona owocna, decydują też ludzie i ich relacje. Przez lata współdziałania pracownicy KIS i PUP zdążyli się poznać i te znajomości dobrze służą realizacji różnych przedsięwzięć. Sprawdza się to zwłaszcza w sytuacjach, kiedy proceduralne rozwiązanie problemu wsparte jest szybką, telefoniczną lub osobistą wymianą informacji istotnych dla załatwienia sprawy. Pracownicy, którzy znają się osobiście, są dodatkowym gwarantem rzetelności i staranności w podejściu do indywidualnych przypadków, które przychodzi im rozpatrywać.

8) Zajęcia szkoleniowo-edukacyjne, które przyczyniają się do integracji społecznej osób bezrobotnych. Zajęcia te prowadzono również dla uczestników *Systemowego Projektu Aktywizacji – SPA w Bytomiu* oraz dla uczestników projektu *KIS w Bytomiu szansa na dobry start*, a także projektu *Gminne programy aktywizacji społeczno-zawodowej na rzecz budownictwa socjalnego – edycja 2014*. Zajęcia indywidualne i grupowe prowadzili między innymi: psycholog, doradca zawodowy, pracownik socjalny, konsultant prawny, informatyk, terapeuta, prawnik, policjant oraz pedagodzy. Tematyka zajęć obejmowała między innymi: możliwość powrotu na rynek pracy, a także elementy prawa pracy i wiele innych zagadnień dotyczących problemów, z jakimi borykają się osoby bezrobotne czy wykluczone. Ponadto odbywały się zajęcia z podstaw obsługi komputera. Omawiane zajęcia szkoleniowo-edukacyjne są także przykładem współpracy ośrodka pomocy społecznej z urzędem pracy. Do części z nich PUP udostępnia swoją Salę Informacji Zawodowej, a jego specjaliści uzupełniają swymi wykładami ofertę fachowców z MOPR. Praktykowane są także wymienne wizyty informacyjne pracowników KIS w urzędzie pracy, a tych z urzędu w KIS. Podczas takich gościnnych spotkań przedstawiciele danej instytucji zapoznają klientów tej drugiej z własną ofertą. Wówczas przekazywane są informacje o tym, czym (oprócz rejestracji bezrobotnych) może służyć każdemu mieszkańcowi miasta urząd pracy. Z drugiej strony – pracownik ośrodka pomocy społecznej zapoznaje klientów PUP z ofertą MOPR-u.

9) Reintegracja zawodowa i społeczna w ramach Centrum Integracji Społecznej (CIS) – to projekt, do którego MOPR kieruje uczestników, a PUP wypłaca im świadczenie integracyjne. Zajęcia te mają na celu aktywizację zawodową i społeczną osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i borykających się głównie z problemem długotrwałego bezrobocia. Osoby skierowane do CIS podnoszą swoje kwalifikacje społeczno-zawodowe, uczestnicząc w zajęciach z psychologiem i doradcą zawodowym oraz z instruktorami zawodu w ramach pracowni zawodowych.

W bieżącym roku instytucje, tj. MOPR i PUP oraz CIS, przystąpiły do opracowania wspólnego projektu pn. „Podmiot zatrudnienia socjalnego partnerem Ośrodka Pomocy Społecznej i Powiatowego Urzędu Pracy w realizacji kontraktów socjalnych – edycja 2015 r.”, który został zgłoszony do konkursu zorganizowanego przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Projekt zakłada realizację dwóch etapów, a mianowicie:

W pierwszym etapie w 2015 roku uczestnicy będą brali udział w zajęciach reintegracji społecznej i zawodowej w ramach Indywidualnego Programu Zatrudnienia Socjalnego (CIS – 10 osób) oraz w zajęciach KIS (MOPR – 20 osób) w ramach kontraktu socjalnego, następnie wytypowane osoby (min. 12 najbardziej zmotywowanych osób uczestniczących w KIS) zostaną skierowane na kurs zawodowy. Wszyscy uczestnicy projektu zostaną przeszkoleni w zakresie BHP.

Drugi etap w 2016 roku będzie polegał na tym, że min. 12 osób – uczestników KIS zostanie skierowanych do prac społecznie użytecznych, a min. 9 zostanie skierowanych przez Powiatowy Urząd Pracy do robót publicznych (w tym: 3 z CIS i 6 z KIS). Ponadto, min. 3 uczestników projektu zostanie skierowanych przez Powiatowy Urząd Pracy do pracy na otwartym rynku pracy. Zakłada się, że zakres przygotowania szkoleniowego oraz zajęcia praktyczne w ramach CIS będą zgodne z charakterem prac podejmowanych w ramach robót publicznych i na otwartym rynku pracy.

10) Systemowy Projekt Aktywizacji – SPA, realizowany od kwietnia 2008 r., współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Jest to największy w województwie śląskim projekt systemowy pomocy społecznej, w ramach którego MOPR pozyskuje corocznie blisko 3 mln złotych na profesjonalną pracę socjalną. Fundusze te są wykorzystywane na wiele sposobów skoncentrowanych na integracji i aktywizacji społeczno-zawodowej klientów. W wyniku współpracy pomiędzy MOPR i PUP część działań w ramach SPA w Bytomiu skierowanych jest do osób bezrobotnych.

11) Działania nakierowane na aktywizację zawodową dłużników alimentacyjnych – obie instytucje MOPR oraz PUP realizują wspólne działania nakierowane na realizację ustawy z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Wzajemna wymiana informacji oraz podejmowanie działań aktywizacyjnych wobec dłużników alimentacyjnych umożliwiającą skuteczną realizację zapisów ww. ustawy.

Statystyki pokazują, że znaczny odsetek klientów pomocy społecznej to osoby dotknięte bezrobociem, zarejestrowane w urzędzie pracy i powiązane z MOPR i PUP zależnościami

wynikającymi z różnych uprawnień i obowiązków. Współpraca obu instytucji jest uwarunkowana systemowo i odbywa się na podstawie regulacji prawnych. Jest to oczywistość i konieczność. Jednak bardzo istotnym elementem tej relacji jest coś, czego nie da się zadekretować. Dobre kontakty międzyludzkie i empatia. Wieloletnia współpraca kadry Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Bytomiu z pracownikami Powiatowego Urzędu Pracy w Bytomiu zaowocowała powstaniem klimatu sprzyjającego wypełnianiu misji pomocy tym, którzy tego potrzebują. Dobre kontakty międzyludzkie budują pozytywny wizerunek instytucji, ale przede wszystkim służą ich beneficjentom.

Opracowano na podstawie:

1. Sprawozdanie z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Bytomiu za 2013 r.
2. Sprawozdanie z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Bytomiu za 2014 r.
3. Porozumienie Nr 1/ZCK/2014 w sprawie współpracy pomiędzy Powiatowym Urzędem Pracy w Bytomiu a Miejskim Ośrodkiem Pomocy Rodzinie w Bytomiu w zakresie podjęcia wspólnych działań na rzecz aktywizacji zawodowej osób znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej oraz określenia zasad współpracy dotyczącej realizacji zadań na rzecz aktywnej integracji zawarte w dniu 2 stycznia 2014 r.
4. Materiały własne Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Bytomiu.

Współpraca się opłaca – działania Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie i Powiatowego Urzędu Pracy w Zabrzu na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym

Wspólne działanie stanowi istotny czynnik zwiększający efektywność podejmowanych przedsięwzięć. Także na gruncie współpracy międzyinstytucjonalnej synergiczność daje lepsze efekty niż praca w pojedynkę. Aby współpraca była skuteczna, muszą zaistnieć między partnerami odpowiednie warunki: wzajemne zrozumienie przez partnerów celów i misji realizowanej przez instytucje oraz nie konkurowanie o klienta, a uzupełnianie wzajemnie oferty aktywizacyjnej. Obie strony muszą znać wspólny cel, do którego dążą, by identyfikować się z działaniami. Ważna jest także wzajemność zobowiązań oraz w miarę możliwości proporcjonalne ustalenie ich poziomu, tak by żadna ze stron nie miała poczucia wykorzystania. Kolejny etap współpracy to rzetelne i uczciwe realizowanie zobowiązań oraz wzajemne informowanie się i elastyczność w działaniu.

Przykładem skutecznej współpracy partnerskiej między Miejskim Ośrodkiem Pomocy Rodzinie a Powiatowym Urzędem Pracy są zaprezentowane poniżej projekty, w których realizację zaangażowane były lub są obie zabrzańskie instytucje. Ważne, że współpraca nie ogranicza się tylko do realizacji danego, konkretnego projektu funkcjonującego w ścisłych ramach czasowych. Można powiedzieć, że często ma ona charakter nieformalny, ale ciągły, a wspólne przystępowanie do realizacji kolejnych projektów tylko ją potwierdza. Współpraca ta w praktyce sprowadza się do uczestnictwa pracowników we wspólnych szkoleniach oraz warsztatach stacjonarnych, jak również wyjazdowych. Nie do przecenienia jest tu wymiar integracyjny takich warsztatów i możliwość poznania się osobistego pracowników obu instytucji. Biorąc pod uwagę, że Zabrze jest ponad 170-tysięcznym miastem i liczba osób zatrudnionych w obu podmiotach jest duża, nie jest to takie proste i oczywiste. Skrócenie dystansu to z kolei możliwość załatwienia czy wyjaśnienia części spraw od ręki lub na telefon, bez zbędnej biurokracji. Przydatnym stało się również zorganizowanie spotkań informacyjnych dla pracowników socjalnych w momencie zmiany Ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy. Korzystne dla obu instytucji jest pozyskiwanie przez MOPR pracowników i umożliwianie odbycia im staży zawodowych w Ośrodku. Czynnikiem sprzyjającym współpracy z pewnością jest bliska, sąsiedzka odległość między budynkiem MOPR, PUP, jak również działającym w strukturze Ośrodka KIS. Współpraca – to również uczestnictwo we wspólnych działaniach skierowanych do społeczności lokalnej, takich jak Targi Edukacyjne, Piknik dla Przedsiębiorców, Dzień Organizacji Pozarządowych i Przedsiębiorstw Społecznych. To także wiele spotkań roboczych i działań, mających wspierać przedsiębiorczość, pobudzać aktywne postawy naszych mieszkańców, rozwijać i wspierać spółdzielczość socjalną. Potwierdzeniem skuteczności wspólnych działań w tym

zakresie było uzyskanie przez Zabrze III miejsca w konkursie Gmina Przyjazna Ekonomii Społecznej 2014 r.

Reintegracja, Aktywność, Praca. Program na rzecz integracji społeczno-zawodowej w gminie Zabrze

Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Zabrzu od 2008 roku realizuje projekt systemowy: „Reintegracja, Aktywność, Praca. Program na rzecz integracji społeczno-zawodowej w gminie Zabrze”, współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, w ramach Priorytetu VII, Działanie 7.1, Poddziałanie 7.1.1 Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Wartość projektu w 2014 roku wynosiła 2 022 842,21 zł i środki te były przeznaczone na wzmocnienie kadr instytucji pomocy społecznej oraz na działania merytoryczne skierowane do klientów pomocy społecznej. Projekt miał na celu aktywizację osób będących w wieku aktywności zawodowej i korzystających ze świadczeń pomocy społecznej.

Realizacja projektu spowodowała wzrost kompetencji życiowych i umiejętności społeczno-zawodowych uczestników. Osoby biorące udział były nieaktywne zawodowo głównie z powodów bezrobocia i niepełnosprawności. Udział w projekcie przyniósł wiele pozytywnych skutków, do których zaliczyć można: rozpoczęcie lub kontynuację podnoszenia wykształcenia, podniesienie umiejętności poszukiwania pracy, podniesienie umiejętności opiekuńczo-wychowawczych, zmniejszenie barier psychologicznych, społecznych i zdrowotnych

Zdjęcie 1. Uczestnicy Programu „Reintegracja, Aktywność, Praca” podczas zajęć KIS.

przyczyniających się do izolacji społecznej, zwiększenie motywacji do zmiany sytuacji życiowej oraz wzrost samooceny. Ostatecznym efektem, który najbardziej cieszy pracowników, są informacje o podjęciu pracy i sukcesy życiowe uczestników, którymi często klienci przychodzą się pochwalić po zakończeniu udziału. Wsparcie, jakiego udzielano uczestnikom, było kompleksowe i dostosowane do indywidualnych potrzeb. Składały się na nie: zajęcia KIS, kursy i szkolenia zawodowe, wyjazdowe, badania profilaktyczne, treningi kompetencji społecznych i zajęcia rehabilitacyjne dla osób niepełnosprawnych. Wszyscy uczestnicy mieli możliwość wzięcia udziału w wycieczkach integracyjnych, seansach kinowych, spektaklach teatralnych czy zwiedzaniu zabytkowej Kopalni Guido.

Zdjęcie 2. Uczestnicy Programu „Reintegracja, Aktywność, Praca” podczas zwiedzania Kopalni Guido.

Podczas całego okresu realizacji projektu, czyli od maja 2008 do czerwca 2015 r., łączna liczba uczestników projektu wyniosła 2280. Realizacja projektu nie mogłaby przebiegać prawidłowo bez współpracy z PUP. Dlatego corocznie podpisywano porozumienie między instytucjami określające zasady wzajemnej współpracy. Wypracowano procedury:

- postępowania z osobami podlegającymi przepisom ustawy o pomocy społecznej lub uczestniczącymi w projekcie osobami bezrobotnymi w PUP i korzystającymi z pomocy MOPR, które są jednocześnie osobami bezrobotnymi w okresie do 6 miesięcy od dnia utraty prawa do zasiłku z powodu upływu okresu jego pobierania lub są osobami bezrobotnymi bez prawa do zasiłku w okresie 6 miesięcy od dnia rejestracji,

- wzajemnej wymiany informacji o planowanych działaniach wobec osób podlegających przepisom ustawy o pomocy społecznej lub uczestniczących w projekcie,
- upowszechniania ofert pracy, informacji o usługach poradnictwa zawodowego, szkoleniach, przygotowaniu zawodowym dorosłych, stażach, organizacji robót publicznych oraz zatrudnienia. Podczas realizacji MOPR informował na bieżąco PUP o planowanych działaniach i formach pomocy, które miały być stosowane wobec uczestników projektu, występował z indywidualnymi wnioskami do PUP o skierowanie osób podlegających przepisom ustawy o pomocy społecznej lub uczestniczących w projekcie do udziału w kontrakcie socjalnym, indywidualnym programie usamodzielnienia, lokalnym programie pomocy społecznej w terminie 30 dni przed planowanym podpisaniem kontraktu lub programu. Informował bezrobotnych zakwalifikowanych do kontraktu socjalnego o utracie statusu bezrobotnego, o możliwości uzyskania statusu poszukującego pracy. Ośrodek wydawał osobom stosowne zaświadczenia o zakończeniu udziału w programie.

Powiatowy Urząd Pracy organizował na swoim terenie spotkania informacyjne dla wszystkich osób zainteresowanych, kwalifikujących się do uczestnictwa, następnie rozpoznawał sytuację prawną i zawodową kandydatów i kierował do udziału w programie. PUP udzielał informacji o ofertach pracy doradcom zawodowym KIS oraz uczestnikom. Przeprowadzał konsultacje w zakresie podnoszenia kwalifikacji zawodowych i doboru kursów oraz udostępniał analizy lokalnego rynku pracy.

Program Prac Społecznie Użytecznych

Na terenie Gminy Zabrze co roku organizowane są prace społecznie użyteczne (PSU). Realizatorem PSU od 2009 r. jest MOPR w Zabrzu. Program PSU adresowany jest do osób bezrobotnych bez prawa do zasiłku, osób uczestniczących w kontrakcie socjalnym, lokal-

Zdjęcie 3, 4, 5. Uczestnicy prac społecznie użytecznych.

nym programie pomocy społecznej lub indywidualnym programie wychodzenia z bezdomności, jednocześnie korzystających ze świadczeń pomocy społecznej. Jest to grupa bezrobotnych znajdująca się w szczególnie trudnej sytuacji w zakresie dostępu do rynku pracy, z uwagi na brak lub posiadanie niskich kwalifikacji zawodowych. W ramach PSU w 2014 r. utworzono 210 miejsc wykonywania prac w 65 podmiotach na terenie miasta Zabrze. Prace wykonywane były między innymi w jednostkach miejskich oraz w organizacjach III sektora. Skierowania były wydawane osobom w PUP. Bezrobotny mógł wypracować 40 godzin miesięcznie, za jedną roboczogodzinę otrzymywał świadczenie w wysokości 8,10 zł. PSU obejmowały prace sezonowe, prace porządkowe, konserwatorskie i remontowe. Program był realizowany przez 10 miesięcy w okresie od lutego do listopada. Udział w programie cieszy się dużym zainteresowaniem zarówno wśród pracowników socjalnych Ośrodka, którzy chętnie wykorzystują to narzędzie aktywizacji, jak i wśród samych bezrobotnych. Świadczą o tym listy kandydatów spełniających kryteria uczestnictwa, sporządzane przez pracowników Ośrodka, na których w 2014 r. było ponad 800 osób, oraz kolejki osób bezrobotnych w PUP po skierowania do prac. Nie bez znaczenia dla klientów jest fakt, że wysokość świadczenia wypracowanego w ramach PSU nie jest wliczana do ich dochodu przy ustaleniu wysokości zasiłku z pomocy społecznej. W pracach wzięło udział 341 osób. Należy zaznaczyć, że wobec 92 uczestników PSU realizowano intensywne działania aktywizacyjne, polegające na równoległym uczestnictwie w projekcie systemowym „Reintegracja, Aktywność, Praca”, co wiązało się z objęciem bezrobotnych szkoleniami miękkimi w ramach Klubu Integracji Społecznej oraz szkoleniami zawodowymi. Dodatkowo 10 osób wzięło udział we wdrożonym pierwszy raz Programie Aktywizacja i Integracja. Jak widać po przedstawionych liczbach, wśród uczestników PSU panuje spora rotacja z różnych powodów (podjęcie zatrudnienia, złamanie dyscypliny pracy, pogorszenie stanu zdrowia czy zdarzenia losowe), co skłania instytucje do stałych kontaktów i bieżącej wymiany informacji dotyczącej osób bezrobotnych. Przez lata realizacji programu pracownicy obu instytucji obsługujący PSU dobrze się poznali osobiście, znają swoje zadania, jak również zadania partnerów, co pozwala stosować wypracowane, skuteczne i szybkie metody komunikowania się, przyczyniające się do podniesienia jakości

Zdjęcie 6 i 7. Uczestnicy prac społecznie użytecznych.

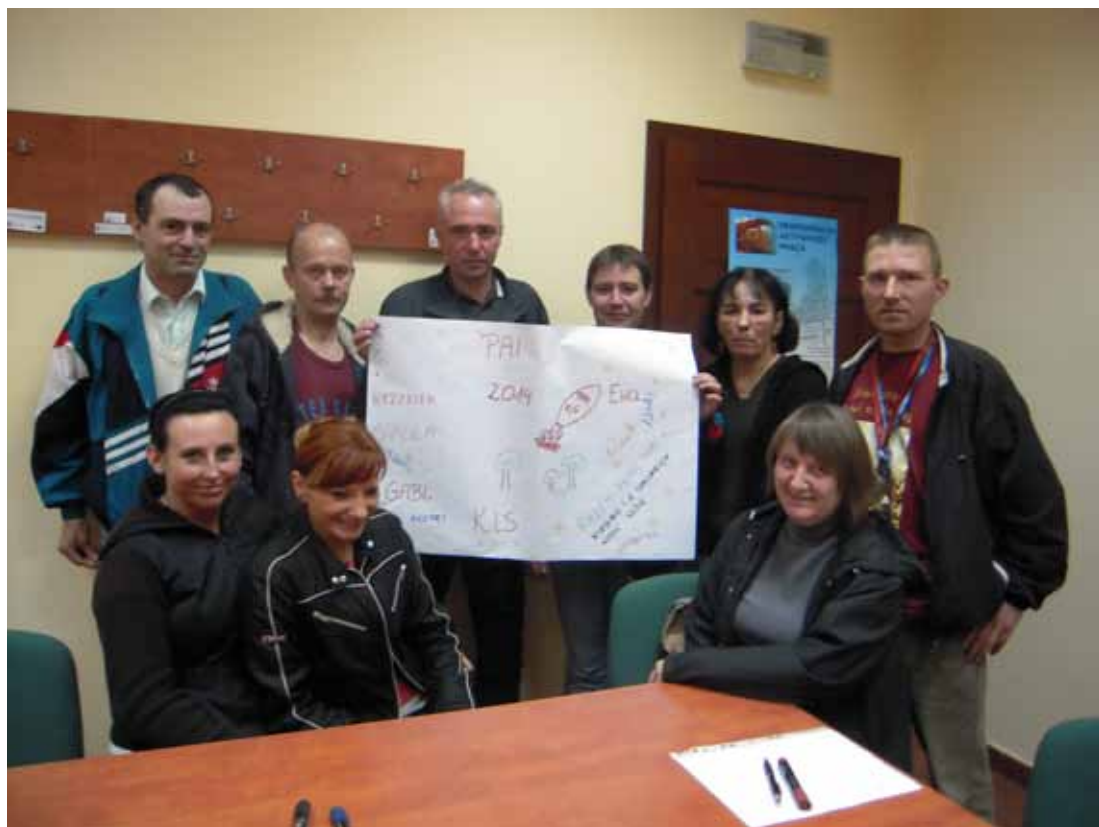
świadczonej usług. Realizacja PSU przyczyniła się do osiągnięcia efektów społecznych, takich jak: uzyskanie przez bezrobotnych dochodów dzięki własnym umiejętnościom, wykonanie wielu prac na rzecz społeczności lokalnej, łagodzenie negatywnych skutków bezrobocia, zdobycie doświadczenia zawodowego oraz podjęcie przez 44 bezrobotnych zatrudnienia na otwartym rynku pracy.

Program Aktywizacja i Integracja

W celu poprawy sytuacji na rynku pracy osób bezrobotnych korzystających ze świadczeń pomocy społecznej, dla których powiatowy urząd pracy ustalił profil pomocy III, wprowadzono możliwość objęcia tej grupy osób Programem Aktywizacja i Integracja (art. 62 a, b i c znowelizowanej Ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy). Program Aktywizacja i Integracja (PAI) stworzył dodatkowe możliwości aktywizacji osób, które utraciły zdolność podjęcia pracy z powodu długiego okresu pozostawania w bezczynności zawodowej, często połączonego z brakiem kwalifikacji, niewystarczającymi kompetencjami i deficytami utrudniającymi funkcjonowanie w środowisku pracy. Znaczna liczba klientów PUP to osoby długotrwale bezrobotne, które w efekcie stają się „uzależnionymi” od świadczeń pomocy społecznej. W rezultacie koniecznym było zintegrowanie wysiłków PUP i MOPR w celu realizacji w partnerstwie działań włączających te osoby do rynku pracy. Na podstawie ww. ustawy obie strony podpisały porozumienia o realizacji PAI, określające zasady współpracy i działań w zakresie aktywizacji zawodowej i społecznej osób bezrobotnych. W ramach porozumienia

w 2014 r. objęto wsparciem 10 osób bezrobotnych, zarejestrowanych w PUP, dla których ustalony był profil pomocy III, korzystających ze świadczeń pomocy społecznej i realizujących kontrakt socjalny. W 2015 r. PAI objęto kolejne 10 osób. W ramach realizacji programu MOPR podjął działania w zakresie integracji społecznej osób bezrobotnych, służące kształtowaniu aktywnej postawy tych osób w życiu społecznym i zawodowym. W praktyce bezrobotni uczęszczali na zajęcia Klubu Integracji Społecznej, w skład których wchodziły następujące bloki tematyczne: grupowe poradnictwo psychologiczne i prawne, psychoedukacja, warsztaty doradztwa zawodowego, edukacja społeczna – łącznie 90 h zajęć w okresie dwóch miesięcy. Równoległe do zajęć KIS uczestnicy programu byli aktywizowani zawodowo poprzez udział w pracach społecznie użytecznych oraz sporządzenie Indywidualnego Planu Działania. Podejmowane działania w zakresie integracji społecznej finansował MOPR w ramach budżetu własnego oraz środków z Europejskiego Funduszu Społecznego, natomiast działania w zakresie aktywizacji zawodowej (PSU) w 60% PUP w ramach środków z Funduszu Pracy, a pozostałe 40% MOPR w ramach środków własnych.

Program pomyślnie ukończyło 17 osób. Uczestnicy osiągnęli również rezultaty niemierzalne, podnoszące ich kompetencje, takie jak: zwiększenie motywacji do aktywnego poszukiwania pracy, rozwinięcie umiejętności komunikacji interpersonalnej, wzrost poczucia własnej

Zdjęcie 8. Uczestnicy PAI podczas zajęć KIS.

Zdjęcie 9. Absolwenci programu PAI.

wartości i poczucia pewności siebie, określenie preferencji zawodowych, zwiększenie odpowiedzialności za podejmowane decyzje, wyrobienie umiejętności pracy grupowej, poprawa umiejętności planowania i konstruowania celów, wzrost samodzielności w działaniu, rozwijanie umiejętności społecznych i zawodowych, zmniejszenie izolacji społecznej i poprawa funkcjonowania w środowisku. Po zakończeniu udziału w programie PUP ponownie ustalił uczestnikom profil pomocy, który został określony jako II, co potwierdza podwyższenie ich kompetencji społecznych i przygotowanie do przyjęcia innych form aktywizacji i wsparcia.

Należy zaznaczyć, że realizacja PAI wymagała szczególnych, intensywnych działań ze strony obu instytucji, zarówno ścisłej współpracy kierowników KIS i Działu Obsługi Klienta, jak również pracowników Klubu i pracowników socjalnych z Dzielnicowych Punktów Pomocy Społecznej. Grupa uczestników PAI wymagała stałego monitoringu uczestnictwa w zajęciach i PSU, ponieważ można powiedzieć, że nie były to osoby zagrożone, lecz faktycznie wykluczone społecznie, z dużymi deficytami, przez co praca z nimi sprowadzała się do codziennego motywowania, stałego kontaktu i sprawdzania frekwencji. PAI, jako nowe narzędzie aktywizacji, nie jest doskonałe, także obie instytucje zdobywają tu swoje doświadczenia na bieżąco, zarówno na gruncie miejskim, jak i uczestnicząc regularnie za pośrednictwem swoich przedstawicieli w spotkaniach roboczych w Wojewódzkim Urzędzie Pracy, poświęconych realizacji tego programu. Wnoszą swoje uwagi i dzielą się doświadczeniami z innymi

gminami, które dopiero planują przystąpienie do Programu.

Innowacyjne wsparcie dla Ciebie

Kolejnym przykładem partnerstwa było współuczestnictwo przez MOPR w latach 2013-2014 r. w „Innowacyjnym wsparciu dla Ciebie”. Projekt realizowany był we współpracy Projektodawcy – CTC Polska Sp. z o. o. z 4 Partnerami: PUP w Zabrze, Świętochłowicach, Strzelcach Opolskich oraz firmą bit SchulungscenterNfg. GmbH & Co KG. Celem projektu było wypracowanie i upowszechnienie innowacyjnego modelu współpracy powiatowych urzędów pracy z ośrodkami pomocy społecznej w zakresie efektywniejszego wsparcia osób długotrwale bezrobotnych, w tym dziedziczących bezrobocie, a także efektywniejszego wykorzystania środków publicznych kierowanych do tej grupy osób. Z projektu w Zabrzu skorzystały w okresie od stycznia 2013 r. do czerwca 2014 r. 64 osoby długotrwale bezrobotne, z czego 50% odbiorców stanowiły osoby określane jako dziedziczące bezrobocie. Model zakładał wsparcie dla zarejestrowanych w PUP osób długotrwale bezrobotnych, a w szczególności osób dziedziczących bezrobocie (przynajmniej jeden rodzic jest także osobą długotrwale bezrobotną), będących jednocześnie klientami OPS-ów. Pracownicy PUP zaangażowani w projekt pełnili rolę osobistego doradcy klienta. Narzędzia wytworzone w obrębie modelu mają służyć pracownikom PUP oraz OPS w zintegrowanej pracy ze wspólnym klientem. Innowacyjność proponowanego wsparcia polegała na wdrożeniu trzech zupełnie nowych, aczkolwiek komplementarnych względem siebie, narzędzi. Jednym z nich jest algorytm degresywnego wsparcia finansowego osób aktywizowanych zawodowo, którego celem jest zrównoważenie świadczeń utraconych w momencie podjęcia zatrudnienia przez osoby długotrwale bezrobotne i stopniowe ich zmniejszanie do momentu uzyskania niezależności finansowej (przez okres pół roku). Efektami uczestnictwa w projekcie są: 34 podjęcia pracy, z czego 27 utrzymania pracy przez 3 miesiące; 24 osoby otrzymały wsparcie degresywne, z czego 12 osobom wypłacono pełne wsparcie. Dodatkowo w tej grupie klienci skorzystali z 24 staży, 12 osób wzięło udział w PSU oraz 3 osoby skorzystały z kursów zawodowych. Podczas realizacji projektu przedstawiciele obu instytucji, między innymi pracownik Klubu Integracji Społecznej i doradcy zawodowi PUP, spotykali się regularnie na zebraniach grupy roboczej, służących usprawnianiu bieżących działań, brali również udział we wspólnych warsztatach wyjazdowych. Po zakończeniu projektu nastąpiła faza jego upowszechniania poprzez organizowane konferencje i warsztaty, mające na celu popularyzację wypracowanych rozwiązań.

Lokalny Program Interdyscyplinarnej Współpracy „Schematom Stop! Wspólne działania instytucji pomocy społecznej i instytucji rynku pracy – pilotaż”

Pilotaż był realizowany w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Priorytet I *Zatrudnienie i integracja społeczna* w okresie od lutego 2014 do marca 2015 r. Liderem był tu PUP, natomiast MOPR pełnił rolę partnera. Program obejmował swoim wsparciem 10 rodzin wielodzietnych będących klientami MOPR, w których występowało bezrobocie. Celem projektu było wypracowanie i wdrożenie skoordynowanego systemu współpracy in-

stytucji pomocy i integracji społecznej oraz instytucji rynku pracy wobec rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym z tytułu bezrobocia lub pozostawiania w trwałym pokoleniowym bezrobociu i niemożności wyjścia z systemu świadczeń pomocy społecznej, a także testowe wypracowanie nowych instrumentów rodzinnej aktywizacji i integracji społecznej. Szczególnie ważne było zwiększenie spójności oddziaływania instytucji dwóch systemów wsparcia i pomocy (instytucji pomocy i integracji społecznej oraz instytucji rynku pracy); ożywienie współpracy między instytucjami publicznymi oraz instytucjami pozarządowymi; niwelowanie braków w komunikacji i posiadanej wiedzy na temat działań pozostałych partnerów pilotażu. W ramach pilotażu powołano Mobilną Grupę Interdyscyplinarną (MGI), w skład której wchodziło 10 pracowników PUP i MOPR, z których każdy pracował bezpośrednio z jedną rodziną. Poza tym działał również Powiatowy Zespół Koordynujący Współpracę (PZKW), w skład którego wchodziła przedstawiciele zabrzańskich instytucji i organizacji, którzy spotykali się raz w miesiącu. PZKW opiniował i nadzorował pracę grupy mobilnej, wspierał działania poprzez wspólne spotkania obu grup, współdziałał w organizacji przedsięwzięć i spotkań dla rodzin. Nowatorskie działania narzucały konieczność ciągłego analizowania i poddawania ocenie zaplanowanych zadań, celem uniknięcia schematycznego podejścia do pracy wszystkich instytucji, służb i podmiotów funkcjonujących na terenie Zabrza z rodzinami zagrożonymi wykluczeniem społecznym. Zdiagnozowane bariery (czasowe, prawne i ekonomiczne) we współpracy międzyinstytucjonalnej zostały częściowo przełamane, co przyczyniło się do zwiększenia poziomu wiedzy, polepszenia współpracy, zwiększenia efektywności działań kierowanych do uczestników projektu. W ocenie jednego z pracowników socjalnych z MGI: *„projekt umożliwił zastosowanie nowych, niestandardowych form wsparcia wobec rodzin i nawiązanie kontaktu bezpośredniego z przedstawicielami instytucji rynku pracy, co pomaga w bieżącej pracy”*.

Program 3 Kroki wychodzenia z Bezdomności

Ostatnim przykładem współpracy, jaki chciałam przedstawić, jest autorski program opracowany przez pracownika socjalnego z Zespołu ds. Pomocy Osobom Bezdomnym. Program jest realizowany od 2014 r. i przewidziany do 2016 r. Nabór uczestników ma charakter ciągły. Uczestnikami są wybrane osoby bezdomne przebywające w placówkach dla osób bezdomnych i mieszkaniu chronionym, które są w ocenie pracownika socjalnego zdolne do podjęcia zatrudnienia. Program składa się z 3 etapów. Każdy z etapów – kroków obejmuje rok pracy z osobą bezdomną, ale może zostać skrócony w uzasadnionym przypadku, gdy uczestnik wykazuje szybkie postępy w realizacji wytyczonych celów. Realizatorami programu są:

- Pracownicy PUP: liderzy Klubu Pracy PUP Zabrze, doradcy zawodowi oraz pośrednicy pracy, którzy są odpowiedzialni za przygotowanie uczestników do podjęcia zatrudnienia, przedstawienie ofert aktywizacji zawodowej, przedstawienie oferty pracy.
- Pracownicy socjalni MOPR, Zespołu ds. Pomocy Osobom Bezdomnym, odpowiedzialni za rekrutację, sporządzanie indywidualnego programu wychodzenia z bezdomności, pracę socjalną, wywiady środowiskowe, kontrolę nad realizacją programu, oraz pra-

cownicy Klubu Integracji Społecznej prowadzący zajęcia aktywizacyjne.

- Pracownicy Urzędu Miejskiego w Zabrze – Wydziału Zarządzania Nieruchomościami, którzy przyjmują wnioski o mieszkanie w sytuacji uzyskania dochodu przez klienta i poprowadzą procedurę przydziału mieszkania, kiedy zaistnieje taka możliwość.
- Pracownicy i opiekunowie zabrzańskich placówek dla osób bezdomnych – Ośrodek Wsparcia dla Kobiet im. św. Br. Alberta, Dom Noclegowy, Ogrzewalnia dla Bezdomnych, mieszkanie chronione, Dom św. Brata Alberta „Przytulisko”, Dom „Pokora” Stowarzyszenia „Żyj i daj życie”.

Celem głównym programu jest pełne usamodzielnienie się osób bezdomnych, tzn. samodzielne zamieszkanie oraz przerwanie korzystania z finansowego wsparcia Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie. Działania podejmowane przez pracowników na rzecz klientów obejmują kolejno: przygotowanie osoby bezdomnej do podjęcia zatrudnienia, znalezienie i utrzymanie zatrudnienia, umiejętność utrzymania mieszkania. W programie dużą rolę odegrała współpraca z Powiatowym Urzędem Pracy. Pracownicy PUP regularnie spotykali się z uczestnikami, świadczyli doradztwo i poradnictwo zawodowe, przedstawili możliwości podjęcia zatrudnienia wspieranego, jak również na otwartym rynku pracy. Z kolei pracownicy MOPR motywowali uczestników do aktywności, pomagali w sprawach socjalno-bytowych oraz utrzymywali regularny kontakt z przedstawicielami PUP. Podczas programu pojawiły się utrudnienia, takie jak brak możliwości przydziału mieszkań osobom bezdomnym oraz zmiany w ustawie o promocji zatrudnienia i instrumentach rynku pracy. Pomimo tego, w programie wzięło udział 14 osób, z czego 4 usamodzielnili się w pełni, 2 podjęły nieudaną próbę usamodzielnienia, a 2 są nadal w trakcie realizacji.

Realizacja wspólnych projektów wzbogaciła ofertę obu instytucji. Była to również możliwość przetestowania innowacyjnych rozwiązań. Współpraca przyczyniła się do przełamania stereotypów postrzegania MOPR i PUP zarówno przez inne instytucje, jak i samych klientów. Podejmowane działania i uzyskane doświadczenia otwierają w przyszłości pole do poszukiwania nowych rozwiązań w zakresie aktywizacji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Model współpracy urzędów pracy z ośrodkami pomocy społecznej na rzecz aktywizacji osób długotrwale bezrobotnych

W związku z potrzebą efektywniejszego wykorzystania środków publicznych kierowanych do osób długotrwale bezrobotnych, w tym dziedziczących bezrobocie, i potrzebą ich aktywizacji społecznej i zawodowej w ramach projektu innowacyjnego testującego pn. „Innowacyjne wsparcie dla Ciebie”, realizowanego w ramach działania 1.1 PO KL, wypracowano i upowszechniono model współpracy powiatowych urzędów pracy z ośrodkami pomocy społecznej. Projekt realizowany był we współpracy projektodawcy – CTC Sp. z o.o. z 4 Partnerami: Powiatowym Urzędem Pracy w Świętochłowicach, Powiatowym Urzędem Pracy w Zabrze, Powiatowym Urzędem Pracy w Strzelcach Opolskich oraz firmą bit Schulungcenter Nfg. GmbH & Co KG z Grazu w Austrii. Celem projektu było wypracowanie i upowszechnienie innowacyjnego modelu współpracy powiatowych urzędów pracy z ośrodkami pomocy społecznej w zakresie efektywniejszego wsparcia osób długotrwale bezrobotnych, w tym dziedziczących bezrobocie, a także efektywniejszego wykorzystania środków publicznych kierowanych do tej grupy osób.

W momencie rozpoczęcia realizacji projektu współpraca w Polsce pomiędzy urzędami pracy a ośrodkami pomocy społecznej była bardzo niezadowolająca. Polegała ona głównie na wymianie informacji o poszczególnych klientach, ich losach oraz zakresie otrzymywanego wsparcia, a także na temat aktualnej oferty szkoleniowej działań interwencyjnych czy planów doradczych. Nie podejmowano natomiast wspólnych działań, które pomogłyby klientowi zmienić jego sytuację i doprowadziły do jego aktywizacji społeczno-zawodowej. Wynikało to z braku wyraźnie sprecyzowanych rozwiązań, określających ramy współpracy instytucji, z których pomocy korzystają osoby długotrwale bezrobotne, oraz narzędzi do wymiany informacji, w tym z brakiem zintegrowanej i dostępnej powszechnie bazy danych klientów korzystających z usług urzędów pracy i pomocy społecznej. Sytuacja ta stała się impulsem do podjęcia próby wypracowania modelu współpracy, który pozwoliłby zintegrować wsparcie oferowane przez urzędy pracy i ośrodki pomocy społecznej osobom długotrwale bezrobotnym, dzięki jasno określonym regułom.

Analiza sposobu udzielania pomocy przez urzędy pracy i ośrodki pomocy społecznej swoim klientom pozwoliła wywnioskować, że formy wsparcia często się dublują. W działaniach pracowników obu tych instytucji zaobserwowano zaburzony przepływ informacji, a także brak spójności w obowiązujących aktach prawnych i niejasne podejście do kwestii ochrony danych osobowych, co także przyczyniło się do chęci wypracowania lepiej sprawdzających się metod współpracy.

Czynnikiem zachęcającym do stworzenia innowacyjnych narzędzi było również udzielanie przez klientów sprzecznych informacji na temat swojej sytuacji życiowej oraz otrzymanych formach wsparcia. Wspólne działania pracowników urzędów pracy i ośrodków pomocy społecznej miały uświadomić klientom, że osoby je wspierające wymieniają się informacjami o podejmowanych działaniach, uzyskiwanych efektach lub niepowodzeniach. Beneficjenci dzięki temu nie mogli już dezinformować pracowników tych instytucji w celu otrzymania wsparcia socjalnego. Dzięki temu pracownicy OPS nie byli błędnie informowani, że PUP nie oferuje im zatrudnienia czy szkolenia.

Osoby długotrwale bezrobotne zaliczają się do osób wykluczonych społecznie. Termin ten określa sytuację, w której dana jednostka będąca członkiem społeczeństwa nie może normalnie uczestniczyć w działaniach obywateli tego społeczeństwa, przy czym ograniczenie to nie wynika z jej wewnętrznych przekonań, ale znajduje się poza kontrolą wykluczonej jednostki. Wykluczenie społeczne jest zjawiskiem wielowymiarowym i w praktyce oznacza niemożność uczestnictwa w życiu gospodarczym, politycznym i kulturowym, w wyniku braku dostępu do zasobów, dóbr i instytucji, ograniczenia praw społecznych oraz deprywacji potrzeb.

Osoby długotrwale bezrobotne charakteryzują się spadkiem aspiracji, wywołanym utrwalaniem się zjawiska bezrobocia w rodzinie i brakiem pozytywnych wzorców, co prowadzi do ich pasywnej i biernej postawy. Praca z takim klientem nie jest łatwa, gdyż dochodzi do tego także roszczeniowe nastawienie wobec działań podejmowanych przez pracowników urzędów pracy i ośrodków pomocy społecznej. Dysfunkcje społeczne, a więc zaburzenia w rozumieniu i pełnieniu ról społecznych, niska samoocena i wyuczona bezradność to kolejne cechy, które nie sprzyjają zmianie sytuacji długotrwale bezrobotnych. Osoby bezrobotne pozostające bez pracy kilka lub kilkanaście lat niełatwo można zmobilizować do podjęcia aktywności zawodowej. W wielu przypadkach boją się one wyjść poza pewien schemat, ponieważ brakuje im pewności siebie. Bezrobotni tracą często ambicje zawodowe i życiowe, nierzadko popadają w kłopoty finansowe, uzależnienia i przyzwyczajenie się do bezradności. Klienci ci podejmują często pracę w szarej strefie, gdyż decydując się na taki rodzaj zatrudnienia, mają zabezpieczone podstawowe świadczenia ze strony urzędu pracy, w którym są zarejestrowane oraz w którym zgłaszają zdolność i gotowość do podjęcia oferowanego im zatrudnienia. W rzeczywistości nie mają zamiaru korzystać z oferowanych im przez publiczne służby zatrudnienia miejsc pracy. Osoby te często nie mają udokumentowanego konkretnego wykształcenia (edukacja zazwyczaj wyłącznie na poziomie podstawowym lub gimnazjalnym), nie posiadają żadnych kwalifikacji ani doświadczenia zawodowego, a ponadto są zaniedbane intelektualnie, fizycznie i społecznie.

Długotrwały stres spowodowany niemożnością zapewnienia podstaw bytu sobie i rodzinie prowadzi w wielu przypadkach do załamania psychicznego, a nawet depresji, a brak nadziei i właściwego wsparcia powoduje apatię i zniechęcenie do działania. Czyni to osoby długotrwale bezrobotne niezdolnymi do efektywnego poszukiwania zatrudnienia. Ich sytuacja staje się beznadziejna – wpadają w błędne koło braku pracy i pieniędzy, lęku o przyszłość prowadzącego do stanów depresyjnych oraz niemożności podjęcia konstruktywnych działań, ma-

jących na celu poprawę własnej sytuacji. Aktywizacja osób długotrwale bezrobotnych nie jest łatwa, gdyż przedstawiane przez pracowników publicznych służb zatrudnienia propozycje ofert pracy osoby długotrwale bezrobotne bardzo często starają się odrzucić, tłumacząc swoje postępowanie niedyspozycyjnością, obowiązkami rodzinnymi i opiekuńczymi (np. małe dzieci, starsi rodzice) oraz złym stanem zdrowia lub niepełnosprawnością. Praca z takimi osobami wiąże się z pokonaniem barier występujących podczas aktywizacji zawodowej osób długotrwale bezrobotnych, których środowisko społeczne, nawyki i krąg najbliższego otoczenia nie stymulują do podejmowania zatrudnienia. Zderzenie skromnych zasobów podopiecznych (niskie wykształcenie, niewielkie lub żadne doświadczenie zawodowe, brak lub niska motywacja do podjęcia pracy) z relatywnie wysokimi oczekiwaniami wobec rynku pracy (rodzaj pracy, czas jej trwania, bliska lokalizacja, stosunkowo dobra płaca) skutkują zniechęceniem się klientów do podejmowania wysiłków starania się o pracę.

Mimo że mogłoby się wydawać, że zaktywizowanie osób długotrwale bezrobotnych, a szczególnie tych dziedziczących bezrobocie, jest prawie niemożliwe, projektodawca i jego partnerzy byli przekonani, że każdy człowiek z pozytywnym nastawieniem do swoich możliwości może się rozwijać. Aby jednak mógł on zmienić swoją sytuację, niezbędna jest osobista refleksja, jasne określenie celu oraz opracowanie planu, jak można go osiągnąć. Wszystko to możliwe było do zrealizowania dzięki dostrzeżeniu przez pracowników urzędów pracy i ośrodków pomocy społecznej, że każdy człowiek posiada jakieś zasoby i potencjał, a rolą tych instytucji jest wyłonienie mocnych stron swoich klientów – pokazanie im, że posiadają umiejętności, zdolności oraz że mogą i potrafią je wykorzystać. Należy im uświadomić, że mimo braku wyuczonego zawodu obdarzeni są wieloma umiejętnościami przydatnymi w pracy, mają poczucie własnej godności, są uzdolnieni w różnych dziedzinach, mają marzenia, potrafią pracować w zespole, stosują się do ustalonych zasad, pochwała ich motywuje, są gotowi do zdobycia zawodu, a więc przejawiają ambicje.

W związku z tym, że ogólnoeconomiczne i ogólnospołeczne skutki bezrobocia dotyczą nie tylko samych bezrobotnych i w dłuższym czasie odbijają się one na funkcjonowaniu całego społeczeństwa, a działania ratownicze (wzmoczona działalność służby zdrowia, szpitali, sądownictwa, więziennictwa, utrzymania domów poprawczych itp.) kosztują, bardzo istotne jest, aby zmienić sytuację osób długotrwale bezrobotnych.

Analizując ich sytuację, zauważa się wiele niepożądanych zjawisk, takich jak uzależnianie się od systemu pomocy społecznej, preferowanie biernej postawy, wierzenie w bezsens poszukiwań pracy, czekanie na lepsze czasy i niepodejmowanie żadnych działań. Zaobserwowano również, że osoby korzystające przez dłuższy czas z zasiłków są psychicznie bardziej zdeorganizowane, traktują uzyskiwane wsparcie jako coś bezwzględnie należnego i niechętnie są do zmiany i poprawy sytuacji, w której funkcjonują. Wsparcie zinstytucjonalizowane w postaci między innymi zasiłków wypłacanych przez urzędy pracy, a zwłaszcza ośrodki pomocy społecznej, wiąże się z obniżeniem motywacji do podejmowania aktywności w celu znalezienia zatrudnienia, może także zwiększać poczucie braku kompetencji do samodzielnego radzenia sobie z problemem braku pracy.

Wsparcie otrzymywane z pomocy społecznej jest w mniemaniu klientów pewne, czego nie można powiedzieć o utrzymywaniu się po podjęciu zatrudnienia. Osoby bezrobotne od lat przyzwyczajone do otrzymywania zasiłków boją się przejąć odpowiedzialność za swoje utrzymanie. Powtarzające się nieudane próby odnalezienia się na rynku pracy mogą skutkować poczuciem wyuczonej bezradności oraz zewnętrznego umiejscowienia kontroli. Ciągłe porażki i niepowodzenia związane ze znalezieniem pracy wytwarzają u osoby bezrobotnej przekonanie o nieskuteczności swojego zachowania. Jej zdaniem zdobycie pracy graniczy z cudem, a wszystkie okoliczności działają przeciwko jej staraniom. Jednostki z czasem przyzwyczajają się do permanentnych porażek. Wyuczona bezradność sprzyja nieumiejętności wykorzystywania szans na znalezienie pracy. Niepokojące jest zjawisko przekazywania wyuczonej bezradności w rodzinach dotkniętych bezrobociem na zasadzie obserwacji zachowań najbliższych. Skutkiem wyuczonej bezradności jest zewnętrzne umiejscowienie kontroli, czyli obserwowany brak związku przyczynowo-skutkowego pomiędzy działaniem jednostki a osiąganymi przez nią sukcesami. W przypadku osób bezrobotnych przejawia się to w zrzucaniu odpowiedzialności za znalezienie pracy na urzędy pracy. Bezrobotni przyjmują postawę bierną, roszczeniową, wyczekując pomocy.

Sytuacja ta była przyczyną przetestowania nowego narzędzia, jakim było degresywne, czyli malejące wsparcie finansowe. Wpłacane było ono przez 6 miesięcy tym bezrobotnym, którzy podjęli pracę. W pierwszym miesiącu bezrobotny otrzymywał wsparcie równe wysokości zasiłków, jakie przyznawały mu w ostatnim czasie instytucje socjalne. W kolejnych miesiącach pomoc ta była niższa, malała ona proporcjonalnie, co pozwalało uczestnikowi przywyknąć do racjonalnego gospodarowania swoimi dochodami. Rozwiązanie to okazało się bardzo skuteczne, gdyż zapewniało bezrobotnym stabilność finansową, a jednocześnie dawało możliwość przyzwyczajenia się do niepobierania zasiłków.

Kluczem do skutecznej aktywizacji okazało się także wsparcie doradców osobistych, którzy pełnili rolę jednocześnie doradców zawodowych i pośredników pracy. Doradca osobisty powinien w pierwszej kolejności uzyskać informacje o sytuacji zawodowej i społecznej klienta, dokonać analizy jego potrzeb i skonsultować to z pracownikiem ośrodka pomocy społecznej. Po przeprowadzeniu analizy sytuacji na rynku pracy pod kątem potrzeb i możliwości beneficjenta ustala on profil pomocy, a następnie informuje o formach pomocy, które mogą być zastosowane. Kolejnymi działaniami są: ustalenie warunków współpracy poprzez wspólne przygotowanie indywidualnego planu wsparcia oraz ustalenie z pracownikami ośrodków pomocy społecznej terminów udzielenia klientowi pomocy. Do zadań doradcy osobistego należą także: prowadzenie indywidualnych i grupowych porad zawodowych w celu nabycia umiejętności w zakresie poszukiwania zatrudnienia oraz czuwanie nad przebiegiem realizacji planu, a także, jeśli jest taka potrzeba, zastosowanie innych form pomocy, które przyczynią się do powrotu na rynek pracy. Podczas pracy z klientem doradca osobisty powinien prowadzić dokumentację działań zawierającą postępy klienta oraz kolejne profile pomocy.

Dużą zaletą projektu jest praca ze stałą grupą uczestników, co przyczynia się do tego, że doradca może bardziej poznać te osoby, ich sytuację życiową, uwarunkowania, w których żyją, historię. Posiadanie wielu informacji na temat swojego podopiecznego, znajomość

jego predyspozycji, doświadczeń, ale także ciągły kontakt z tą osobą – wszystko to pozwala na indywidualne podejście, trafniejszą diagnozę problemów i dobranie odpowiednich metod wsparcia. Kontakt beneficjenta z tym samym doradcą, który prowadzi bezrobotnego od początku do końca, poprawia jakość oferowanych usług, daje szybszą możliwość zbudowania relacji opartej na wzajemnym zaufaniu i szacunku, dzięki czemu klient chętnie opowiada o swoich obawach, uczuciach, planach. Możliwość całościowego spojrzenia na problemy konkretnego człowieka, nie tylko zawodowe, ale też ekonomiczne czy społeczne, pozwala na większą elastyczność w planowaniu harmonogramu działań nastawionych na potrzeby danej osoby. Tak prowadzone indywidualne wsparcie daje możliwość zapewnienia kompleksowej pomocy ukierunkowanej na wyprowadzenie podopiecznego z bezrobocia.

Działania doradcy osobistego nie kończą się w chwili, w której bezrobotny podejmuje zatrudnienie. Uczestnicy projektu w dalszym ciągu mogą liczyć na wsparcie, które jest im udzielane do momentu ustabilizowania się ich sytuacji w nowym miejscu pracy. Rozwiązanie to pomaga zaaklimatyzować się w zakładzie pracy, a co za tym idzie zapobiega sytuacjom, w których osoby przyjęte do pracy po okresie długotrwałego bezrobocia szybko ją tracą, ponieważ nie mogą przywyknąć do nowej roli i zaadaptować się do nowego środowiska pracy. Monitoring jest prowadzony przez okres dwunastu miesięcy po podjęciu przez podopiecznego pracy. Klient w tym okresie może kontaktować się z doradcą osobistym, informować o różnych sytuacjach związanych z nową pracą i nową sytuacją życiową. Doradca osobisty nawiązuje w miarę potrzeby kontakt z pracodawcą, który zatrudnia jego podopiecznego i stara się uzyskać informację o jego adaptacji w firmie. Ponadto kontakty z pracodawcą pozwalają uwrażliwić go na specyficzną sytuację dotyczącą adaptacji osoby długotrwale bezrobotnej do podejmowania ról zawodowych i społecznych, a co za tym idzie na wyrozumiałość w rozwiązywaniu pojawiających się problemów.

Obszarami współpracy między ośrodkami pomocy społecznej i urzędami pracy w zakresie podejmowanych działań na rzecz aktywizowania wspólnych klientów są:

- dobór i kwalifikacja klientów do wspólnej aktywizacji,
- świadczenie pomocy w aktywizacji społecznej i zawodowej,
- świadczenie usług doradczych, psychologicznych i socjalnych,
- wymiana informacji o wspólnych klientach (np. sytuacji życiowej, zawodowej),
- ustalanie, realizowanie, monitorowanie Indywidualnego Planu Wsparcia,
- szkolenia zawodowe i ogólne,
- podnoszenie motywacji do aktywności zawodowej,
- udostępnianie informacji o ofertach pracy i możliwościach zatrudnienia,
- pomoc w poszukiwaniu zatrudnienia,
- naliczanie wsparcia degresywnego,
- kierowanie do zatrudnienia wspieranego,
- współrealizowanie Programu Aktywna Integracja i innych projektów z Funduszu Pracy i Europejskiego Funduszu Społecznego,
- monitorowanie zatrudnienia.

Podejmowane działania doprowadzające do aktywizacji społeczno-zawodowej osób długotrwale bezrobotnych realizowane powinny być według następujących etapów:

- 1) Zaproponowanie klientowi udziału w doradztwie osobistym i założenie karty usług doradczych, które powinno odbywać się przy udziale doradcy osobistego, pracownika socjalnego i klienta. Na spotkaniu takim powinno nastąpić omówienie ogólnych zasad współpracy i programu aktywizacji, w tym momencie klient powinien być dokładnie poinformowany o celu współpracy, możliwych działaniach, jakie mogą być zastosowane. Beneficjent powinien otrzymać informację o prawach, jakie mu przysługują, oraz o obowiązkach, jakie na nim spoczywają w związku z prowadzoną współpracą, a także konsekwencjach, jakie mogą być wobec niego stosowane w przypadku nieprzestrzegania ustalonych zasad. Ważne, żeby bezrobotny wiedział, jakie korzyści z tej pracy uzyska (nowe kwalifikacje, umiejętności, wsparcie finansowe lub rzeczowe, pracę itd.) W celu stworzenia karty usług doradczych, a więc dokumentu opisującego pełną ścieżkę uzyskanej pomocy ze strony pracowników urzędów pracy i ośrodków pomocy społecznej, należy zebrać od klienta następujące informacje: wykształcenie i kwalifikacje, doświadczenie zawodowe, zainteresowania, uzdolnienia i predyspozycje zawodowe, możliwości psychofizyczne, cechy społeczne i osobowościowe, sytuacja rodzinna i ekonomiczna, zakres zmian, jakich chce dokonać w swojej sytuacji społeczno-zawodowej, uznawane wartości.

Istotne jest także ustalenie z klientem, jakie są jego oczekiwania w stosunku do instytucji, z których usług korzysta. Należy określić, czy beneficjent poza znalezieniem zatrudnienia, a więc sporządzeniem z nim dokumentów aplikacyjnych czy przygotowaniem go do rozmowy kwalifikacyjnej i podniesieniem kwalifikacji, potrzebuje np. pomocy finansowej w opłaceniu opieki nad dzieckiem lub kosztów podróży do i z pracy. Klient może także liczyć na wsparcie w rozwiązaniu kłopotów rodzinnych poprzez doradztwo psychologiczne czy prawne.

- 2) Diagnoza klienta, która jest dokonywana przez każdego ze specjalistów indywidualnie. Na tym etapie pracownik urzędu pracy i ośrodka pomocy społecznej uzupełnia wcześniej zebrane informacje dotyczące obecnej sytuacji klienta, w tym zawodowej, rodzinnej, materialnej, zdrowotnej. Ustala także, jakie czynniki demotywują klienta do podjęcia zatrudnienia i integracji społecznej, co jest problemem głównym, a co pobocznym i jakie są ich przyczyny wewnętrzne i zewnętrzne. Następnie następuje rozpoznanie, które z oczekiwań klienta są realne, a które niemożliwe do spełnienia, jakich zmian chce dokonać i jakimi wartościami się kieruje. Doradca powinien sformułować także potrzeby oraz plany edukacyjne i zawodowe podopiecznego. Zebranie tych wszystkich informacji pozwoli określić możliwości klienta, posiadane zasoby, i co najważniejsze, poziom motywacji.
- 3) Ustalenie Indywidualnego Planu Wsparcia, który określa działania trzech stron: klienta, doradcy osobistego reprezentującego urząd pracy oraz pracownika socjalnego z ośrodka pomocy społecznej. Indywidualny plan wsparcia wyrażony jest w formie pisemnej

deklaracji stron, powstałej na drodze wzajemnych uzgodnień. Klient w dokumencie tym zobowiązuje się do aktywnego uczestnictwa w procesie doradztwa osobistego, realizowania ustalonych działań, które są szansą na podniesienie kwalifikacji i zdobycie zatrudnienia, a co za tym idzie zmianę sytuacji życiowej. Indywidualny Plan Wsparcia określa, jakie kroki przybliżą bezrobotnego do osiągnięcia celu z uwzględnieniem ram czasowych ich realizacji. Zapisy te muszą być przemyślane, realne do osiągnięcia, a więc dostosowane do możliwości beneficjenta. Indywidualny plan wsparcia wymaga prowadzenia stałego monitoringu podejmowanych działań i ich rezultatów. W przypadku wystąpienia okoliczności nieprzewidzianych na etapie planowania należy wprowadzić korekty w Indywidualnym Planie Wsparcia. Plan nie może być sztywny i nienaruszalny. W zależności od zaistniałej, nieprzewidzianej wcześniej sytuacji powinna istnieć możliwość zgłaszania przez strony (klienta, doradcę osobistego, pracownika socjalnego) konieczności wprowadzania w nim zmian.

Działania doradcy osobistego i pracownika socjalnego ustalane są przez nich osobno i dotyczą one konkretnych form wsparcia udzielanych przez poszczególne instytucje, jakimi są urząd pracy i ośrodek pomocy społecznej.

- 4) Realizacja indywidualnego planu wsparcia, podczas którego następuje przygotowanie klienta do powrotu na rynek pracy. Do osiągnięcia tego celu beneficjenta przybliża udział w szkoleniach i kursach zawodowych, odbywanie staży lub udział w przygotowywaniu zawodowym dorosłych i skierowanie do pracy subsydiowanej, współpraca w poszukiwaniu zatrudnienia. Działania w postaci usług rynku pracy, a więc doradztwo zawodowe, pośrednictwo pracy i szkolenia, powinny być wdrażane w zależności od potrzeb. Wobec klientów należy stosować także wszystkie dostępne instrumenty rynku pracy.
- 5) Monitorowanie zatrudnienia przez doradcę osobistego, którego celem jest: pomoc w zaaklimatyzowaniu się w miejscu pracy, wsparcie w różnych, trudnych, indywidualnych sytuacjach życiowych (np. obciążenia komornicze, zadłużenia, nadzór kuratorski itp.), uwrażliwienie pracodawcy na szczególną sytuację klienta, pomoc w rozwiązywaniu problemów w środowisku pracy, związanych z dojazdem do pracy.

Realizacja przedstawionego powyżej planu wprowadza w życie osób długotrwale bezrobotnych zauważalne zmiany w sytuacji zawodowej i społecznej poprzez indywidualne podejście do potrzeb klienta, skoncentrowanie działań na jednostce i jej potrzebach, rozpoznanie ich własnych możliwości, zasobów, ograniczeń, a także dostosowanie wsparcia do ustalonych i realnych potrzeb klienta. Zmotywowanie klienta, zmiana jego nastawienia do otoczenia i sytuacji na rynku pracy oraz zmiana nawyków stwarzających barierę w podejmowaniu aktywności zawodowo-społecznej również przyczyniają się do realizacji celu, jakim jest znalezienie zatrudnienia. Poprzez podniesienie samooceny klient chętnie zdobywa nowe umiejętności, podnosi kwalifikacje oraz sprawnie porusza się po rynku pracy, co prowadzi do zdobycia i utrzymania pracy, a w konsekwencji uzyskania lepszego statusu materialnego. Pokazuje

to, że w kontaktach z klientem doradca osobisty powinien skupiać się przede wszystkim na motywowaniu, budowaniu wiary w siebie i pracy z samooceną klienta, co musi przejawiać się w zachęcaniu klientów, aby wykorzystali swoje zdolności do zmiany sytuacji życiowej, i w docenianiu ich osiągnięć. Stosowane pochwały sprawiają, że klienci uzyskują potwierdzenie osiągniętych postępów i będą czuć, że się rozwijają, co zmobilizuje ich do dalszego działania.

Projekt ten jest wart uwagi przede wszystkim dlatego, że przyniósł bardzo dobre i długotrwałe efekty (60,66 % osób długotrwale bezrobotnych wróciło na rynek pracy). W związku z tym, że osoby bezrobotne to trudni klienci, jest to wielki sukces. Świadczy to o tym, że narzędzia wypracowane w projekcie są wartościowe. Do ich stosowania zachęca także to, że funkcjonowanie doradcy klienta przewidziała nowa ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

Metody przyjęte w projekcie, a więc przemyślane, spójne i nawzajem się uzupełniające działania, są skuteczne. Rolę w budowaniu efektywności podjętych działań pełni odpowiednie nastawienie pracowników powiatowych urzędów pracy i ośrodków pomocy społecznej, którzy powinni chcieć wpływać na swoich podopiecznych, tak aby odkrywali oni w sobie chęć i motywację do podejmowania wysiłku, odnalezienia swojego właściwego miejsca w społeczeństwie, uwierzenia w możliwość zmiany niekorzystnej sytuacji życiowej i odzyskania szacunku dla samego siebie. Współpraca pracowników powiatowych urzędów pracy i ośrodków pomocy społecznej pozwalała wspólnie ustalić ścieżkę pomocy, a także dostarcza niezbędnych informacji o sytuacji bezrobotnych oraz barierach utrudniających im wejście na rynek pracy, co przyczyniało się do szukania odpowiednich rozwiązań prowadzących do aktywizacji społeczno-zawodowej osób długotrwale bezrobotnych.

Zaadaptowanie w codziennej pracy instytucji rynku pracy innowacyjnego modelu doradztwa osobistego z pewnością przyczyni się do rozwinięcia kompetencji niezbędnych w uzyskiwaniu i utrzymaniu zatrudnienia przez osoby, które utraciły nadzieję i motywację do podjęcia oraz utrzymania aktywności społecznej i zawodowej.

Opracowano na podstawie G. Kasiecz-Stępień „Doradztwo osobiste. Podręcznik współpracy powiatowych urzędów pracy i ośrodków pomocy społecznej na rzecz osób długotrwale bezrobotnych”, Opole 2014.

O AUTORACH

Agnieszka Put

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach.
Katedra Zarządzania Publicznego i Nauk Społecznych.

Michał Karafiol

Specjalista ds. analiz społecznych i strategii w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej w Siemianowicach Śląskich, członek Towarzystwa Pomocy im. św. Brata Alberta Koła Siemianowickiego.

Rafał Guzowski

Specjalista ds. informacji Polskiego Stowarzyszenia na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym Koło w Cieszynie. Od lipca 2012 roku rzecznik prasowy PSOUU Koło w Cieszynie. Certyfikowany trener podmiotów ekonomii społecznej, ukończył studia podyplomowe z zakresu zarządzania zasobami ludzkimi w instytucjach pomocy i integracji społecznej. Autor kilkunastu artykułów naukowych i dwóch książek: „Budowanie wizerunku przedstawiciela organizacji w mediach” oraz „Administracja publiczna w mediach społecznościowych”.

Izabela Andrysiak, Adrian Barszcz, Magdalena Dyrda, Agnieszka Grzyb, Karina Kukuła-Wielgus, Karolina Szywacz-Kozłowska, Agata Zasada

Pracownicy Klubu Integracji Społecznej przy Miejskim Ośrodku Pomocy Rodzinie w Zabrze.

Monika Potykanowicz

Specjalista reintegracji zawodowej – trener kompetencji i umiejętności społecznych. Program Integracji Społecznej i Zawodowej Osób Niepełnosprawnych „Teraz My!” w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej w Katowicach.

Monika Ostrowska-Cichy, Ewelina Popczyk, Agnieszka Rychłowska-Niesporek

Pracownicy Kolegium Pracowników Służb Społecznych w Czeladzi.

Marcin Paruzel

Dziennikarz czasopisma „Problemy Społeczne. Vademecum kadr socjalnych” oraz częstochowskiego tygodnika „7 dni”, prezes spółdzielni socjalnych „Eko-Edytor” i „Mandragor” w Częstochowie.

Natalia Maria Ruman

Dr nauk społecznych w zakresie pedagogiki – Uniwersytet Śląski, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie 2013, mgr lic. kan. Teologii Uniwersytet Śląski, Wydział Teologiczny w Katowicach 2012. Członek Towarzystwa Miłośników Ziemi Pszczyńskiej i Europejskiego Stowarzyszenia Teologii Katolickiej, autorka wielu publikacji.

Zofia Trzeszkowska-Nowak

Doktorantka Socjologii na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. Koordynatorka projektów społecznych w zakresie partycypacji społecznej, aktywizacji seniorów, integracji międzypokoleniowej oraz spójności społecznej w Gliwicach.

Kinga Kamińska

Absolwentka pedagogiki opiekuńczo-wychowawczej oraz pedagogiki resocjalizacyjnej. Pracuje w jednej z gliwickich fundacji. Działa jako wolontariusz w zakresie aktywizacji osób starszych.

Ewa Kulisz

Organizatorka Kongresów „Obywatel Senior” w Parku Śląskim w Chorzowie, koordynatorka projektu Gminy Przyjazne Seniorom, odpowiedzialna za tematykę senioralną w Parku, koordynująca pracę seniorów-wolontariuszy, członek: Komisji ds. Seniorów przy Rzeczniku Praw Obywatelskich, Polskiego Towarzystwa Gerontologicznego, zespołu zadaniowego ds. seniorów opracowującego Strategię Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2006-2020, dziennikarka, redaktor, nauczyciel dziennikarstwa i obsługi komputera dla osób 50+.

Katarzyna Dudzic

Animator lokalny PAL Śródmieście.

Krystyna Fornal

Animator lokalny PAL Bytom i Karb.

Michalina Matusik-Błok

Animator lokalny PAL Bytom i Karb.

Pracownicy socjalni Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Bytomiu.

Jolanta Baron

Starszy specjalista pracy socjalnej.

Henryk Kowalski

Starszy specjalista.

Piotr Kidawa

Starszy specjalista pracy socjalnej.

Zespół ds. Organizowania Społeczności Lokalnej w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej w Częstochowie.

Agnieszka Budzyńska (Kurda)

Od 7 lat współpracuje z Dzielnicowym Ośrodkiem Kultury w Zabrze Biskupicach i Zabrzeńskim Stowarzyszeniem na Rzecz Profilaktyki i Pomocy Rodzinie Droga. Od 8 lat członek i pracownik Stowarzyszenia Wspierania Organizacji Pozarządowych MOST. Wolontariuszka od zawsze. Doradca i praktyk z zakresu pozyskiwania środków, przygotowania i realizacji projektów. Animatorka działań na rzecz pozytywnych zmian.

Beata Laska

Wiceprezes Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju Społeczności Lokalnej „Mocni Razem”.

Patrycja Lukasek

Wiceprezes Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju Społeczności Lokalnej „Mocni Razem”.

Anna Rucińska

Kierownik Działu Klub Integracji Społecznej Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Rudzie Śląskiej.

Marzena Śmiecińska

Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Bytomiu.

Elżbieta Rzeszut

Kierownik Działu Poradnictwa Zawodowego, Powiatowy Urząd Pracy w Bytomiu.

Maria Kowalczyk-Cichy

Kierownik Klubu Integracji Społecznej w Zabrze, Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Zabrze.

Aneta Garbas

Powiatowy Urząd Pracy w Świętochłowicach

Karolina Więcek

Powiatowy Urząd Pracy w Strzelcach Opolskich

Maciej Kalski

CTC Sp. z o.o.

Regionalny Ośrodek
Polityki Społecznej
Województwa Śląskiego

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego

ul. Modelarska 10

40-142 Katowice

tel. 32-730-68-68, fax. 32-730-68-71

rops@rops-katowice.pl

www.rops-katowice.pl

Śląska ekonomia społeczna
Współpraca się opłaca

Strona o ekonomii społecznej:

es.rops-katowice.pl